Vedere din capitala Spaniei, locul de desfăşurare a reuniunii CSCE

Din însemnările unui participant la Reuniunea general-europeană de la Madrid

Începe întîlnirea pregătitoare

Este luni dimineaţa şi întrucît mîine începe întîlnirea pregătitoare, primul lucru pe care îl facem este acela de a ne îndrepta spre „Palacio de Expocisiones y Congresos", locul de desfăşurare a lucrărilor. Situat pe Paseo de la Castellana, impunătorul bulevard care de la Plaza de Cibeles şi pînă la gara Chamartin desparte practic capitala spaniolă în două, de la Nord la Sud, Palatul Congreselor şi Expoziţiilor este, deopotrivă, un edificiu modern şi funcţional, cu elegante şi confortabile săli de dezbatere, cu instalaţii din cele mai perfecţionate de traducere simultană în mai multe limbi, cu spaţii speciale destinate conferinţelor de presă sau „briefing"-urilor pentru ziarişti.

În sala de acreditări, unde sîntem fotografiaţi la minut pentru a primi legitimaţii de intrare în palat, ne întîmpină secretarul executiv al reuniunii general-europene, ambasadorul Raimundo Perez Hernandez, a cărui faţă de creol aminteşte mai degrabă de un tipic mexican decît de spaniolii pe care îi întîlnesc la tot pasul şi cu care mi se pare că m-am obişnuit deja. În ultimii trei ani, ambasadorul spaniol a vizitat toate cele 35 de state participante la reuniune, sarcina sa principală fiind aceea de a se ocupa de pregătirea în cît mai bune condiţii a noului forum general-european. O echipă de o sută de persoane lucrează fără încetare sub conducerea sa pentru definitivarea ultimelor detalii, în aşa fel încît cei 700 de delegaţi şi peste 500 de ziarişti aşteptau la reuniune să se bucure de un cadru cît mai propice de activitate.

Securitatea edificiului a fost pusă la punct în cele mai mici amănunte. Toate porţile de intrare sînt păzite de membri ai poliţiei naţionale, cu mitraliere în poziţie de tragere. Camerele de televiziune veghează la rîndul lor aceste intrări ca şi străzile învecinate. Şi un amănunt pitoresc, care face şi el parte din scenariu: pentru a se evita orice incident neplăcut care ar putea tulbura

atmosfera pașnică a dezbaterilor — este vorba doar de o conferință a securității și cooperării — toți cei care intră în clădire trebuie să treacă printr-un „filtru" similar celor de pe aeroporturile internaționale, în timp ce servietele și genților diplomat sînt examinate cu ajutorul razelor X. Iar această procedură trebuie urmată de absolut fiecare dată, indiferent de cîte ori se intră în clădire pe parcursul unei singure zile.

9 septembrie, ora 11,00. Momentul solemn al inaugurării întîlnirii pregătitoare se desfășoară în auditorium. Primul ia cuvîntul, conform procedurii statornicite în cadrul C.S.C.E., șeful delegației țării gazdă, ambasadorul Javier Ruperez. El prezintă, în lumina documentului final adoptat la Belgrad, mandatul ce revine actualei întîlniri și anume stabilirea ordinii de zi și a modalităților de organizare a reuniunii general-europene care urmează să înceapă la 11 noiembrie. Notez cu o mare atenție cuvintele pline de semnificație ale noului șef al diplomației spaniole, Jose Pedro Perez Llorca: „Actuala situație din Europa și din lume reclamă ca întîlnirea pregătitoare să se desfășoare sub semnul înaltelor exigențe și speranțe ale popoarelor europene, ce pot fi concretizate în dorința lor de pace. Nu o pace în orice mod, nu o pace cu orice preț, ci o pace bazată pe libertate, întemeiată pe cooperare. Tocmai de aceea este necesar ca procesul inaugurat prin semnarea documentelor de la Helsinki să fie continuat și dezvoltat, inclusiv prin reușita lucrărilor reuniunii de la Madrid".

Primele trei zile ale întîlnirii pregătitoare sînt, ca să folosim un termen consacrat deja la O.N.U., zilele dezbaterilor generale. Fiecare din cele 35 de state participante își prezintă poziția de principiu în legătură cu obiectivele întîlnirii, cu importanța sa pentru buna pregătire și desfășurare a apropiatei reuniuni general-europene. Cu deosebit interes este ascultat punctul de vedere al României, al președintelui Nicolae Ceaușescu în legătură cu problemele securității europene pe care îl prezintă șeful delegației noastre, ambasadorul Ion Datcu. „Noua reuniune paneuropeană trebuie să se înscrie ca o etapă pozitivă, ca un factor important în acțiunea de oprire și diminuare a încordării internaționale, de continuare a politicii de destindere, colaborare și pace, de respect al independenței naționale, ca o contribuție de seamă la îmbunătățirea climatului general. Cît privește ordinea de zi a reuniunii, aceasta trebuie să fie astfel elaborată încît să permită examinarea ansamblului problemelor dintre statele participante, adoptarea de noi măsuri privind edificarea securității și dezvoltării cooperării în Europa, precum și stabilirea unor întîlniri europene viitoare. În ce-l privește, guvernul român își exprimă convingerea că întîlnirea noastră se va achita cît mai curînd posibil de sarcina încredințată și va asigura cea mai bună pregătire a reuniunii propriuzise".

La propunerea delegației lichtensteineze este adoptată prin consens ordinea de zi a întîlnirii pregătitoare. Deci un prim pas pozitiv a fost făcut. Să sperăm că va fi de bun augur. Oricum, ascultîndu-i pe reprezentanții celor 35 de state nu poți să nu constați dorința ca în cadrul întîlnirii să se creeze o atmosferă de lucru constructivă, să se instaureze un dialog deschis, singurele care pot asigura condițiile pentru o pregătire temeinică a reuniunii. Aud nu o dată repetîndu-se în discursurile șefilor de delegații că întîlnirea pregătitoare are un caracter tehnic, că ea trebuie să se limiteze la probleme de procedură și să nu abordeze probleme de fond, care reprezintă obiectul reuniunii principale. Mai mult decît atît, numeroase delegații amintesc că este necesar să se folosească experiența pozitivă existentă, făcînd referiri la documentul întîlnirii pregătitoare de la Belgrad, așa-numita „Cartă galbenă", rod al eforturilor comune și al negocierilor asidue, la care au luat parte toate statele participante. Maniera cea mai eficientă de lucru ar constitui, după părerea noastră, arată șeful delegației norvegiene, adoptarea mutatis mutandis a „Cartei galbene" cu cele mai simple modificări posibile, în timp ce reprezentanții unor state socialiste, deși împărtășesc în general acest punct de vedere, sînt totuși de părere că trebuie să fie evitate o serie de experiențe negative de la reuniunea de la Belgrad.

Pentru negocierea și adoptarea „Cartei galbene", care a stabilit ordinea de zi, schema de organizare, calendarul și alte modalități de organizare a reuniunii de la Belgrad, a fost nevoie de șapte săptămîni. Era vorba însă de o operațiune oarecum complicată, deoarece nu exista nici un fel de precedent. De cît timp va fi oare nevoie la Madrid? Optimiștii, între care și șeful delegației daneze, vorbesc de trei săptămîni. Alți delegați vorbesc de cinci săptămîni. Într-un interviu acordat ziarului „El Pais", adjunctul delegației americane, Spencer Oliver, își exprima părerea că la Madrid va fi nevoie de mai mult timp decît la Belgrad. Cu alte cuvinte, opiniile sînt destul de împărțite. Sîntem, orice s-ar spune, abia la început și este greu acum să facem previziuni în legătură cu evoluția viitoare a lucrărilor. Nu pot să nu rețin însă observațiile apărute în „El Pais" sub semnătura directorului ziarului, în preziua începerii întîlnirii: „Reuniunea de la Madrid poate să fie decisivă pentru supraviețuirea C.S.C.E. Dacă Palatul Congreselor se va transforma într-un tribunal cum a fost Belgradul, reuniunea poate să ducă la un eșec. Madridul se poate înscrie ca un moment decisiv în procesul de destindere pe continent".

Preludiu la „bătălia" continuității

Nici nu ne dăm seama cum trece timpul. De la deschiderea întîlnirii pregătitoare s-au scurs deja trei săptămîni. Din auditorium ne-am mutat în sala ovală, de la parter. Este mai intimă și, în afara celor patru locuri rezervate fiecărei delegații în jurul mesei de lucru, are spațiu destul pentru

delegațiile mai numeroase. Trebuie să recunoaștem însă că schimbarea locului negocierilor n-a fost de natură să faciliteze îndeplinirea mandatului aflat în fața participanților la întîlnire. Previziunile optimiștilor, care sperau că întîlnirea pregătitoare se va încheia în cel mult trei săptămîni, nu s-au împlinit. După trei săptămîni lucrările se află încă la început.

Gheața a fost spartă de țara gazdă. La 16 septembrie, delegația spaniolă a prezentat un document complet de lucru cuprinzînd, în spiritul „Cartei galbene", ordinea de zi, schema de organizare, calendarul și alte modalități de organizare ale reuniunii general-europene de la Madrid. Salutînd proiectul de document spaniol, șeful delegației elveține arată că principalul merit al acestuia este că există. Într-adevăr, așa cum era de așteptat, documentul a suscitat vii discuții. Nu puține delegații ale unor state neutre și nealiniate, mici și mijlocii, printre care și cea a țării noastre, au apreciat că documentul spaniol constituie o bună bază de lucru pentru îndeplinirea obiectivelor care se află în fața întîlnirii pregătitoare. Pentru aceasta este necesar însă să se dea dovadă de flexibilitate, să se negocieze cu bună credință. Delegațiile unor țări socialiste au manifestat însă rezerve față de proiectul spaniol, arătînd că el nu ține seama de observațiile făcute de o serie de state, și mai ales de experiențele negative de la Belgrad. Într-o întîlnire cu reprezentanții presei, delegația cehoslovacă a făcut cunoscut că nu poate accepta proiectul spaniol în forma sa actuală.

„Sîntem mulțumiți că pentru moment sursa a produs apă curentă". În aceste cuvinte a sintetizat șeful delegației spaniole dezbaterile pe marginea proiectului de document. La încheierea acestor dezbateri, a doua zi, a fost lansată o nouă inițiativă. Un proiect de document al Ungariei. Mai puțin ambițios și limitat doar la ordinea de zi a reuniunii principale. Deși unele delegații își exprimă regretul față de caracterul limitat al celei de a doua propuneri și față de ideea trecerii la redactarea documentului final, pas cu pas, și nu în întregul său, practic aceasta este singura soluție care întrunește consensul tuturor celor 35 de state-participante. Iar consensul, cu părțile lui bune sau uneori mai puțin bune, reprezintă, se știe, una din regulile de bază ale C.S.C.E.

Și astfel, în cea de a treia săptămînă a întîlnirii, încep să apară primele fructe concrete. Se adoptă preambulul documentului final și primele două puncte ale ordinii de zi, care sînt asemănătoare cu cele ale reuniunii de la Belgrad. Deși din formularea convenită în cadrul preambulului reiese că fiecare din cele 35 de state va putea alege nivelul propriu de participare la reuniunea general-europeană, numeroase delegații, între care cele ale Austriei, Spaniei, Iugoslaviei, Belgiei, R.F.G., Cipru și României sînt de părere că viitoarea reuniune trebuie să se desfășoare la nivel de miniștri de externe, ceea ce ar spori eficiența dezbaterilor și ar mări gradul de angajare și responsabilitate în adoptarea măsurilor. Un alt punct asupra căruia se cade de acord este structura organizatorică a reuniunii. La fel ca la Belgrad, plenara va fi organul principal al conferinței. Alături de ea vor funcționa și cinci organe de lucru subsidiare, corespunzător capitolelor din Actul final.

O extraordinar de vie discuție suscită un amendament propus de Iugoslavia. Prin el se cere ca în documentul de încheiere al întîlnirii pregătitoare să figureze ca punct distinct stabilirea datei și locului viitoarei reuniuni general-europene. La capătul dezbaterilor, care s-au prelungit pe parcursul unei întregi zile și la care au participat 23 de delegații, mi-am notat în carnetul de însemnări: „22 septembrie — o zi memorabilă în cadrul întîlnirii pregătitoare". N-aveam de unde să știu atunci că întîlnirea pregătitoare, ca și cea principală vor cunoaște zile cu mult mai memorabile, decît cea din ultima decadă a lunii septembrie 1980. Oricum, aprinsa dezbatere la care am asistat și care s-a încheiat prin adoptarea amendamentului a evidențiat o dată mai mult rolul și importanța deosebite pe care majoritatea statelor participante la conferință îl acordă procesului început la Helsinki. „Sîntem cu toții de părere — arăta reprezentantul R.F.G. — că procesul înfăptuirii securității și cooperării în Europa este departe de a se fi încheiat, că este în interesul nostru, al popoarelor continentului ca acesta să fie continuat". „Continuitatea procesului — sublinia și reprezentantul Belgiei — ne este scumpă tuturor. Cum am putea oare să punem capăt acestui proces, atîta timp cît obiectivele pe care ni le-am propus să le realizăm nu au fost înfăptuite?"

Reprezentanții a diferite state, între care Elveția, Portugalia, Luxemburg, Grecia, Polonia, au evidențiat în intervențiile lor că angajamentul privind continuitatea lucrărilor cuprins în documentul semnat la Helsinki de conducătorii celor 35 de state participante constituie elementul viu al aplicării Actului final, cel care permite înregistrarea de progrese, stabilirea de noi măsuri avînd drept scop transformarea în fapt a deciziilor convenite. În același spirit, reprezentantul țării noastre declara la rîndul său: „Dacă există ceva în Actul final și în celelalte documente adoptate pînă acum în cadrul C.S.C.E. care nu poate fi pus sub semnul îndoielii sau contestat acesta este tocmai principiul continuității reuniunilor general-europene. Organizarea de noi reuniuni general-europene, pregătite în mod temeinic, reprezintă elementul cheie al continuității procesului, singura modalitate care permite conjugarea eforturilor tuturor statelor participante în direcția intensificării conlucrării lor pe multiple planuri, în cele mai diverse domenii și pe o bază permanentă și în primul rînd a unor măsuri de dezangajare militară și dezarmare pe continent".

Acest preludiu la „bătălia continuității", cum a numit-o „El Pais", n-a dus însă la înregistrarea de progrese de fond în lucrările întîlnirii pregătitoare. Conținutul concret al ordinii de zi n-a putut fi adoptat. Pe baza unei propuneri avansate de Cehoslovacia, precum și a documentului spaniol s-a trecut apoi la discutarea schemei de organizare. Fără să se înregistreze însă progrese. În aceste condiții apar primele apeluri la intensificarea ritmului lucrărilor întîlnirii, la manifestarea unei

atitudini constructive, de acomodare reciprocă a pozițiilor. „Ritmul lucrărilor noastre — arată reprezentantul Spaniei — trebuie să fie acela la care se așteaptă popoarele europene. Cu cît vom încheia mai repede activitatea noastră, cu atît guvernele tuturor statelor participante vor dispune de mai mult timp pentru a se pregăti cu seriozitate în vederea reuniunii principale".

Odată cu trecerea timpului este tot mai evident că întîlnirea pregătitoare devine victima tensiunii înregistrate în viața internațională în prima jumătate a anului, a încordării și lipsei de dialog intervenite în relațiile sovieto-americane, ca urmare a evenimentelor din Afganistan. Cu cinci ani în urmă încheierea cu succes a Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa de la Helsinki și semnarea la nivelul șefilor de stat și guvern a Actului final s-a produs după cum este cunoscut în condițiile în care destinderea atît pe continentul nostru cît și în lume se afla pe culmile cele mai înalte din întreaga perioadă postbelică. În euforia creată de finalizarea importantului eveniment, a cărui pregătire începuse la Dipoli în toamna anului 1972, și-a făcut loc iluzia că destinderea ar fi fost deja consolidată, că ea ar fi devenit chiar ireversibilă. S-a pierdut din vedere, voit sau poate mai puțin voit, ceea ce în repetate rînduri numeroase țări mici și mijlocii, între care și România, au evidențiat: și anume faptul că semnarea Actului final n-a însemnat încheierea unui drum, ci, dimpotrivă, ea a marcat doar începutul unui amplu și complex proces menit să ducă la întărirea securității și dezvoltarea cooperării pe continent, să asigure tuturor popoarelor continentului garanția că se pot dezvolta în mod liber și independent, la adăpost de orice amenințare cu forța, sau cu folosirea acesteia.

Insistența statelor mici și mijlocii pentru asigurarea continuității procesului nu este deloc întîmplătoare, căci după istorica întîlnire a șefilor de stat și guvern de la Helsinki, care a dat atîtea speranțe popoarelor europene, s-a făcut extrem de puțin, practic nimic esențial, pentru aplicarea în viață a prevederilor Actului final, pentru a se opri deteriorarea situației de pe continent. De fapt, s-a manifestat o atitudine de autoliniștire și pasivitate, de slăbire a vigilenței în fața acțiunilor ostile păcii, securității și colaborării. Această stare de lucruri s-a reflectat și în modul în care s-a desfășurat reuniunea general-europeană din 1977 de la Belgrad. Confruntările ideologice, polemicile sterile, încercările de amestec în treburile interne ale altor țări au deturnat atenția de la problemele esențiale ale păcii, destinderii politice, dezangajării militare și dezarmării, ale întăririi securității pe continent. Rezultatele sale au fost cu totul nesatisfăcătoare, demonstrînd o dată mai mult fragilitatea procesului destinderii.

Un bilanț a ceea ce s-a realizat după Helsinki ilustrează că pericolul militar în Europa în loc să scadă a crescut; cursa înarmărilor și îndeosebi a înarmărilor nucleare a cunoscut un ritm febril, în ultima vreme trecîndu-se la realizarea unor programe și mai primejdioase de amplasare și dezvoltare a unor noi tipuri de rachete nucleare care sînt ațintite asupra tuturor țărilor de pe continent; s-a intensificat politica de dominație și amestec în treburile interne ale altor state, de consolidare, cucerire sau reîmpărțire a zonelor de influență; au cunoscut o puternică ascuțire contradicțiile dintre state și grupări de state; s-a tergiversat soluționarea unor stări de încordare și conflict, în timp ce au apărut altele noi (un ultim exemplu: războiul dintre Irak și Iran declanșat la puțin timp de la deschiderea lucrărilor întîlnirii pregătitoare).

Tocmai în acest climat de încordare deosebită a început pregătirea reuniunii de la Madrid. Nu puține delegații sperau că dat fiind caracterul oarecum tehnic al întîlnirii pregătitoare tensiunea existentă în relațiile internaționale să nu se facă simțită și în lucrările acesteia. Și totuși, lucrurile n-au stat așa. La aproape o lună de la începerea lucrărilor întîlnirii pregătitoare a devenit cum nu se poate mai clar că simplele probleme tehnice îmbracă în viziunea unor state un pronunțat caracter politic, că în realitate se înfruntă concepții diferite în legătură cu modul de organizare a viitoarei reuniuni general-europene. Și aceasta datorită experienței negative de la Belgrad, a caracterului deseori polemic al dezbaterilor, a nu puținelor încercări de a se aduce în discuție probleme ținînd de ordinea internă a unei țări sau alteia și nu în ultimul rînd al înfruntărilor actuale dintre cele două blocuri militare care au îmbrăcat un caracter cum nu se poate mai ascuțit. La începutul lunii octombrie în relatările agențiilor internaționale de presă ca și în paginile presei spaniole a început să apară tot mai des cuvîntul blocare. Nimeni nu-și dă seama acum dacă este vorba de o situație trecătoare. Oricum, pînă la deschiderea reuniunii propriu-zise au mai rămas peste cinci săptămîni, timp apreciat drept cvasisuficient pentru soluționarea problemelor în suspensie. Bineînțeles dacă pentru aceasta există cu adevărat voința politică necesară.

„Un exemplu care merită admirație și respect"

Ne aflăm în ultima decadă a lunii octombrie. Alături de documentele deja existente pe masa de lucru a întîlnirii pregătitoare, în ultimele săptămîni au apărut altele noi. Între acestea, două documente inițiate de Republica Democrată Germană și respectiv de Luxemburg și Portugalia avansează propuneri concrete în legătură cu programul de lucru al reuniunii. În sala numărul opt discuțiile continuă cu asiduitate, atît dimineața cît și după amiaza. Se înregistrează nu puține contacte neoficiale între reprezentanții - marii majorități a statelor participante. Orice progres întîrzie însă să apară. Întîlnirea pregătitoare continuă să fie blocată. „De șapte săptămîni — remarcă într-un comentariu cotidianul «Ya» — se lucrează fără să se ajungă la un acord. Propunerile și sugestiile

unei părți sînt considerate de cealaltă parte neacceptabile sau calificate ca fiind întru totul decepționante."

O primă rază de lumină apare la 23 octombrie. În cadrul întîlnirii se conturează un acord de principiu în legătură cu durata reuniunii propriu-zise, care ar urma să fie de circa 12 săptămîni. Această perioadă de timp va fi împărțită în două etape distincte: prima pînă la 19 decembrie, cînd lucrările reuniunii se vor întrerupe pentru vacanța de iarnă, iar a doua de la sfîrșitul lunii ianuarie și pînă în prima jumătate a lunii martie. Din luările de poziție ale diferitelor delegații, ca și din documentele existente pe masa de lucru a întîlnirii pregătitoare rezultă că timpul întregii reuniuni va fi împărțit între sarcinile principale ale acesteia: evaluarea modului de aplicare a prevederilor Actului final de la Helsinki, examinarea noilor propuneri menite să ducă la întărirea securității europene și la dezvoltarea pe multiple planuri a colaborării dintre statele participante și, în sfîrșit, redactarea documentului final al reuniunii.

Dar raza de lumină este trecătoare. Dacă statele participante sînt de acord că obiectivele reuniunii de la Madrid sînt cele indicate mai sus, nu puține divergențe există între ele atunci cînd este vorba de stabilirea perioadei de timp care trebuie afectată unuia sau altuia din respectivele obiective. Iar acest lucru se poate constata cel mai bine din modul în care au fost concepute documentele existente pe masa întîlnirii pregătitoare.

Preocupate de evitarea experienței negative de la Belgrad și, în general, a confruntării, unele state urmăresc limitarea la minimum a lucrărilor reuniunii propriu-zise și în consecință a timpului afectat celor două obiective principale ale acesteia: evaluarea modului de aplicare a prevederilor Actului final și examinarea noilor propuneri. Concepția promovată de un alt grup de state se află la extrema opusă și pornește de la premisa că reuniunea din capitala Spaniei trebuie să acorde atenția principală evaluării modului de aplicare a Actului final și să se preocupe într-o mai mică măsură de examinarea noilor propuneri. În declarațiile făcute presei, delegații unor țări occidentale vorbesc în mod deschis de necesitatea unei perioade de timp suficiente pentru discutarea unor probleme legate de încălcarea drepturilor omului în U.R.S.S. și alte țări socialiste, sau de evenimentele din Afganistan. Un membru al delegației Franței arată că trebuie să se creeze condițiile ca oricînd pe parcursul reuniunii să se poată reveni, dacă va fi cazul, asupra evaluării aplicării Actului final.

După cum îmi pot da seama din luările de poziție ale reprezentanților a nu puține state mici și mijlocii, neutre și nealiniate, care s-au înmulțit în aceste ultime zile, soluția acestei probleme cheie, de care depinde în realitate pregătirea în condiții optime a reuniunii de la Madrid, nu poate fi găsită în nici una din aceste două poziții extreme. „Întreaga organizare a forumului general-european — evidențiază reprezentantul Iugoslaviei — trebuie subordonată scopului esențial al acesteia, care nu este altul decît obținerea de rezultate concrete, de progrese în transpunerea în viață ca un tot unitar a prevederilor Actului final, în dezvoltarea cooperării dintre statele continentului, în făurirea unui sistem trainic de securitate europeană".

Un punct de vedere dezvoltat pe larg de delegația țării noastre. „Ordinea de zi a reuniunii de la Madrid ca și organizarea acesteia trebuie în așa fel concepute — arăta șeful delegației române — încît să permită atît efectuarea unui schimb aprofundat de vederi în legătură cu modul de aplicare a Actului final, cît mai ales examinarea propunerilor și măsurilor menite să favorizeze continuarea procesului început la Helsinki. Prima parte a reuniunii va trebui dedicată evaluării aplicării Actului final și inițierii prezentării de propuneri, pentru ca acestea să poată fi ulterior analizate de statele participante. Este desigur evident că și în cea de a doua etapă consacrată în principal analizării aprofundate și negocierii propunerilor avansate și convenirii pe această bază a măsurilor urmărind intensificarea colaborării dintre statele participante și întărirea securității, redactării documentului final fiecare dintre statele participante va putea avansa noi propuneri, sugestii și idei de natură să contribuie la succesul reuniunii, la încheierea sa cu rezultate pozitive."

Delegațiile a diferite state, între care Suedia, Elveția, Norvegia, Finlanda și Malta, preiau ideile și argumentele prezentate de țara noastră, subliniind că acestea sînt de natură să favorizeze identificarea unei soluții reciproc acceptabile. Remarc și comentariul pe care agenția națională spaniolă de presă E.F.E. îl consacră pozițiilor promovate de țara noastră în cadrul întîlnirii pregătitoare, și care a doua zi este publicat în majoritatea cotidienelor din Madrid: „Urmînd o tradiție începută odată cu consultările pregătitoare de la Helsinki, România se situează în rîndul protagoniștilor întîlnirii pregătitoare, manifestînd o atitudine constructivă, care se bucură de un larg sprijin din partea majorității statelor participante. Exemplul României este un exemplu care merită admirație și respect". Dealtfel nu o dată presa madrilenă și-a titrat relatările de la Palatul Congreselor: „România a ajutat la evitarea confruntării" sau „România a contribuit la ieșirea din impas a lucrărilor", evidențiind apelul constant și sincer al țării noastre, mai ales în momentele de tensiune ale întîlnirii pregătitoare, la reținere și moderație, la flexibilitate, la căutarea cu răbdare și tenacitate a soluțiilor.

...Am intrat în a opta săptămînă de la începerea lucrărilor, dar pozițiile continuă să fie la fel de îndepărtate ca la început. În cercurile din preajma întîlnirii pregătitoare este tot mai răspîndită opinia că realizarea obiectivelor sale, pregătirea temeinică a reuniunii principale, asigurarea succesului acesteia nu vor fi posibile fără stabilirea unei atmosfere de încredere reciprocă, fără manifestarea clară a voinței politice din partea a absolut tuturor statelor participante. Așa se și explică apelurile tot mai presante ale țării noastre, ale

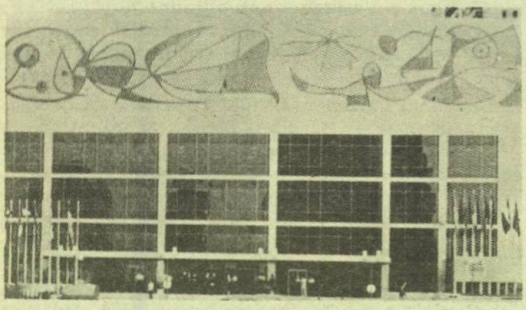

Sala de conferințe văzută din exterior...

...și din interior →

altor țări mici și mijlocii la intensificarea ritmului lucrărilor, la eforturi susținute pentru depășirea impasului creat, pentru încheierea cît mai rapidă a pregătirii reuniunii propriu-zise.

Zile fierbinți la Palatul Congreselor

De cîteva zile aici, în sala ovală, a început numerotarea inversă. Pînă la 11 noiembrie, data prevăzută pentru deschiderea oficială a reuniunii principale au mai rămas puține ore. Nimeni nu poate spune dacă pregătirea acesteia va lua sfîrșit pînă atunci, dacă forumul de la Madrid își va putea începe lucrările așa cum a fost stabilit încă de la reuniunea de la Belgrad. În cadrul întîlnirii pregătitoare blocajul este total și nu se întrevăd deloc semne de înseninare.

„La Palatul Congreselor — remarca «A.B.C.» — dialogul surzilor continuă, ceea ce îi face pe mulți să se întrebe cu tot mai multă insistență care este adevăratul nivel de voință politică a celor două mari puteri de a continua politica de destindere". Seară de seară, tîrziu pînă aproape de miezul nopții, delegațiile țărilor neutre și nealiniate încearcă imposibilul. Într-o încăpere retrasă de la etajul al II-lea al palatului sînt consultate pe rînd delegațiile celorlalte state participante. Se caută cu orice preț identificarea unei marje de acord acum, în cel de-al 12-lea ceas. În urma acestor consultări neoficiale, la 6 noiembrie Suedia prezintă un document de lucru complet conținînd ordinea de zi, schema de organizare, calendarul și alte modalități de organizare a reuniunii de la Madrid. Un document care se vrea un compromis între cele existente deja pe masa întîlnirii. De la început se remarcă faptul că acesta preconizează o repartizare echilibrată a timpului. Prima parte a reuniunii, timp de șase săptămîni, pînă la vacanța de iarnă, ar urma să fie consacrată astfel evaluării Actului final. În partea a doua, în schimb, de la sfîrșitul lunii ianuarie și pînă la mijlocul lunii martie ar urma să fie examinate noile propuneri și redactat documentul final. Documentul conține ideea ca reuniunea să se desfășoare la nivelul „reprezentanților de state", ceea ce nu exclude posibilitatea participării miniștrilor de externe. În sfîrșit, este subliniat faptul că reuniunea din capitala Spaniei nu se va putea încheia fără stabilirea datei și locului viitoarei reuniuni general-europene.

Celelalte opt țări neutre și nealiniate apreciază pozitiv documentul suedez, considerîndu-l drept o bază constructivă pentru stabilirea unui acord politic între cele 35 de state participante în scopul creării condițiilor necesare începerii reuniunii propriu-zise la 11 noiembrie. La o întîlnire cu ziariștii, șeful delegației spaniole declară că propunerile suedeze constituie „ultima șansă" pentru perfectarea unui acord în vederea stabilirii agendei de lucru a reuniunii. Intervenim din nou în dezbateri pentru a reafirma punctul de vedere al țării noastre. „Încă din primul moment al întîlnirii pregătitoare, România a militat cu consecvență în vederea pregătirii temeinice a reuniunii de la Madrid, avansînd în acest scop diferite sugestii și propuneri de natură să permită degajarea unui compromis corespunzător intereselor tuturor statelor. Țara noastră a încurajat, totodată, eforturile celorlalte state destinate să favorizeze ieșirea din impas a lucrărilor, rezolvarea problemelor aflate pe agenda întîlnirii, subliniind în permanență că singura cale practică, eficientă, este cea a negocierilor concrete, a căutării unor soluții general-acceptabile. Tocmai în acest spirit salutăm inițiativa constructivă prezentată de Suedia și sîntem de părere că, în pofida cîtorva lacune pe care le conține, poate să reprezinte o bună bază pentru rezolvarea problemelor în suspensie de care depind începerea și buna desfășurare a reuniunii principale".

Și totuși, deși pînă la deschiderea oficială a reuniunii au mai rămas doar cîteva zile, pe masa de lucru a întîlnirii pregătitoare continuă să apară noi propuneri. Mai întîi, un document comun al Ungariei, R.D.G. și Cehoslovaciei. Iar ulterior,

un document al țărilor membre ale Pieței comune, prezentat de către Luxemburg. Nici unul nu aduce însă noutăți față de pozițiile deja cunoscute. Punctele de divergență rămîn aceleași. În timp ce un grup de țări cere ca timpul afectat evaluării Actului final să fie de patru săptămîni, celălalt optează pentru limitarea acestuia la numai două săptămîni. De asemenea există opinii diferite și în ce privește modul de organizare a dezbaterilor, unele state pronunțîndu-se pentru separarea netă dintre evaluarea aplicării Actului final și discutarea noilor propuneri, în timp ce altele cer să nu existe o diviziune între cele două obiective ale reuniunii. În sfîrșit, dacă marea majoritate a statelor apreciază că reuniunea de la Madrid nu se va putea încheia fără stabilirea datei și locului viitoarei reuniuni general-europene, o parte dintre statele participante au lăsat să se înțeleagă că acest lucru va fi condiționat de modul în care se vor desfășura lucrările reuniunii propriu-zise. Cu alte cuvinte, pun sub semnul îndoielii însăși continuarea procesului început la Helsinki.

Propunerile prezentate de Suedia se situează între cele două poziții, oferind soluții de compromis la toate chestiunile amintite și, fapt deosebit de important, asigurînd continuitatea reuniunilor general-europene. Dar luările de poziție care se fac în continuare auzite în sala ovală par să excludă orice apropiere a celor două puncte de vedere opuse. Atît la Madrid, dar mai ales în capitalele majorității statelor participante neliniștea și îngrijorarea se fac tot mai mult simțite. Cu 48 de ore înaintea începerii reuniunii de la Madrid pronosticurile ziarelor spaniole sînt dintre cele mai pesimiste: „Conferința pentru securitate și cooperare în Europa la marginea eșecului" (Ya); „La Madrid spiritul de la Helsinki a murit" (El Pais); „Doar un acord de ultimă oră poate asigura deschiderea și desfășurarea normală a conferinței" (Diario 16).

Duminică, 9 noiembrie. Astăzi se împlinesc exact două luni de la începerea întîlnirii pregătitoare. Nouă săptămîni de intense dezbateri care n-au dus la nici un rezultat. Deși este duminică, la Palatul Congreselor contactele între reprezentanții celor 35 de state participante continuă fără întrerupere. Preocuparea deosebită a României socialiste, a președintelui Nicolae Ceaușescu față de procesul început în urmă cu cinci ani în capitala finlandeză, grija ca acest proces să poată continua spre binele și în interesul tuturor popoarelor continentului se fac din nou simțite în aceste momente de maximă încordare. Direct de la Stockholm, unde șeful statului român se află în vizită oficială, sosește aici trimisul special al președintelui țării. Misiunea sa este aceea de a exprima îngrijorarea deosebită a guvernului român față de cursul pe care îl urmează lucrările întîlnirii pregătitoare, de a contribui prin noi sugestii și propuneri constructive la apropierea pozițiilor și realizarea unui compromis.

După o nouă noapte de intense consultări, în sălile și pe culoarele Palatului Congreselor atmosfera pare ceva mai destinsă. Se vorbește de un acord de principiu în probleme de procedură pus la punct în primele ore ale dimineții. În esență acordul consta în acceptarea de către ambele părți a formulelor propuse de țările neutre și nealiniate, precum și de alte state mici și mijlocii, între care și România. Urmează acum ca formula de compromis la care s-a ajuns să fie transpusă într-un limbaj general acceptabil. Lucru care nu se va dovedi nici el deloc simplu. Oricum, în tot cursul zilei de luni în rîndurile diplomaților și ziariștilor domnește un vizibil sentiment de ușurare și chiar de optimism. În cursul serii, în schimb, situația cunoaște o răsturnare bruscă și dramatică, ducînd la un nou și grav impas. În timpul consultărilor de duminică noaptea se conturase perspectiva ca importanta problemă a continuității C.S.C.E. să constituie un punct special al reuniunii de la Madrid sub formularea: „Examinarea modalităților de ținere a unor noi reuniuni în conformitate cu prevederile Actului final privind urmările conferinței". În acest scop se convine ca printr-o declarație a președintelui în exercițiu concepută ca parte integrantă a documentului final să se stabilească faptul că reuniunea de la Madrid va trebui să decidă data și locul viitoarei reuniuni general-europene. Dar acum acest acord de principiu a fost repus în discuție, făcînd ca întîlnirea pregătitoare să intre din nou în impas.

Tensiunea care domnește este de nedescris. Ședințele oficiale și consultările neoficiale se prelungesc cu intermitențe pînă marți la ora 4,30 dimineața. Cu scopul de a se salva aparențele, la propunerea Elveției și Norvegiei ora oficială a întîlnirii pregătitoare este blocată, prin oprirea ceasurilor de la Palatul Congreselor, la ora 24,00, ziua de 10 noiembrie. Se mai speră deci într-un acord. Cînd mai poate oare interveni acesta?

Marți, 11 noiembrie, ora 11,00. Ziua și ora prevăzute pentru începerea reuniunii de la Madrid a statelor participante la Conferința pentru securitate și cooperare în Europa. „În momentul în care apare acest comentariu — citesc în ediția de dimineață a lui «El Pais» — viitorul reuniunii de la Madrid este încă incert... Un pericol real care amenință această reuniune diplomatică este acela ca ea să se transforme într-un motiv de inamiciție între cele două mari puteri mondiale și într-un factor asemănător de dispută între blocuri. Ceea ce este cu totul contrar obiectivului pentru care a fost creată. Iar dacă acest lucru se va întîmpla, cei ce vor pierde nu vor fi, în mod precis, marile puteri, ci țările mici și mijlocii reprezentate în această conferință și care, pentru prima dată la Helsinki și Belgrad și acum la Madrid, au avut și au posibilitatea să-și facă cunoscut glasul în probleme de importanță vitală care afectează în mod serios propria securitate și supraviețuire. Și acest lucru este valabil atît pentru țările occidentale cît și pentru cele socialiste. C.S.C.E. reprezintă un cadru pentru a lupta contra politicii de bloc și împărțirii lumii în sfere de influență... o posibilitate practică de a aminti marilor puteri că Europa are, politic și istoric vorbind, o rațiune de a exista și trebuie să poată să se manifeste cu voce proprie. Conferința de la Helsinki și acum cea de la Madrid au căpătat această valoare: de a da națiunilor euro-

pene posibilitatea de a participa la marile discuții asupra păcii mondiale și a decide asupra propriilor destine. Tocmai de aceea este necesar să înceteze blocarea de către marile puteri a reuniunii și lucrările acesteia să înceapă la termenul stabilit... Nu putem să nu reamintim că atît în Est cît și în Vest cele ce au suferit cel mai mult în timpul războiului rece au fost micile națiuni. Iar acest lucru nu trebuie să se mai repete".

La ora 11 și cîteva minute începe o nouă ședință a întîlnirii pregătitoare. Cu ceasurile blocate, desigur. În primele ore ale după-amiezii par a se ivi noi speranțe în ce privește deschiderea la timp a reuniunii, adică pînă la ora 24,00. „Încă discutăm și acest lucru spune ceva", declară un diplomat al unei țări neutre ziariștilor, în timp ce altul adaugă: „Mai sînt încă multe minute pînă la sfîrșitul zilei de astăzi". Și într-adevăr ziua a fost foarte lungă. Contactele și consultările s-au ținut lanț, încheindu-se cu puțin înainte de miezul nopții.

Un compromis de ultimă oră, mai mult de ordin tehnic, a permis deschiderea lucrărilor reuniunii principale. Ea a fost inaugurată cu un sfert de oră înainte de miezul nopții pentru a se respecta, fie și formal, data fixată la reuniunea precedentă de la Belgrad. Cu toate acestea, întîlnirea pregătitoare nu a ieșit din impas, toate problemele cunoscute urmînd a fi rezolvate acum de reuniunea principală. Ședința de deschidere a durat doar cinci minute. Ministrul de externe spaniol a declarat doar deschisă reuniunea de fond și a anunțat că, după această ședință, statele participante se vor întîlni în cadrul unui grup de lucru pentru a soluționa, paralel cu dezbaterile reuniunii principale, problemele în suspensie privind ordinea de zi și modalitățile de organizare a acesteia. Cu alte cuvinte întîlnirea pregătitoare continuă...

92 de ore cu ceasurile blocate

12 noiembrie. Ședința inaugurală începe la ora 13,30. Auditorium-ul este arhiplin. Sînt prezenți șefii delegațiilor tuturor țărilor participante, în marea lor majoritate miniștri ai afacerilor externe, precum și peste opt sute de delegați. În lojile destinate presei se află circa 700 de ziariști, trimiși speciali ai marilor agenții de presă, ai canalelor de televiziune și ai unor cotidiene din țările europene, precum și de pe alte continente.

În semn de salut ia cuvîntul primul ministru al țării gazdă, Adolfo Suarez. „Reuniunea noastră — spune premierul spaniol — are o importantă valoare politică prin simplul fapt că se desfășoară așa cum a fost prevăzut; ea constituie un indiciu al voinței de dialog necesar pentru a aspira la reducerea nivelului confruntării și în final la menținerea păcii. Succesul rezonabil al conferinței noastre — adaugă vorbitorul — rezidă în mod cert în continuitatea ei. A renunța la ea ar însemna să ne asumăm o gravă responsabilitate". Atrage atenția apelul presant al șefului guvernului țării gazdă pentru depășirea deosebirilor de vederi și dificultăților în chestiunile procedurale în numele „nobilului proiect de coexistență, de progres și de pace" căruia îi slujesc reuniunea de la Madrid și cele ce vor urma. „Este adevărat că spre deosebire de celelalte etape ale procesului C.S.C.E. actuala reuniune are loc în condiții internaționale mai dificile". „Totuși acum, în momentele de criză, trebuie să avem o conștiință mai acută a necesității dialogului, negocierii și acordului".

Potrivit tragerii la sorți, primul care urcă la tribuna conferinței este reprezentantul Belgiei. Urmează apoi reprezentanții Olandei, Canadei, Irlandei, Elveției, Suediei și ai celorlalte țări participante. În dreptul numărului 22 pe lista de vorbitori figurează numele României. 14 noiembrie. Este cea de a treia și ultima zi a discursurilor inaugurale rostite de șefii celor 35 de delegații. Ora 12,30. Președintele ședinței anunță: are cuvîntul reprezentantul României. Peste întreaga sală se așterne liniștea. De la tribuna înaltului for ministrul de externe al țării noastre, tovarășul Ștefan Andrei, sosit cu puține ore înainte de la Oslo, unde îl însoțea în vizită oficială pe șeful statului român, prezintă în cuvinte clare, convingătoare, poziția României, a președintelui Nicolae Ceaușescu, în problemele securității europene, importanța deosebită pe care țara noastră o acordă reuniunii general-europene din capitala Spaniei.

„Ne aflăm într-un moment extrem de grav și tocmai de aceea în fața reuniunii noastre se pune cu cea mai mare acuitate necesitatea de a trece neîntîrziat la acțiune pentru a determina o cotitură hotărîtoare în direcția politicii de pace, destindere, colaborare și independență în Europa. Trebuie să abordăm problemele în mod realist și constructiv, evitînd polemicile și învinuirile reciproce, să înțelegem că securitatea europeană nu este și nu poate fi concepută ca un gest de bunăvoință al unuia sau altuia, ca un avantaj acordat unuia sau altuia dintre noi. Ea este o necesitate vitală, imperioasă, de stringentă urgență pentru absolut toate statele continentului. Trebuie să acționăm acum — pînă nu este prea tîrziu — pentru a opri evoluția periculoasă a situației de pe continent și a găsi, într-un spirit de deplină luciditate și înțelegere, măsurile concrete care să ducă la traducerea unitară în viață a prevederilor Actului final de la Helsinki, la crearea unui climat de colaborare și securitate pe continent, în care fiecare popor să aibă garanția dezvoltării sale libere, la adăpost de orice amestec sau agresiune din afară".

Care sînt în concepția României obiectivele principale care trebuie să stea în centrul reuniunii de la Madrid? „Pe primul plan la reuniune — arată șeful delegației române — trebuie să se situeze acțiunile concrete îndreptate spre dezangajarea militară și dezarmare, fără de care nu pot fi concepute încrederea, pacea și securitatea, atît în Europa cît și în întreaga lume. În acest sens forumului de la Madrid îi revine sarcina de a conveni convocarea unei conferințe consacrate întăririi încrederii, dezangajării și dezarmării în Europa,

ca parte esențială a procesului de edificare a securității europene. În viziunea României o astfel de conferință ar trebui să dezbată — cu participarea pe bază de egalitate a tuturor statelor semnatare ale Actului final — aspectele militare ale securității și să ajungă la înțelegeri concrete, începînd cu măsuri de creștere a încrederii și stabilității, de dezangajare militară și dezarmare, care să ducă în final la obiectivul convenit la Helsinki — dezarmarea generală și totală, și în primul rînd dezarmarea nucleară.

Actuala reuniune este chemată, în același timp, să reafirme puternic și clar angajamentul tuturor statelor participante de a respecta neabătut, atît în relațiile lor reciproce, cît și în raporturile cu alte state — fără nici o deosebire de sistem social, de mărime, nivel de dezvoltare, apartenență sau neapartenență la alianțe militare — toate principiile consacrate în Actul final al C.S.C.E. Este necesar să se facă totul pentru excluderea forței și amenințării cu forța din relațiile internaționale, pentru soluționarea numai și numai pe calea tratativelor a problemelor litigioase dintre state — în orice regiune a lumii s-ar afla acestea — evitîndu-se cu desăvîrșire calea militară, confruntările armate, care nu pot aduce decît mari daune și suferințe tuturor popoarelor, creînd grave pericole la adresa păcii și destinderii. Trebuie să se pornească întotdeauna și de fiecare dată de la respectul independenței și suveranității fiecărui popor, al dreptului său de a-și hotărî singur destinele, fără nici un amestec din afară, sub orice pretext și sub orice formă.

Este necesar, totodată, să se ajungă la înțelegeri privind intensificarea colaborării și cooperării economice, prin lichidarea oricăror bariere și îngrădiri artificiale, pentru trecerea la soluționarea cu forțe comune a unor probleme esențiale pentru popoarele europene în domeniul cooperării industriale, energiei, transporturilor, agriculturii, mediului înconjurător. De asemenea, reuniunea trebuie să dea un nou impuls colaborării cultural-artistice între toate statele participante, care să contribuie la cunoașterea reciprocă a valorilor spirituale, la întărirea încrederii, respectului și prieteniei între națiuni, la educarea popoarelor și în special a tinerei generații, în spiritul celor mai înalte idealuri umanitare.

Acordînd o importanță deosebită problemelor umanitare, care preocupă popoarele continentului, România apreciază că forumul general-european trebuie să acorde atenție acestor probleme. În fața pericolelor de război care planează asupra popoarelor considerăm că trebuie să se facă totul pentru asigurarea dreptului fundamental al omului, al popoarelor, dreptul la pace, la existență liberă și demnă. În același timp, reuniunea trebuie să ia o atitudine hotărîtă și să cheme la eradicarea tuturor manifestărilor de recrudescență a fascismului și rasismului, a actelor de violență și terorism.

Un obiectiv de cea mai mare importanță a reuniunii de la Madrid — arată în sfîrșit șeful delegației române — îl reprezintă, fără îndoială, asigurarea continuității conlucrării în mod organizat și sistematic a statelor semnatare ale Actului final în cadrul procesului început la Helsinki — condiție esențială pentru soluționarea concretă a problemelor securității și colaborării în conformitate cu înțelegerile stabilite în capitala finlandeză. Continuitatea acestui proces urmează să-și găsească realizarea prin convenirea de reuniuni periodice ale reprezentanților statelor participante la C.S.C.E., reuniuni de experți și alte forme de dezbatere a problemelor, precum și convocarea unei noi conferințe pentru securitate și cooperare în Europa. În acest sens, sînt împuternicit să reafirm în fața dumneavoastră invitația pe care președintele Nicolae Ceaușescu a adresat-o oficial ca viitoarea reuniune general-europeană să aibă loc în capitala României, la București".

În timp ce în auditorium continuă dezbaterile generale ale reuniunii principale, în sala ovală discuțiile din cadrul grupului de lucru se desfășoară într-un ritm nu mai puțin intens. O mare parte din locurile rezervate delegațiilor participante sînt ocupate de miniștrii de externe ai respectivelor state, care s-au implicat direct în soluționarea problemelor care nu și-au găsit rezolvarea în legătură cu ordinea de zi și modalitățile de organizare a reuniunii. Este tot mai vizibilă acțiunea concertată a țărilor neutre și nealiniate, a altor țări mici și mijlocii, între care și România, pentru deblocarea situației, pentru realizarea unui compromis unanim acceptabil. Un compromis care va fi realizat în cursul după-amiezii de vineri. De la blocarea ceasurilor Palatului Congreselor au trecut 92 de ore.

În auditorium, ca și pe sălile palatului, diplomați și ziariști răsuflă, în sfîrșit, cu ușurare. Aceeași ușurare se resimte probabil și în capitalele majorității statelor participante. După eforturi susținute, desfășurarea normală a reuniunii a putut fi asigurată. Plenara își însușește prin consens soluția la care s-a ajuns în cadrul grupului de lucru. Și astfel se naște „Cartea mov", conținînd deciziile întîlnirii pregătitoare privind ordinea de zi, schema de organizare și calendarul reuniunii de la Madrid a statelor participante la C.S.C.E.

Prin formulele pe care le conține și care sînt inspirate din Actul final, „Cartea mov" asigură condiții normale de desfășurare reuniunii propriuzise, afectînd timpul necesar îndeplinirii obiectivelor acesteia. Ordinea de zi adoptată reflectă astfel hotărîrea țărilor participante de a efectua atît o evaluare a rezultatelor obținute în aplicarea Actului final de la Helsinki, cît și stabilirea căilor pentru intensificarea relațiilor reciproce dintre țările participante, pentru întărirea securității și dezvoltarea cooperării pe continent. Ținînd cont de observațiile făcute în cursul dezbaterilor de unele din statele participante, printr-o declarație a președintelui ședinței s-a stabilit că există un acord general de a considera că ordinea de zi așa cum este menționată conține două elemente distincte.

Un punct special de pe ordinea de zi — evidențiat cu satisfacție de întreaga presă spaniolă — se referă la modalitățile de continuare a dialogului multilateral inițiat de C.S.C.E. și care, după cum

se ştie, în urma adoptării Actului final s-a concretizat în reuniunile periodice ale statelor participante, în diferite reuniuni de experţi etc. Pornind de la exigenţele manifestate de alte state, prin aceeaşi declaraţie a preşedintelui şedinţei se face cunoscut acordul general manifestat în cadrul întîlnirii pregătitoare ca definirea modalităţilor concrete referitoare la organizarea unor alte întîlniri să cuprindă, în acelaşi timp, fixarea datei şi locului viitoarei reuniuni general-europene. Se cuvine, firește, menţionat angajamentul ţărilor participante de a adopta la sfîrşitul actualei reuniuni un document final, care să conţină măsuri şi acţiuni concrete pe linia dezvoltării raporturilor dintre statele continentului şi întăririi securităţii europene.

În ce priveşte modul de desfăşurare a reuniunii, deciziile adoptate prevăd că prima etapă, care se va încheia la 19 decembrie, se va desfăşura în şedinţe plenare şi în şedinţe ale celor cinci organe de lucru, ce se vor ocupa de problemele privind securitatea în Europa, cooperarea în domeniile economiei, ştiinţei şi tehnicii şi mediului înconjurător, probleme referitoare la securitatea şi la cooperarea în Mediterana, cooperare în domeniile umanitare şi alte domenii şi, în sfîrşit, „follow-up-ul", sau altfel spus căile de asigurare a urmărilor conferinţei. Se are în vedere, de asemenea, ca înaintea încheierii primei etape delegaţiile celor 35 de state participante să-şi prezinte oficial propunerile lor concrete de acţiune în viitor pe linia transpunerii în viaţă a prevederilor Actului final. A doua etapă a reuniunii va începe la 27 ianuarie, anul viitor, dată indicativă de încheiere a lucrărilor fiind 5 martie. Aceasta în condiţiile în care pînă la acea dată se va asigura examinarea aprofundată a tuturor propunerilor şi se va ajunge la elaborarea şi adoptarea documentului final, stabilirea datei şi locului următoarei reuniuni general-europene. Pentru ca aceste obiective să fie pe deplin realizate, reuniunea însăşi va fi aceea care îşi va fixa data finală a încheierii lucrărilor, ceea ce înseamnă că activitatea ei va putea să continue la nevoie şi dincolo de 5 martie 1985. Aşa cum se va vedea, această prevedere din „Cartea mov" va fi folosită nu o dată pe parcursul reuniunii de la Madrid.

Radu Bogdan

Restituire

Cea mai mare parte a bunurilor confiscate ilegal la Beijing în timpul „revoluţiei culturale" (1966—1976) au fost restituite zecilor de mii de familii victime ale „jafului" comis de gărzile roşii — scria, în numărul din 4 octombrie a.c., cotidianul de limbă engleză „China Daily". Municipalitatea din Beijing a retrocedat bunurile şi a plătit indemnizaţii de compensaţie unui număr de 96 000 de familii din capitala R.P. Chineze, adică 84 la sută din victimele gărzilor roşii — a declarat Bai Jiefu, consilier guvernamental. El a adăugat că, în total, 114 000 familii au fost devalizate în cursul lunii august 1968, perioadă în care tinerii din gărzile roşii s-au dedat la „jafuri frenetice". Peste 2700 piese de mobilier şi 60 milioane obiecte diverse au fost rambursate proprietarilor de drept şi le-au fost plătite îndemnizaţii în valoare de 22 milioane yuani pentru bunurile pierdute sau distruse — a precizat Bai Jiefu, citat de „China Daily". El a mai precizat că mii de persoane aşteaptă încă restituirea bunurilor; peste 7,9 milioane yuani, reprezentînd vînzarea bunurilor confiscate, n-au fost, deocamdată, rambursaţi, ca şi 15 000 mobile şi obiecte diverse — a arătat Bai Jiefu. De altfel — a subliniat el — este extrem de dificil să fie găsiţi toţi proprietarii de cntichităţi, aur, argint, cărţi şi alte obiecte jefuite de gărzile roşii, căci în general, acestea n-au eliberat decît puţine chitanţe.

Drept

Jeremy Rifkin, unul din cei mai ardenţi opozanţi faţă de manipulările genetice, a lansat o campanie împotriva guvernului american pe tema: „o vacă are dreptul să rămînă vacă". Rifkin, autor al unor studii asupra apărării naturii, reproşează Departamentului agriculturii că face experienţe vizînd producerea de „super-oi" sau „super-porci", violînd astfel legile federale ce protejează animalele domestice. În urma acestor experienţe, se speră ca oile şi porcii, după ce li s-au administrat o genă umană cu hormon de creştere, să-şi dubleze talia şi volumul. Avantajul: înţelegerea mecanismului de funcţionare a genelor, precum şi furnizarea de carne mai ieftină. În urmă cu doi ani, mai multe cobii ale unei gene umane cu hormon de creştere fuseseră injectate în embrioni de şoareci. Unii dintre ei au dat naştere la „şoareci-gigant", care, la rîndul lor, au născut exemplare de aceleaşi dimensiuni.

DICTIONAR DE materii prime

Am început, în primul almanah al revistei noastre, din 1982, să răsfoim, dintr-un posibil dicționar de materii prime, cîteva file: ALUMINIU, CĂRBUNE, CAUCIUC, CROM, CUPRU, FIER/OȚEL, URANIU. I-am adăugat, apoi, micului nostru dicționar, în următoarele almanahuri și caiete de vacanță, noi capitole: ZINC, ARGINT, BAUXITĂ, COSITOR, NICHEL, FOSFAȚI, CEAI, TUTUN, SOIA, MANGAN, LEMN, LÎNĂ, continuîndu-l în almanahul de față.

Parcurgerea, în ansamblu, a filelor la care ne-am referit va contura, sperăm, cititorului o imagine asupra importanței deosebite ce revine în lumea noastră materiilor prime, valorificării lor superioare, precum și datoriei de protejare a lor în beneficiul prosperității fiecărui popor ce dispune de acestea, în parte, ca și în profitul general al progresului umanității.

22

Ti

Titan

47,90

Este metalul despre care se vorbește doar la superlativ. Mai mult, în anii '50 chiar specialiștii vorbeau ca despre „materia primă a mileniului al treilea", care va deschide o eră nouă în metalurgie.

Chimistul german Martin Heinrich Klaproth a descoperit noul element în 1795. I-a intuit, probabil, importanța în industria viitorului, numindu-l Titan: în mitologia greacă erau numite astfel forțele naturii, copiii dintîi ai Pămîntului, întruchipat de zeița Gheea, avînd puterea să urnească și munții din loc.

De fapt, este vorba, în cazul titanului, de o dublă descoperire. Cu cîțiva ani încă înaintea lui Klaproth, un pastor englez cu veleități de cercetător științific a examinat mai îndeaproape nisipul negru al rîurilor din Cornwall. Cu acest prilej, el a dat peste oxidul unui mineral pînă atunci necunoscut. Nu și-a dat însă seama că este vorba de un metal, rămînînd ca acest lucru să fie pus în lumină — firește, în altă corelație — de Klaproth.

Multă vreme specialiștii au întîmpinat dificultăți în exploatarea noului metal. Titanul se vădea a fi sfărîmicios și greu prelucrabil. Doar oxidul de titan era folosit, el dînd pigmenți de mare valoare (fapt cunoscut, de altfel, de mai înainte), mai exact spus un alb strălucitor, care și astăzi pune în umbră orice alte nuanțe de culori obținute, indiferent pe ce cale. Albul de titan este extrem de rezistent la coroziuni prin acizi, alcaloizi și la umezeală, fiind, de asemenea, absolut nevătămător pentru organism.

Că titanul dispune, și ca metal, de calități excepționale se știe cam de vreo patru decenii. După cercetări minuțioase s-a dovedit că fragilitatea sa casantă intervine cînd metalul este impur (conține oxigen sau azot). Titanul pur, greu însă de obținut pe cale industrială, se vădește — dimpotrivă — foarte maleabil. El îmbină duritatea și rezistența oțelului cu avantajul de a cîntări pe jumătate cît acesta. Aparține așa-numitelor metale ușoare, fiind însă de șase ori mai tare decît aluminiul. În afară de aceasta, are punctul de topire extrem de ridicat (1668 grade Celsius), deschizînd tehnicii noi perspective. Și încă o calitate de excepție: rezistă într-un

chip nemaiîntîlnit la coroziune, fenomenul ce duce, după cum se ştie, la uzura atîtor produse metalice contemporane. Pelicula de oxid ce se formează pe produsele din titan anulează acţiunea agenţilor activi din punct de vedere chimic, chiar şi a amestecului de acid clorhidric şi acid azotic anhidru, căruia, după cum se ştie, nu-i rezistă nici aurul. O altă calitate îl face, spre exemplu, deosebit de util în construcţia de nave. Pe coca vapoarelor tratată cu substanţe conţinînd titan nu se depun scoici şi plante de apă. Acestea, în condiţiile navigaţiei în mările calde, formează pe cocile netratate, în decurs de un an, o „barbă" de pînă la 50 cm grosime, ce reduce substanţial viteza navei, sporind, în schimb, consumul de energie.

Clientul principal al titanului sînt însă industriile aeronautică şi spaţială. Potrivit unor estimări, circa două treimi din producţia mondială de titan revine acestor importante sectoare (necesităţile pur militare nu sînt înregistrate în nici o statistică). Sînt grăitoare, pentru ponderea ce revine titanului în industriile amintite, următoarele exemple: la avionul cu reacţie de pasageri „Caravelle" sînt folosite circa 80 kg de titan; la avioanele de construcţie mai modernă această cantitate a ajuns deja între 1 000 şi 4 000 kg. Se poate presupune cît de mult titan trebuie folosit la rachete şi vehiculele spaţiale (avîndu-se în vedere că utilizat la motoarele propulsoare, le diminuează considerabil masa, sporind, în schimb, capacitatea de transport a vehiculului propriu-zis).

Construcţia de instalaţii pentru industria chimică este, de asemenea, un mare consumator de titan (o şeptime din producţia totală, în Japonia — chiar jumătate). Pompele şi conductele pentru acidul nitric, sulfuric sau clorhidric — între altele — şi-au sporit enorm durata de funcţionare datorită titanului înglobat în materialul din care sînt confecţionate. Spre exemplu, aparatura pentru obţinerea oxidului de clor, fabricată din aliaje cu titan, poate funcţiona opt ani, în timp ce confecţionată din oţel nu durează mai mult de două săptămîni.

Nu se poate afirma, cu toate acestea, că în viitor titanul ar putea înlocui integral oţelul. Şi nu pentru că ar fi un metal rar, el situîndu-se chiar pe locul patru, în ceea ce priveşte frecvenţa găsirii în scoarţă (0,44 la sută sau 4 400 grame per tona de rocă); este depăşit, în această privinţă, doar de aluminiu, fier şi magneziu. Dar el nu se află în natură în stare pură, ci în combinaţii, cea mai importantă fiind oxidul de titan (TiO_2).

Ca minereu se găseşte, în primul rînd, sub formă de Rutil, un mineral roşu-brun cu un conţinut de 90 pînă la 98 procente de oxid de titan. Zăcămintele cele mai importante de Rutil sînt situate în Brazilia, Australia, India, U.R.S.S, Sierra Leone, S.U.A, Africa de Sud.

Trebuie însă arătat că a crescut în ultima vreme în însemnătate un alt minereu, ilmenitul, numit şi minereu de titan, avînd o culoare cenuşiu spre negru (conţinutul de oxid de titan este de 40—55 la sută). Exploatări importante de ilmenit se află în Canada, Australia, Norvegia, Africa de Sud, S.U.A., U.R.S.S, India.

Revenind însă la cauzele pentru care par încă hazardate previziunile privind înlocuirea integrală a oţelului cu titan: cea mai importantă rămîne preţul ridicat, din cauza procedeelor complicate şi costisitoare de obţinere a titanului pur.

În comparaţie cu multe alte materii prime, cantităţile folosite de azbest în industrie nu sînt, la o primă privire, de natură să impresioneze. Totuşi, în numeroase domenii, acest mineral „fibros" se vădeşte indispensabil.

Aşa după cum aflăm din vechile documente, utilizarea separată a azbestului (derivat din grecescul „asbestos", înseamnă „indestructibil, incombustibil") este cunoscută de circa 2 500 de ani. În antichitate, aplicaţiile sale erau multiple. Mărturii corespunzătoare avem, de exemplu, de la sculptorul grec Kallimachos (anul 400 î.e.n.), poetul roman Plinius cel Bătrîn (anii 23—79), poetul şi filozoful grec Plutarch (anii 46—120), precum şi de la poetul provenit, de asemenea, din Elada, Pausanias (anii 110—180.) Erau apreciate, îndeosebi, structura sa fibroasă şi calitatea de a nu arde, fiind folosit la confecţionarea de linţolii pentru incinerarea morţilor, precum şi a fitilelor şi suporturilor pentru lămpile templelor. Din perioada Evului Mediu, este adesea menţionată faţa de masă ţesută din azbest pe care o folosea Carol cel Mare (742—814). Informaţii bogate privind prelucrarea manuală a azbestului la popoarele mongolide ne oferă rapoartele privind călătoria lui Marco Polo (1254—1329), efectuată prin această zonă geografică.

Începutul propriu-zis al industriei prelucrătoare de azbest se situează, însă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În 1857 se produc, pentru prima oară, garnituri pe bază de azbest, în 1866 apar primele recipiente prevăzute cu izolatoare termice din azbest, în 1878 începe fabricarea hîrtiei şi cartonului de azbest. În acelaşi an, Expoziţia mondială deschisă la Paris prezintă, între noutăţi, diverse produse din azbest.

În prima etapă a aplicării industriale au fost dezvoltate tehnologiile de filare, răsucire și urzire (țesere) a azbestului cu fibră lungă; produsele obținute pe această cale erau șnururi, plase, panglici, diverse țesături, fiind folosite pentru etanșeizări, izolații la mașinile cu aburi, locomotive, conducte și instalații destinate încălzirii.

Tehnologiile „umede" pentru fabricarea azbocimentului au marcat intrarea într-o nouă etapă a industrializării acestui material. În primul pătrar al secolului XX, în mai multe țări industriale au apărut instalațiile pentru producerea conductelor și plăcilor din azbociment. În aceeași perioadă a început „motorizarea", respectiv avîntul industriei de automobile, construirea marilor instalații pentru industria chimică, ca și a termocentralelor; toate n-ar fi putut s-o scoată la capăt fără azbest.

Astăzi, acest mineral cu aspect strălucitor și mătăsos este încorporat în peste 3 000 de produse industriale. El se află la loc de frunte pe listele de comandă ale unor principale ramuri, cum sînt construcția de nave și avioane, de automobile și camioane, de tractoare, chimia, electronica ș.a.

Larga utilizare a azbestului se datorează calităților lui fizice și chimice deosebite. Astfel, este un excelent termoizolator (se topește la 1 500 grade Celsius) și un rău conductor termic; fibra de azbest are o rezistență ridicată, uniformă, la rupere, fiind cu puțin mai mică, spre exemplu, decît fibra celor mai speciale oțeluri; dispune de o elasticitate considerabilă; este rezistentă la acizi și alcaloizi, la vibrații și îmbătrînire; are foarte bune calități de filtrare; este un bun izolator fonic.

În consecință, este folosit la izolări termice, înveliri ale conductelor, elemente ignifuge, costume și mănuși de protecție, garnituri, ambalaje, ferodouri pentru frîne și ambreiaje, filtre, material de construcție (în combinație cu cimentul) și pentru fortificarea maselor plastice.

Cele mai importante zăcăminte de azbest au fost puse în valoare la cumpăna de veac — între 1890—1899 în Canada, între 1926—1928 în U.R.S.S. și între 1910—1928 în Africa de Sud. Aceste trei state dețin și în prezent ponderea cea mai mare din extracția mondială de minereu de azbest (în 1981, această pondere depășea trei pătrimi). Minereul de azbest se extrage din mine și din exploatări la zi. Cel mai mare producător este Uniunea Sovietică, cu peste 2 milioane tone de minereu extracție anuală. Este urmată de Canada (circa 1 120 000 tone anual), China, Zimbabwe, Africa de Sud, Brazilia, Italia.

16

S

Sulf

32,06

Există riscul ca, plecîndu-se doar de la proasta reputație a mirosului pe care-l exală în anumite condiții, să fie considerat mai degrabă dăunător omului. Evident, lucrurile nu stau nici pe departe astfel. S-ar putea, dimpotrivă, spune că aportul său în mecanismul unei economii moderne este indispensabil. Ce s-ar face, de exemplu, chimia fără sulf, materia primă pentru unul din cei mai puternici și importanți acizi anorganici, respectiv acidul sulfuric? Calitățile sale, reacțiile pe care le provoacă sînt numeroase, utilizările sale fiind, de aceea, multilaterale. Dacă ne-am referi doar la marea sa capacitate de a forma oxidați, putînd fi astfel dizolvate multe minerale, metale, uleiuri, grăsimi, și ne edificăm asupra largilor posibilități pe care ni le oferă. Este utilizat la obținerea îngrășămintelor chimice, maselor plastice și a fibrelor de viscoză, a agenților sicativi, culorilor și lacurilor, a sărurilor aromate, detergenților, diverselor produse farmaceutice, a diverșilor acizi sau a materialelor explozive — prin aceasta nefiind nici pe departe epuizate domeniile în care, fără acid sulfuric sau alte componente ale sulfului, activitatea omului ar fi, dacă nu imposibilă, foarte serios îngreunată.

Mineralogii numesc sulful metaloid, un element chimic ce, ca răspîndire în sol, mai exact aflat la circa 17 km adîncime în scoarță (520 gr. per tonă), ocupă locul 14. În Polonia, Italia, Spania, Japonia, S.U.A, U.R.S.S. și în alte părți, îndeosebi în regiunile vulcanice, sulful este întîlnit în stare pură, sub formă de cristale galbene, insipide și inodore. Adesea, sulful se află în diverse legături chimice, precum în hidrogenul sulfurat, rău mirositor, al gazelor vulcanice și în sărurile acidului său, denumite sulfuri. Sulful se întîlnește și în combinație cu metale: pirită (conținut de sulf pînă la 53 la sută), calcopirită, galenă sau sfalerit (blendă) și, de asemenea, în sulfați, respectiv sărurile și esterii care, în anumite condiții și într-o perioadă mai lungă de timp, sînt formați de acidul sulfuric apărut pe cale naturală. El se află și într-o serie de materii organice — în cărbune, țiței, în combinații de albumine. Pentru organismele superioare, sulful reprezintă chiar un element indispensabil vieții.

Sulful era cunoscut în antichitate. Vechii egipteni, de exemplu, albeau cu el țesăturile, romanii îl foloseau la alifii, se pare pentru vindecarea scabiei. Alchimiștii Evului Mediu menționează adesea în scrierile lor sulful, prețuit de ei mai ales pentru culoarea sa galbenă, atît de asemă-

nătoare prețiosului metal pe care doreau să-l obțină.

Acidul sulfuric a fost descoperit în secolul al XI-lea, fiind folosit cu prioritate ca mijloc de dezinfecție. Producerea sa pe cale industrială are loc abia din secolul al XVIII-lea. Calitățile îl impun rapid, mai întîi în industria textilă. Prin 1864, el începe să fie utilizat la fabricarea superfosfaților, deci a îngrășămintelor chimice. Circa un deceniu și jumătate mai tîrziu, producția anuală de acid sulfuric se ridică, în Europa, la un milion de tone, din care trei cincimi revin Angliei. Paleta produselor pentru a căror fabricare este necesar acidul sulfuric devine atît de largă între timp, încît în prezent în lume producția anuală de acid sulfuric se ridică la 130—140 milioane tone, necesitățile în creștere presupunînd sporirea considerabilă, pe mai departe, a cifrelor menționate.

Între marii producători ai lumii de acid sulfuric se numără U.R.S.S., S.U.A., Japonia, Franța, Canada, R.F.G., Africa de Sud, Spania, Marea Britanie, Polonia, Italia, India.

19

K

Potasiu

39,10

Pentru o dezvoltare normală, plantele au nevoie nu doar de lumină, căldură, apă și acid carbonic, ci și de 10 pînă la 15 substanțe nutritive, înainte de toate (și în cantități mari) de azot, fosfor și potasiu, ca și de calcar și magneziu. Aceste substanțe sînt cerute într-un anumit raport cantitativ, ce poate diferi de la o plantă la alta; neschimbat rămîne însă faptul că lipsa uneia sau alteia prejudiciază sau chiar compromite creșterea plantei.

Potasiul deține primul loc pe lista necesarului de substanțe nutritive, la aproape toate plantele. El dirijează, direct sau indirect, totalitatea proceselor de importanță vitală, fiind determinant în sinteza substanței organice. El are, de asemenea, o influență, considerabilă asupra metabolismului, consolidează țesutul celular și sporește rezistența plantei împotriva dăunătorilor. Cît de recunoscută este în prezent importanța potasiului pentru obținerea unor recolte sigure și bogate o arată creșterea rapidă a utilizării sale în agricultură. Astfel, dacă la începutul secolului nostru, cantitatea folosită pentru fertilizarea ogoarelor se ridică, în lume, la 0,3 milioane tone (calculul este făcut pentru conținutul în substanță nutritivă pură, respectiv oxid de kaliu), în prezent aceasta atinge circa 26 milioane tone.

Anul 1856 marchează data de naștere a industriei potasiului. Atunci, în salina de la Stassfurt, în apropiere de Magdeburg (localitatea se află în prezent în R.D. Germană), s-au descoperit cantități importante din această substanță nutritivă, începîndu-se exploatarea sa sistematică. Primele fabrici de potasiu au fost puse în funcțiune de stat. Numărul lor a crescut rapid cînd s-a găsit potasiu și în alte zone ale Germaniei. Dealtfel, pînă la sfîrșitul primului război mondial, Germania a fost unicul producător de potasiu din lume. După 1945, 60 la sută din totalul capacităților germane de producție a potasiului erau situate pe teritoriul aparținînd astăzi R.D. Germane.

Denumirea de potasiu se referă, în vorbirea curentă, atît la sărurile de potasiu, aflate în stare naturală, cît și la îngrășămintele produse din acestea.

Sărurile de potasiu se numără printre cele mai prețioase minerale, fiind folosite ca materie primă în industria chimică — coloranți, cosmetice, farmaceutică etc. — și, pe scară largă (90 la sută) sub formă de îngrășăminte, în agricultură și silvicultură. În majoritatea cazurilor, sărurile de potasiu sînt extrase în mine, prin tehnica forării sau împușcării, fiind apoi prelucrate ca îngrășăminte. Numai în S.U.A., Israel și China, îngrășămintele de potasiu sînt obținute din soluții concentrate de sare marină.

Pentru industria potasiului cele mai importante săruri sînt Carnalitul, Silvina și Kainitul (sare dublă de potasiu și magneziu). Conținutul acestora în oxid de potasiu variază între 10 și 30 de procente, fiind, de obicei, îmbogățit chiar la locul extragerii cu pînă la 40—60 de procente.

Zăcămintele de potasiu cunoscute pînă în prezent sînt concentrate în relativ puține puncte ale globului. Cele mai importante se află în Uniunea Sovietică și Canada (din totalul producției mondiale anuale de circa 26 milioane tone, U.R.S.S. îi revin 8,2, iar Canadei 7,1 milioane tone), apoi în R.D. Germană (3,4 milioane tone), R.F. Germania (2,7 milioane tone), Iordania, Israel, S.U.A. și Franța. Dispun, de asemenea, de zăcăminte apreciabile Italia, Marea Britanie, Spania, Congo, Thailanda.

Rezervele mondiale de potasiu sînt estimate la circa 50 miliarde tone. Din acestea, o cotă de peste 90 de procente este deținută de Carnalit și Silvină. Se consideră că, luîndu-se drept bază de calcul o creștere anuală a cererii de 5 la sută, rezervele de potasiu vor diminua pînă în anul 2000 cu circa 1 miliard tone, respectiv cu două procente.

Dicționar realizat de Vasile Crișu

REPORTAJ PE GLOB

R. P. Chineză

24 de ore la Shenzhen

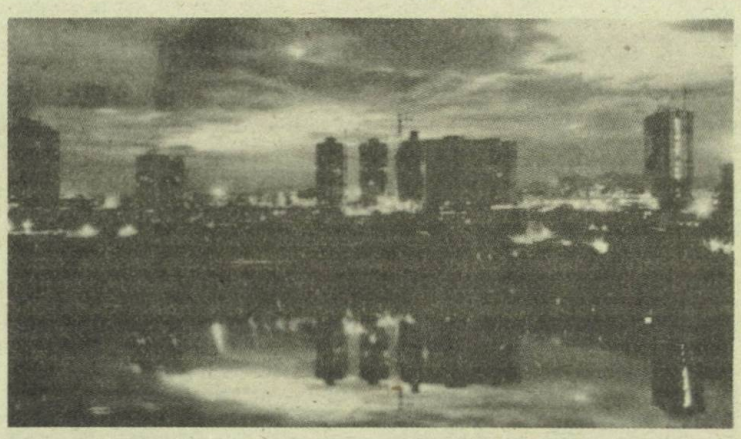

Shenzhen — vedere nocturnă asupra oraşului

Vineri 14 septembrie 1984. Părăsim — sînt însoţit de o colegă de la „Jenminjibao" — tumultuosul Canton (Guangzhou) pentru a fi, timp de 24 de ore, oaspeţii unui oraş din aceeaşi însorită provincie Guangdong, întinsă şi populată ea însăşi cît o ţară: 210 mii kmp, circa 61 milioane locuitori. Trenul traversează — urmînd întrucîtva cursul Fluviului Perlelor — zone cultivate după o geometrie imaginată anume pentru a nu irosi nici o palmă de teren, mici aşezări rurale, toate alcătuind un peisaj al cărui insolit este dat de puternicul contrast între verdele unei vegetaţii în expansiune şi roşul pămîntului care îi dă viaţă. Atingem ţinta călătoriei noastre după două ore şi jumătate: sîntem, iată, la Shenzhen, oraş situat la numai cîteva sute de metri — în linie dreaptă — de un alt teritoriu chinez pe care interese străine l-au separat vremelnic de patria-mamă cu borne de frontieră — Hong Kong. Shenzhen — pînă acum cîţiva ani o modestă aşezare de pescari, cu opt străzi şi 25 000 de locuitori — şi-a schimbat într-un timp record cartea de vizită. Acum cinci ani, îmi spune un responsabil local, nu existau case cu etaj, iar aici — îmi arată o modernă piaţă flancată de magazine — era un lac-crescătorie de peşte. Astăzi avem 70 de clădiri cu cel puţin 17 etaje, cea mai înaltă numărînd 53, numeroase altele găsindu-se în construcţie. Oraşul numără acum 300 000 de locuitori, mare parte constructori veniţi din alte regiuni ale Chinei, fiecare cu un rost bine definit în marele angrenaj care valorifică efortul colectiv de modernizare a acestei arii teritoriale, redusă ca dimensiuni, în care Shenzhen se dovedeşte a fi centrul vital. S-a constituit, aici, cu cîţiva ani în urmă, o zonă economică specială (Z.E.S.):40 km lungime pe 7 lăţime, adică 327,5 kmp, de-a lungul a 27 de km de „graniţă" cu Noile Teritorii din Hong Kong. Este una din cele patru existente în China, trei în provincia Guangdong — Shenzhen, Zhuhai şi Shantou — şi una, Xiamen, în provincia învecinată, Fujian. Fiecare concepută ca o „fereastră" spre lume, prin care să se întrevadă tendinţele din economia şi tehnologia mondială, ca o punte de pătrundere în China a tehnicii avansate, metodelor moderne de conducere a activităţii economice, pentru a fi, apoi, promovate în restul ţării, în cadrul programului „celor patru modernizări".

Vizităm zona industrială Shekou (Gura şarpelui) din vecinătatea oraşului. Chang Yong Chun, adjunct al şefului relaţiilor publice, comentează, pe scurt, videocaseta pe care o urmărim pe ecran timp de aproape o jumătate de oră. Totul a început în 1979, primii doi ani fiind consacraţi nivelării terenului — o adevărată schimbare de peisaj — şi începerii construcţiei diferitelor unităţi industriale, în realizarea cărora un rol important l-au deţinut şi îl deţin contractele cu firme străine (peste 70 la sută din investiţii provin din Hong Kong, dar şi din Japonia, Norvegia, S.U.A., Danemarca, Elveţia). În prezent — preciza interlocutorul — funcţionează 34 de întreprinderi industriale, companii comerciale sau de transport. Ramurile reprezentate: industriile grea (laminate, aluminiu, produse chimice, instalaţii tipografice), uşoară (confecţii, jucării, aparate şi maşini electrice de menaj), electronică (calculatoare, ceasuri, televizoare color).

Rentabilitatea activităţii economice este, aici, cuvîntul de ordine, obiectivul obligatoriu pentru fiecare întreprindere în parte. Beneficiile rezultate se împart între statul chinez şi partenerii străini, în proporţii egale cu ponderea participării fiecărei părţi la investiţie.

Compania electronică Huafa, unde aproape două ore sîntem oaspeţii directorului adjunct Zheng Shi-Qin, este una din întreprin-

derile industriale „de vîrf" din Shenzhen. Contractul cu un partener din Hong Kong a fost încheiat în 1981. În 1983 a fost terminată construcția și utilarea fabricii, 5 noiembrie al aceluiași an marcînd începerea producției: televizoare color și piese electronice (circuite imprimate), desfacerea făcîndu-se pe piața internă (30 la sută) și la export. Întreprinderea deosebit de rentabilă se dovedește a fi și un loc avantajos pentru muncitorii chinezi de a-și însuși o înaltă calificare.

Transformările de la Shenzhen au produs mutații adînci și în viața unor oameni a căror îndeletnicire nu are neapărat tangențe cu tehnologiile de ultimul tip care pătrund la Shenzhen: pescarii. Îi întîlnim într-un cochet cartier al orașului de astăzi, cu clădiri de 1—2 etaje, dotate cu tot confortul. Vu Hai Xian, secretarul comitetului de locuitori, ține să precizeze că, pe lîngă pescuit, mulți dintre ei lucrează în cele patru fabrici (mase plastice, ceasuri electrice, mobilă, coliere din pietre semipreționase). Toate cele 39 de familii (147 de persoane) locuiesc în case noi. Vedem și noi una: e a fiului ospitalierei noastre gazde, nu are nimic deosebit față de celelalte: o clădire cu parter și etaj, dispunînd de o relativă „risipă" de spațiu, dacă ne gîndim la faptul că diverși interlocutori din Beijing, Shanghai sau Guangzhou ne relevau că mai este mult de făcut pentru rezolvarea problemei locuințelor în orașele chineze. Altceva, însă, făcea interesul de a fi oaspeții acestei case — aspect care ne-a onorat în mod deosebit: în luna ianuarie, o văzuseră și se fotografiaseră aici înalți demnitari chinezi: Hu Yaobang și Deng Xiaoping, veniți în vizită la Shenzhen.

*

Este seară și ne retragem la elegantul hotel „Lacul de argint" din vecinătatea orașului, el însuși realizare de ultimă oră. În stînga, la cîteva sute de metri, becuri aprinse punctează din loc în loc coama dealurilor cuprinse de întuneric, marcînd o mare nedreptate a istoriei: granița dintre China și Hong Kong. La Beijing, în aceeași lună septembrie 1984, avea să se semnze acordul chino-britanic privind viitorul acestui milenar pămînt chinezesc.

Ilie Olteanu

Cuba

Investiții pentru dezvoltare

În cel de-al treilea deceniu al construcției societății socialiste, Cuba se află în plin proces al dezvoltării și modernizării economiei sale, cu conștiința realizării, pe această cale, a consolidării cuceririlor revoluționare, a îmbunătățirii permanente a nivelului de trai al populației. În cursul actualului cincinal (1981—1985), industria cubaneză a construcțiilor are, de pildă, ca principale sarcini încheierea lucrărilor la obiectivele începute și scurtarea termenelor de construcții montaj. Potrivit prevederilor de plan, investițiile vor fi canalizate îndeosebi spre sfera construcțiilor industriale, din care 43 la sută se alocă pentru realizarea a zece mari întreprinderi republicane. Printre cele mai importante construcții ale acestui cincinal se numără termocentrala din nord-estul Havanei, precum și prima centrală atomică din țară, de lîngă Cienfuegos. Tot în domeniul energetic, în Cuba se va trece la înfăptuirea unui amplu program de construire a unor microhidrocentrale. Specialiștii cubanezi estimează că 30 de asemenea unități energetice, cu o putere totală de 270 000 kW, vor furniza economiei naționale o cantitate importantă de energie, permițînd, totodată, reducerea anuală cu 150 000 de tone a consumului de produse petroliere.

În paralel, se desfășoară un program rațional de economisire a energiei și de dezvoltare a noi surse energetice, între care nucleară, solară, a biogazului și eoliană. Au fost, astfel, construite peste 2000 instalații de încălzire a apei pe baza energiei solare și 300 instalații de biogaz. În cazul fabricii de zahăr de la Camaguey, de pildă, biogazul obținut din reziduuri a permis economisirea unei cantități de circa 2 milioane litri petrol. În prezent, Cuba importă, pentru cerințele de consum intern, 11 milioane tone petrol anual. În acest context, se are în vedere ca pînă la sfîrșitul acestui secol 20 la sută din energia consumată de economia cubaneză să fie asigurată de surse nepetroliere: centralele nucleare vor furniza 15 la sută din necesități, iar 5 la sută se vor realiza prin valorificarea resurselor regenerabile.

De la victoria revoluției în Cuba, în 1959, industria zahărului — principala ramură a economiei naționale — a cunoscut o puternică dezvoltare. În anul 1965, a fost adoptat un program de modernizare pe termen lung, cuprinzînd toate cele 161 de fabrici existente. Pînă în 1980, jumătate din instalații au fost înlocuite cu altele noi, mai productive, iar anul viitor urmează să fie modernizate încă 20 la sută din utilaje. Cea mai modernă fabrică de zahăr din Cuba va intra în funcțiune la mijlocul anului viitor, în provincia Santiago de Cuba. Noua unitate economică va avea o capacitate de producție zilnică de 720 de tone. În 1983, Cuba a exportat, de altfel, prima fabrică de zahăr construită în țară. În această importantă ramură a economiei naționale lucrează, în prezent, peste 430 000 de persoane.

Industria nichelului, un alt principal produs de export al țării, este legată de regiunea Moa, din nord-estul Cubei, unde se află exploatările în aer liber bogate în acest minereu. Cuba ocupă, în prezent, locul cinci pe plan mondial între țările producătoare de nichel, rezervele sale — estimate la 19 milioane tone — plasînd insula pe primul loc în lume. Unul din marile proiecte de investiții din actualul plan de dezvoltare a

REPORTAJ PE GLOB

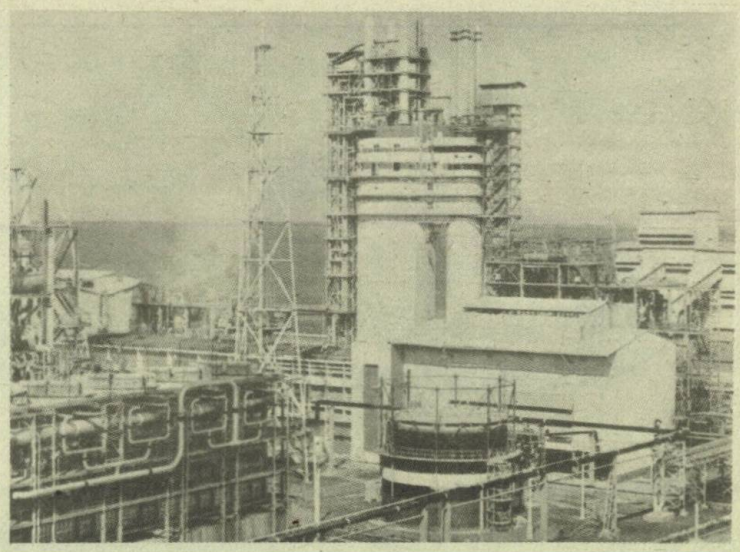

Combinatul de fertilizanți din provincia Matanzas

Cubei îl constituie, de aceea, combinatul de la Punta Gorda. Prin intrarea sa completă în funcțiune, prevăzută pentru finele cincinalului, producția de nichel, în prezent de circa 30 mii tone anual, se va dubla, urmînd ca, pînă la sfîrșitul actualului deceniu, să se tripleze, odată cu construirea altei unități industriale, la Camariocas.

În primele nouă luni ale acestui an, ritmul general de creștere a economiei cubaneze a fost de 9,8 la sută, în pofida existenței unor dificultăți economice în regiune și în lume, scrie agenția „Prensa Latina". Printre succesele importante din ultimul timp este citată dezvoltarea industriei extractive, a celei prelucrătoare și a agriculturii. În industria zahărului, de pildă, s-a ajuns la o producție de 8 milioane tone, lucrările din acest sector fiind în cea mai mare parte mecanizate. A fost construită, în acest scop, o fabrică de combine pentru recoltarea trestiei. La noua campanie de recoltare, care a început în noiembrie, sînt folosite circa patru mii de asemenea combine, astfel că mai multe fabrici de zahăr, între care „Brazil" și „Urbano Noris", din provinciile Camaguey și, respectiv, Holguin, vor primi numai trestie recoltată cu mijloace mecanizate. Pe de altă parte, 44 000 de tractoare, peste 30 000 de vagoane de cale ferată și alte instalații contribuie la livrarea rapidă, în condiții economicoase, a acestei materii prime către fabrici.

De asemenea, porturile țării fac obiectul unor ample lucrări de modernizare și dezvoltare. În afara portului Havana, prin care se efectuează 60 la sută din transporturile maritime ale Cubei, se vor lărgi cele de la Cienfuegos, Matanzas și Mariel. În golful Nipe, din nord-estul țării, se ridică acum o nouă poartă maritimă pentru exportul zăcămintelor de nichel din provincia Holguin. În apropierea orașului Matanzas a început, pe de altă parte, construirea unuia din principalele obiective economice ale cincinalului în curs: primul port din Cuba în rada căruia pot acosta petroliere de mare tiraj. Portul va dispune de trei dane pentru petroliere cu un deplasament pînă la 150 000 tone, precum și de o dană auxiliară pentru nave mai mici. Totodată, aici se vor construi peste 20 de rezervoare petroliere, cu un volum global de un milion metri cubi. Portul pentru petroliere mari constituie cel mai important obiectiv economic ce va fi construit în anii puterii populare în provincia Matanzas. Două mari conducte petroliere vor lega noul port de rafinăriile de țiței din Havana și Cienfuegos, ultima fiind cea mai mare din țară.

Amplele lucrări începute la Havana pentru dezvoltarea aeroportului internațional Jose Marti au fost declarate obiectiv de interes național, sumele alocate pentru realizarea lor ridicîndu-se la peste 230 milioane pesos, scrie ziarul „Granma". Potrivit proiectului de dezvoltare și modernizare a aeroportului, din vechea aerogară internațională de la Havana vor fi păstrate părți din pista actuală, urmînd a fi construite, în aceeași rază, noi piste, care să permită rularea mai multor aparate simultan și în condiții de maximă siguranță. Noile amenajări se vor extinde pe o suprafață de 9 km.p., din care aproximativ 5 km.p. vor reveni clădirilor și instalațiilor specifice unei asemenea porți aeriene. În plus, pe aceeași platformă va fi construită încă o aerogară, ce va permite decolarea și aterizarea a 23 de avioane. Numărul pasagerilor care vor utiliza serviciile aeroportului este estimat la aproximativ 2000 pe oră, adică de opt ori mai mult ca în prezent.

Ansamblul acestor realizări și proiecte se constituie într-o mărturie convingătoare a eforturilor poporului cubanez pentru continua dezvoltare a țării. Fiecare succes este o nouă contribuție la edificarea unei economii avansate, socialiste, pe baza valorificării bogatelor resurse ale acestui pămînt, a muncii creatoare a oamenilor săi.

Al. Tudor

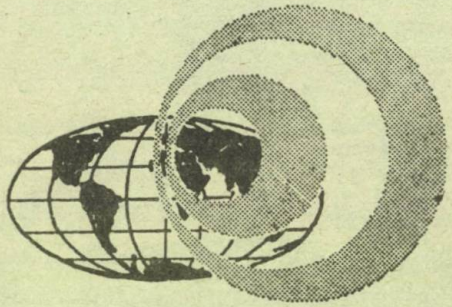

BANDUNG — o întîlnire

Cu trei ore întîrziere, recepția, totuși, a început. Probabil, invitații o și uitaseră. Se îngrămădeau acum, aproape de miezul nopții, în saloanele micului și cochetului Hotel Homman, fără să mai fi apucat să-și schimbe ținuta. Traversaseră doar strada dintre clădirea Conferinței și hotel, după tensiunea unei zile în care totul se aflase sub semnul întrebării, ședința publică amînîndu-se mereu. „Casandrele" preziseseră, unele cu o satisfacție nedisimulată pe măsură ce treceau orele, prăbușirea primei încercări din istorie a țărilor independente din Asia și Africa de a găsi un limbaj comun și de a se adresa lumii la unison.

Deodată, au răsunat sirenele de la mașinile poliției și cînd noaptea, cu bolta ei de un albastru fosforescent, a cuprins instantaneu totul, în clădirea fostului club al ofițerilor din armata colonială olandeză, rebotezată doar de cîteva zile din Concordia în MERDEKA (Libertate), au sosit șefii delegațiilor celor 29 de țări. Ei veneau de la ședința cu ușile închise, care îi reținuse întreaga zi. Arătau obosiți, dar se simțea că furtuna politică trecuse. Într-adevăr, lectura lungului Comunicat final, adoptat în unanimitate confirma că, în acea zi de duminică, 24 aprilie 1955, avusese loc nu un sfîrșit, ci un început.

O mulțime imensă, care asculta la megafoane vocile Asiei și Africii, în jurul lui Gedung (clădirea) Merdeka, sub potopul subecuatorial iscat, ca de obicei, din senin, își manifesta satisfacția prin aclamații, care s-au întețit în momentul în care delegații au apărut pentru a se îndrepta, la insistențele gazdelor, spre Homman Hotel.

De fapt, atmosfera relaxată a recepției semăna prea puțin cu o ocazie protocolară și avea ceva de chermeză. Se amestecaseră tunicile chinezești și indiene, burnusurile din Arabia Saudită, sarongurile birmaneze, kentele africane, uniformele militare egiptene, hainele cu tăietura europeană din țesături tropicale. Saloanele au rămas pline ore în șir. Epicentrul discuțiilor din numerosele mici grupuri era unul singur: sensul Bandungului pentru viitor. Părea o ghicitoare...

Drumul spre antipozi

Marți, 12 aprilie 1955. Pe aeroportul din Zürich, vreme închisă. Un cocteil de ploaie cu ninsoare se revarsă din înălțimi. La primul stand de ziare din clădirea ospitalierei aerogări observ titlurile ziarelor: cu litere de o șchioapă, toate anunță în germană sau franceză, în italiană sau engleză, același lucru: prăbușirea, în ziua precedentă *a unui avion indian ce zbura spre Bandung*. Faptul în sine, dar și motive personale, ne-a șocat. Detalii nu erau prea multe: avionul, un Constellation al lui Air India International Corporation, fusese inchiriat de Republica Populară Chineză și decolase din Hong Kong. La bord se aflau unsprezece pasageri: trei membri ai personalului delegației chineze, un membru al delegației Republicii Democrate Vietnam, cinci corespondenți de presă chinezi, un ziarist polonez și unul de la ziarul Partidului Comunist Austriac. Avionul a explodat, a luat foc și s-a prăbușit la un kilometru de insula Sindanau. Au fost salvați trei membri ai echipajului.

Soarta avionului „Prințesa Kașmirului", la bordul căruia s-ar fi putut afla și alți pasageri, era un act de intimidare criminală la adresa Conferinței de la Bandung. Cînd, a doua zi, Ministerul de Externe din Beijing atribuia catastrofa agenților americano-ciankaișiști din Hong Kong, s-a înălțat un cor de dezmințiri. Ancheta comisiei guvernamentale indoneziene, bazată pe cercetarea sfărîmăturilor avionului, scoase din fundul mării, a permis identificarea a patru piese ale mecanismului de ceasornic, turtit, ars și ruginit al minei cu explozie întîrziată care fusese introdusă în cavitatea pentru trenul de aterizaj al aripii drepte. Aceste concluzii, ca și opinia autorităților din Hong Kong, confirmată de Foreign Office la Londra, că mina a fost introdusă cînd „Prințesa Kașmirului" se afla pe aeroportul coloniei britanice, le-am aflat după ce ne întorsesem în țară, cînd au fost date publicității, la 27 mai.

La Bandung însă, premierul Zhou Enlai afirmase la sosire, în legătură cu prăbușirea avionului: „Ne-a costat scump, dar aceasta nu va împiedica

18-24 aprilie 1955:

cu istoria

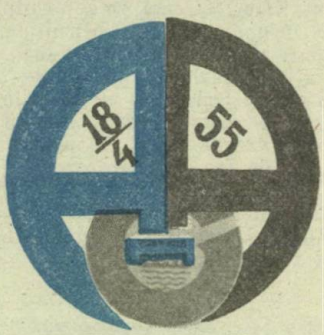

Insigna Conferinței de la Bandung, purtată de participanți și ziariști

lucrările conferinței". Și ceea ce, atunci, la Bandung, era istorie, aflată în greul proces al nașterii apare după trei decenii ca una dintre pietrele de hotar ale analelor contemporaneității.

Dar, imaginați-vă globul pămîntesc. Dați-i un mic impuls pentru a se învîrti în jurul axei sale și urmăriți cu un creion traseul imaginar de la București spre una din marile insule ale Indoneziei: Java. În partea de vest a insulei, la o distanță aproximativ egală, între Marea Javei și Oceanul Indian, pe hartă, un punct minuscul indică orașul Bandung. Aceste „exerciții" școlărești le-am făcut într-una dintre zilele imediat următoare echinocțiului primăverii 1955. Împreună cu un coleg, tot de la radio, fusesem anunțați că vom fi trimiși corespondenți la o conferință a țărilor din Asia și Africa. Din săracele, pe atunci, dosare de documentare nu prea aveai de aflat mare lucru, din enciclopediile străine, la fel.

„Note de călătorie" din ultimii ani nu erau, interlocutori de la care să culegem impresii „de la fața locului" nu existau. Cineva știa doar că ultimul călător de pe meleagurile noastre, în ceea ce reprezenta teritoriul Indoneziei din 1955, era medicul Ilarie Mitrea din Rășinarii Sibiului, care în 1870 se stabilise acolo pentru două decenii, și că obiecte personale, păsări și animale împăiate și alte piese colecționate se găseau în custodia muzeului „Grigore Antipa".

Chestiunea era, însă, cum ajungem la mirificul Bandung. Cu Indonezia, țara gazdă, nu aveam încă relații diplomatice, România întreținînd, la sfîrșitul acelui an, relații diplomatice cu 34 de state. De altfel, dintre cele cinci țări care lansaseră invitațiile pentru conferință, relații diplomatice fuseseră stabilite numai cu India, încă în 1948, în urma tratativelor de la Ankara între ambasadorul nostru, profesorul Grigore C. Moisil, și omologul său indian. Dar, la București nu exista misiune diplomatică indiană, iar cea română la Delhi abia urma să se deschidă. Dintre țările care se întîlneau la Bandung aveam relații diplomatice cu Republica Populară Chineză, Republica Democrată Vietnam, Turcia, Egipt, Iran.

Totuși, pentru o călătorie mai trebuie și... vize. Mai trebuiau, pentru o asemenea călătorie, și certificate internaționale de vaccinări. Dar, de aceasta am aflat abia la Zürich. Singura chestiune rezolvată a fost acreditarea telegrafică și certitudinea că țara gazdă ne acordă viza de intrare. În toiul pregătirilor, ni s-a comunicat că tovarășii chinezi au invitat pe eventualii corespondenți români să vină la ei și să plece apoi spre Bandung cu un avion indian. Dar, termenul pentru răspuns a trecut. Așa că ni s-a aplicat una dintre legile de aur ale gazetăriei: Descurcați-vă! Astfel, pentru a ajunge în fabuloasele Mări ale Sudului, a trebuit să călătorim, mai întîi, pe marea orbită a soarelui spre apus, iar, după aceea, înapoi, mereu în întîmpinarea lui. Am plecat din București în dimineața lui 11 aprilie. Era o zi închisă. Învălmășeala norilor ascundea fața sbîrcită a Pămîntului. Avioanele de pasageri cu motoare cu reacție nu-și făcuseră încă apariția și drumul spre Praga dura cît o călătorie între cele două coaste ale Atlanticului cu noile aeronave de la sfîrșitul deceniului.

Linia aeriană cea mai sigură din toate punctele de vedere, care făcea escală la Zürich și te putea duce în Indonezia, era a companiei britanice B.O.A.C. Aici a început o mică „poveste". La agenția B.O.A.C. de pe Löwenstrasse 44, în plin cartier central, temeinic așezat, al sobrei citadele financiare elveține, un funcționar politicos mi-a explicat didactic că traseele lor au, printre escale, Basra sau Singapore. În ambele locuri, orice călător, chiar în tranzit, are nevoie de viză. Să încercăm la Consulatul britanic. Zis și făcut. Dar la Consulat, de asemenea cu politețe și calm britanice, ni s-a spus că Singapore fiind colonie a Coroanei, bineînțeles și bază militară, vizele se aprobă la Londra și un răspuns durează... două săptămîni.

Dacă viza ar fi fost acordată, ajungeam exact... pentru a admira doar peisajul. Ne-am reîntors, deci, la B.O.A.C. Funcționarul cu care discutasem nu mai era. Curtenitor, ni s-a sugerat să revenim a doua zi. Ceea ce am și făcut. Funcționarul, cu care discutasem, era la pupitrul lui. Ne-a asigurat că va căuta ce se poate face, dar că, pentru rezervarea locurilor, trebuie să se adreseze la Londra. Ne-a recomandat ca, între timp, să ne facem unul dintre cele două vaccinuri obligatorii sau cel puțin... să ne procurăm un certificat ștampilat și antedatat. Răspunsul a venit abia vineri. Puteam pleca în aceeași noapte, ajungînd la Jakarta cîteva ore după deschiderea conferinței. Ruta era prin Singapore, cu escală de 24 de ore, dar la aeroport reprezentantul local al B.O.A.C. ne va pro-

cura viza britanică. Cert este că după escalele la Beirut, Karaci, Calcuta, pe aeroportul din Singapore n-am întîmpinat nici o dificultate pentru ca pe paşaport să se aplice viza de intrare. Subofiţerul, un gurkah nepalez, supravegheat de la distanţă, ca şi alţi controlori, de un ofiţer britanic, n-a fost deloc mirat că avea în faţă un tip de paşaport cum nu mai văzuse. După duminica după-amiază şi noaptea de la Singapore, drumul a fost reluat. La Jakarta, transbordarea s-a făcut rapid şi, în 25 de minute, un avion al companiei naţionale aeriene indoneziene ne-a adus la Bandung. Conferinţa tocmai începuse.

29 steaguri la Gedung Merdeka

În dimineaţa zilei de 18 aprilie, Bandungul se dezvăluia ca o imensă grădină, înconjurată de vulcanii ce proptesc fruntariile zărilor. Vegetaţia luxuriantă a sudului se aseamănă cu flora caracteristică înălţimilor din vecinătatea Sinaiei sau Predealului. Versanţii munţilor erau acoperiţi, însă, de plantaţii de ceai şi cincona, planta din care se extrage chinina. O buclă a rîului Tjitarum — rîul de indigo — îi întregea personalitatea. Această staţiune turistică montană situată la numai 6 grade latitudine de Ecuator, cunoscută pînă atunci doar de privilegiaţii Extremului Orient, a devenit, din acea dimineaţă, pentru şapte zile, primul centru care a semnalizat apariţia unei noi constelaţii a politicii mondiale.

Drumul spre Bandung venea, pentru cele 29 de ţări prezente, de departe. Premierul Indiei, Jawaharlal Nehru, spunea, chiar, că Bandungul a reprezentat „înflorirea unei idei care şi-a aflat prima expresie pasională la Bruxelles", referindu-se la constituirea, în februarie 1927, în capitala belgiană, a „Ligii împotriva imperialismului, asupririi coloniale şi pentru independenţă naţională", în cursul unei conferinţe la care participaseră delegaţi din 37 de ţări ale Asiei, Africii şi Americii Latine. Expresie a sentimentului demnităţii naţionale, Conferinţa de la Bandung s-a putut coagula numai în condiţii istorice în care procesul renaşterii unor popoare se declanşase, dar era ameninţat atît de povara moştenirii coloniale, cît şi de pericolul confruntărilor tot mai ascuţite dintre marile puteri. În Asia, procesul decolonizării făcuse, pînă atunci, progrese mai mari. Îşi obţinuseră independenţa: Filipinele (1946), India şi Pakistan (1947), Ceylon şi Birmania (1948), Indonezia (1949). În 1949, fusese proclamată Republica Populară Chineză. Acordurile de la Geneva, din 20 iunie 1954, au recunoscut independenţa Vietnamului, a Laosului şi Kampuchiei. La Bandung, au participat toate ţările independente ale Africii (Etiopia, Egipt, Liberia, Libia), Coasta de Aur — care avea să devină prima ţară independentă din „Africa neagră", în 1957, sub denumirea de Ghana — şi Sudanul, care şi-a proclamat independenţa la 1 ianuarie 1956.

Steagurile înălţate în zori de un detaşament de copii, la Gedung Merdeka, simbolizau nu numai cele 29 de ţări. În spatele lor se aflau 1 444 000 000 de oameni, trei cincimi din populaţia de atunci a globului. Concomitent, strada Raja Timur, pe care se afla clădirea fostului club al ofiţerilor armatei coloniale olandeze, a primit numele Asia-Africa.

O întîlnire

Privind sala în care s-au strîns reprezentanţii atîtor ţări şi civilizaţii diferite, cu concepţii politice, ideologice şi religioase deosebite, oamenii de stat care, în marea lor majoritate, nu se întîlniseră direct niciodată, iar unii dintre ei s-au aflat faţă în faţă, dar de-o parte şi de alta a aceleiaşi baricade, dimensiunea momentului istoric apărea la mărime naturală. Nu mai puţin pluteau încertitudinile, cunoscute fiind, în special, alinierile unor participanţi, legăturile prin alianţe militare cu vechile centre de putere ale lumii şi ţesătura influenţelor economice şi politice în care se găseau.

Fundalul Conferinţei înseşi nu era prea încurajator. Războiul rece făcea încă ravagii. Atmosfera internaţională era încărcată nu numai de expresii ca „represalii masive" şi „politică pe marginea prăpastiei", cărora existenţa armelor nucleare, mai ales a recent createi bombe cu hidrogen, le dădeau o deosebită rezonanţă. Europa, atît de departe încît părea abstractă, se îndrepta clar, pe măsură ce NATO se lărgea, spre împărţirea în două blocuri militare. Faptul plutea în aer „ca iminent" şi, din păcate, a şi fost, în mai puţin de o lună. Epidemia de blocuri militare era în plină desfăşurare. Pentru a umple „vidul" creat de înfrîngerea colonialismului francez în Indochina, la scurt timp după Conferinţa de la Geneva, la 8 septembrie 1954, se constituise Organizaţia Tratatului Asiei de sud-est-S.E.A.T.O. (Australia, Filipine, Franţa, Marea Britanie, Noua Zeelandă, Pakistan, Statele Unite şi Thailanda). „Zona tratatului" se extindea asupra Laosului, Kampuchiei, Vietnamului de Sud. Chiar în ajunul Conferinţei de la Bandung, tot din inspiraţie americană, Turcia şi Irakul au semnat un pact de asistenţă mutuală, nucleul unui nou bloc militar, la care Marea Britanie a aderat la 4 aprilie 1955.

O deosebită încordare prevala în vecinătatea imediată, mai ales în strîmtoarea Taivanului, unde patrula Flota a-7-a americană. Şi tocmai atunci au fost trimişi în Taivan pentru „tratative" cu

„CELE CINCI PRINCIPII"

După acordul chino-indian din aprilie 1954, în „Declaraţia comună a primilor miniştri ai Republicii Populare Chineze şi Indiei", din iunie acelaşi an, se spunea: „China şi India au semnat de curînd un acord în care au stabilit anumite principii care să conducă relaţiile dintre cele două ţări. Aceste principii sînt: 1. respectul mutual al integrităţii teritoriale şi suveranităţii fiecărei ţări; 2) neagresiunea; 3) neamestecul în treburile interne ale celeilalte ţări; 4) egalitatea; 5) coexistenţa paşnică. Primii miniştri au reafirmat aceste principii, cerînd ca ele să fie aplicate atît în relaţiile ţărilor lor cu alte ţări ale Asiei, cît şi în alte părţi ale lumii" (Scînteia, 29 iunie 1954). „Cele cinci principii" au fost reluate şi în Declaraţia comună a primilor miniştri ai R.P.Chineze şi Birmaniei, dată publicităţii după cîteva zile.

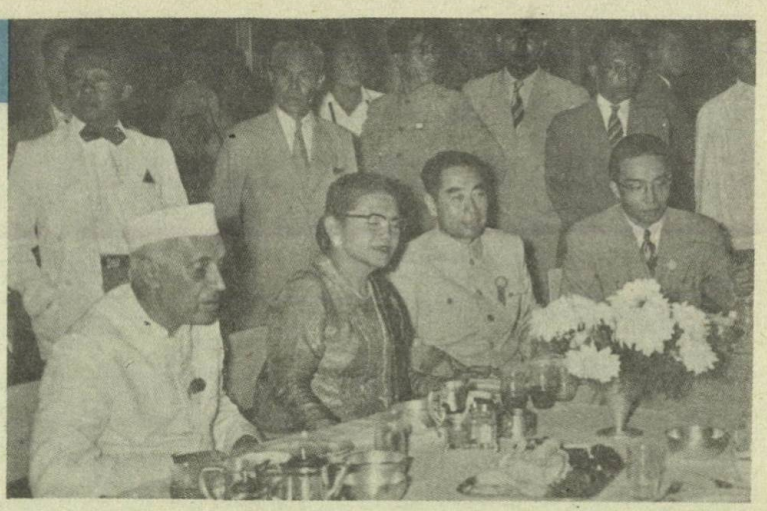

Jawaharlal Nehru şi Zhou Enlai

Cian Kai-şi amiralul Radford, şeful Comitetului unit al şefilor de state majore ale Statelor Unite, şi asistentul Secretarului de stat, W. Robertson. După ani de zile, din *Memoriile* preşedintelui D. Eisenhower s-a putut afla că Secretarul Departamentului de Stat, J.F. Dulles, era îngrijorat mai ales de faptul că, la Bandung, Republica Populară Chineză „va fi acceptată ca o ţară iubitoare de pace".

„Statistica este împotriva Bandungului" — l-am auzit pe un ziarist francez în sala presei de la Gedung Merdeka. Era convins că cifrele pe care le mitralia în focul discuţiei sînt suficiente: din 1400 milioane reprezentanţi, 600 milioane trăiesc în regim comunist, 300 milioane sînt legaţi de Occident, 500 milioane refuză alianţele cu vreun bloc. În ce îl privea, colegul său mult mai celebru, Raymond Cartier, de la *Paris Match*, era neclintit în a proclama că *cele cinci principii* „nu interesează pe nimeni".

Privind sala în care delegaţiile celor 29 de ţări au luat loc în ordine alfabetică, faptele puteau fi privite şi din alt unghi: în faţă se afla însăşi imensitatea Asiei şi Africii, popoarele lor frămîntate de veacuri, însetate de libertate, de progres, dornice de pace. De la tribuna Conferinţei, preşedintele Sukarno, răspunzînd parcă scepticismului, real sau simulat, declara în cuvîntarea inaugurală: „Aparţinem unor naţiuni diferite. Sînt sigur, însă, că noi sîntem uniţi prin lucruri mult mai importante decît cele care ne despart. Sîntem uniţi prin ura comună faţă de colonialism, faţă de rasism. Sîntem uniţi prin hotărîrea comună de a apăra şi statornici pacea în lume. Fără pace, independenţa noastră înseamnă puţin". Sukarno avea atunci 54 de ani. Ca mai toţi indonezienii, era de statură potrivită, smead, purta însă o tunică de croială militară, cămaşă albă şi cravată. O bonetă de catifea neagră, cum obişnuiesc musulmanii din aceste locuri, îi acoperea capul. Vorbea calm şi răspicat. Bandungul îi era ca o a doua casă, fiindcă în tinereţe studiase aici la Colegiul tehnic. „Pentru noi — spunea Sukarno — colonialismul nu este ceva îndepărtat. Îl cunoaştem în toată cruzimea lui necruţătoare. Am văzut ce rău imens face el oamenilor, la ce mizerie duce şi ce moştenire lasă, cînd, în cele din urmă, se retrage — nu de bună voie, ci constrîns de evoluţia inevitabilă a istoriei. Poporul meu, ca şi popoarele multor ţări din Asia şi Africa, cunoaşte toate acestea din propria experienţă (...). Popoarele şi ţările s-au trezit din somnul lor de veacuri. Deasupra pămîntului s-au abătut uraganele deşteptării şi renaşterii naţionale care l-au zguduit, l-au schimbat şi continuă să-l schimbe în bine". O singură dată, pare-se, a ridicat tonul: „Ni se spune adeseori: «Colonialismul a murit». Să nu ne lăsăm înşelaţi sau liniştiţi de asemenea afirmaţii. Vă declar: colonialismul încă n-a murit. Cum am putea spune că a murit cînd regiuni uriaşe din Asia şi Africa nu sînt azi libere?". De la locurile rezervate invitaţilor, reprezentanţi ai organizaţiilor politice din Tunisia, Algeria, Maroc, Malayezia apăreau ca un memento viu. În zilele următoare, pe sălile de la Gedung Merdeka a făcut senzaţie un bărbat de vreo 40 de ani, în sutană şi cu potcap, ţinută nemaivăzută pe aceste meleaguri: arhiepiscopul Makarios, şeful bisericii ortodoxe din Cipru, tocmai eliberat de autorităţile britanice din locul de exil.

După ceremonia de deschidere a Conferinţei o întrebare rămînea. Ce va prevala: diversitatea şi alinierile politice sau trăsăturile comune — statutul cvasitotalităţii de foste colonii şi semicolonii, starea de subdezvoltare economică, dorinţa afirmării ca state suverane şi independente?

În după-amiaza de 18 aprilie, la tribună au început să se succeadă cuvîntările şefilor de delegaţii, care urmau să ocupe şi şedinţele publice de a doua zi. Printre primii vorbitori a fost şi locotenent-colonel Gamal Abdel Nasser, primul ministru al Egiptului, care încă nu avea faima ce şi-o va cîştiga, un an mai tîrziu, cînd a naţionalizat Compania Canalului Suez. În uniforma sa de vară, asemănătoare celor britanice, acest bărbat, uşor încărunţit la 47 de ani, a emis ideea: „Micile ţări sînt îndreptăţite şi obligate să joace independent rolul lor constructiv în îmbunătăţirea relaţiilor internaţionale şi uşurarea tensiunii internaţionale". Nasser vedea cooperarea între ţările participante întemeindu-se pe următoarele principii: „Întîi: fiecare ţară are datoria să respecte independenţa politică şi integritatea teritorială ale fiecărei alte ţări şi, de asemenea, să se abţină de la intervenţia în treburile altor ţări. Doi: fiecare ţară are dreptul să-şi aleagă liber sistemele sale politice şi economice". În aceeaşi şedinţă şi în cea următoare, a doua zi de dimineaţă, au răsunat însă şi alte cuvîntări în care suflau vînturile „răz-

O întîlnire

Aspect exterior al clădirii Dwi Warna („două culori") în care s-au ținut ședințele organismelor Conferinței

boiului rece": atacuri împotriva „roșilor", calificarea mișcării de eliberare națională drept „mișcare subversivă", pretenții că „națiunea și-a dovedit inutilitatea ca instrument al progresului", apologia pactelor militare. Riscul transformării Conferinței într-o moară de cuvîntări și amplificator de incriminări se profila sub bolta fostei săli de recepții și spectacole de la Gedung Merdeka. Pe o asemenea cale, Conferința era condamnată cel puțin la sterilitate, dacă nu ar fi și mărit prăpastia între state. Așa se înfățișau datele la amiaza lui 19 aprilie.

La orele 15, străzile, de pe care ploaia torențială ecuatorială gonise pietonii, s-au animat brusc. Toți posesorii unui carnet de intrare sau de invitații se grăbeau spre Gedung Merdeka, pentru a-l asculta pe Zhou Enlai (Ciu En-Lai). Pupitrele Chinei și Indiei erau alături, șefii guvernelor celor două țări reîntîlnindu-se și-au strîns mîinile. După aplauzele care l-au întîmpinat pe Zhou Enlai la tribună, s-a așternut o liniște deplină, de încordată așteptare. În aceste momente, din balconul presei eram martorii unei „inovații" diplomatice: pe pupitrele delegaților de la parter, erau depuse textele cuvîntării. Aceasta, conținînd poziția generală a Republicii Populare Chineze, Zhou Enlai a invitat să fie citită ulterior de fiecare delegație, de la tribună dorind să facă doar cîteva remarci suplimentare după ce ascultase unele luări de poziție. Omul acesta, în vîrstă de 57 de ani, degaja o impresionantă inteligență, sobrietate, modestie. Avea aceeași distincție, în tunica sa de culoare deschisă, ca și tînărul ce fusese, ca student, în Japonia și Europa. Fotografii din Japonia și Franța, unde în 1922 intrase în rîndurile Partidului Comunist Chinez, îl înfățișau în haine europene. Conducător militar și om politic, de un curaj recunoscut și de adversarii săi, care a îndeplinit misiuni dintre cele mai periculoase, cu tact și înțelepciune de vizionar, în timpul războiului civil din China și în vederea unirii tuturor forțelor în războiul împotriva agresiunii japoneze, premier al Consiliului de Stat de la proclamarea Republicii Populare, Zhou Enlai a clarificat, de la început, scopul „remarcilor": „Delegația chineză a venit aici pentru a căuta unitate. Se știe, comuniștii nu ascund faptul că ei cred în comunism și consideră orînduirea socialistă o orînduire bună. Nu este însă necesar ca, la această Conferință, să se facă publicitate ideologiei cuiva și sistemului politic al vreunei țări, deși diferențele există între noi. Delegația chineză a venit aici pentru a găsi un teren comun și nu pentru a crea divergențe". Aici, la Bandung, diplomația chineză a afirmat pentru prima oară principiul: „în timp ce căutăm un teren de înțelegere să rezervăm (să punem de-o parte) divergențele". Pentru Zhou Enlai, un asemenea teren îl reprezenta apărarea păcii și lupta

„CELE ZECE PRINCIPII"

În zilele de 28 și 29 decembrie 1954, la Bogor (Indonezia), primii miniștri ai Birmaniei, Ceylonului (Sri Lanka), Indiei, Indoneziei, Pakistanului au convenit să invite țările din Asia și Africa, avînd un guvern independent, la o conferință, ale cărei scopuri au fost definite astfel în comunicatul final: a) a promova înțelegerea și colaborarea între națiunile Asiei și Africii, dezvoltarea intereselor comune și mutuale și stabilirea pentru viitor a unor relații prietenești și de bună vecinătate; b) a lua în considerare problemele care interesează, în special, popoarele Asiei și Africii, de pildă cele referitoare la suveranitatea națională, la rasism și colonialism; c) a stabili poziția țărilor Asiei și Africii și a popoarelor lor în lume și contribuția pe care ele pot s-o aducă pentru promovarea păcii și colaborării în lume".

Conferința de la Bandung a reunit, împreună cu cele cinci țări inițiatoare, următoarele state: Afganistan, Arabia Saudită, Cambodgia (Kampuchia), Republica Populară Chineză, Coasta de Aur (Ghana), Egipt, Etiopia, Filipine, Iordania, Irak, Iran, Japonia, Laos, Liban, Liberia, Libia (Jamahiria Arabă Libiană), Nepal, Siria, Sudan, Tailanda, Turcia, Republica Democrată Vietnam, Vietnamul de Sud, Yemen (Republica Arabă Yemen). Comunicatul final a schițat liniile concepute de participanți în vederea cooperării economice și culturale, ale promovării păcii și colaborării mondiale. Ca o extindere a „celor cinci principii" s-a preconizat ca, la baza relațiilor între state, să se situeze:

împotriva colonialismului. Pentru a evita problemele care ar fi iscat dispute în urma presiunilor şi influenţelor din afara Conferinţei, ceea ce s-a remarcat pe loc, delegaţia chineză n-a prezentat propuneri privind restabilirea statutului legal al Chinei la Organizaţia Naţiunilor Unite sau în problema internă a Taivanului, deşi delegaţii multor ţări prezente la Bandung sprijineau drepturile Republicii Populare Chineze. Zhou Enlai i-a mai invitat pe repezentanţii tuturor ţărilor participante să viziteze China cînd vor dori: „Noi nu avem o cortină de bambus, dar unii răspîndesc între noi un ecran de fum". Cred că ziaristul britanic Vernon Bartlett a sintetizat perfect situaţia, cînd considera că poziţia adoptată de China „a unit-o cu ceilalţi participanţi".

Ecoul a fost, oricum, imens. Dar mai importantă decît impresia produsă ziariştilor, era, desigur, perceperea unei schimbări în „atmosfera politică" a Conferinţei. Barometrul începea să se îndepărteze de la zona de furtună. Cortina putea să cadă, acum, de pe dezbaterea publică şi să se caute formulele pentru realizarea unei platforme unanim acceptabile.

„1. Respectarea drepturilor fundamentale ale omului şi ale scopurilor şi principiilor Cartei Naţiunilor Unite.

2. Respectarea suveranităţii şi independenţei teritoriale a tuturor ţărilor.

3. Recunoaşterea egalităţii tuturor raselor şi a egalităţii tuturor naţiunilor mari şi mici.

4. Abţinerea de la intervenţie şi amestec în treburile interne ale altei ţări.

5. Respectarea dreptului fiecărei ţări la apărare individuală sau colectivă, în conformitate cu Carta Organizaţiei Naţiunilor Unite.

6. a) Abţinerea de la folosirea aranjamentelor cu privire la apărarea colectivă în interesele particulare ale vreuneia din marile puteri.

b) Abţinerea de către orice ţară de la exercitarea de presiuni asupra altor ţări.

7. Abţinerea de la acte sau ameninţări de agresiune sau de la folosirea forţei împotriva integrităţii teritoriale sau a independenţei politice a oricărei ţări.

8. Reglementarea tuturor litigiilor internaţionale prin mijloace paşnice, cum sînt tratativele, concilierea, arbitrajul sau reglementarea juridică, precum şi prin alte mijloace paşnice potrivit alegerii părţilor în cauză, în conformitate cu Carta Organizaţiei Naţiunilor Unite.

9. Sprijinirea intereselor reciproce şi a colaborării

10. Respectarea dreptăţii şi a obligaţiilor internaţionale"

(Final Comunique of the Asian-African Conference, *în volumul* Asia-Africa Speaks from Bandung, *Issued by the Ministry of Foreign Affairs, Republic of Indonesia, Djakarta, 1955, pp. 168—169.)*

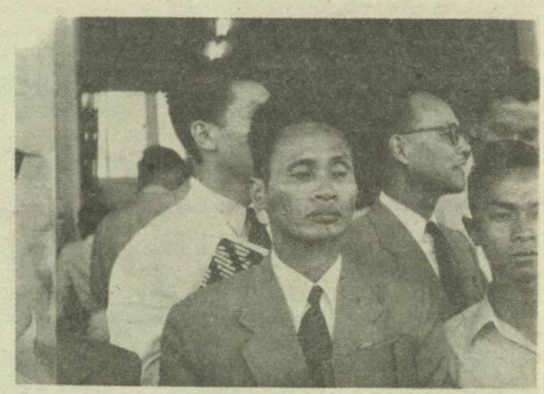

Primul ministru al Republicii Democrate Vietnam, Pham Van Dong

Şefii delegaţiilor s-au întîlnit într-o şedinţă cu uşile închise, unde au definit următoarea agendă: cooperarea economică; cooperarea culturală; drepturile omului şi autodeterminarea; problema popoarelor dependente; pacea mondială şi cooperarea. Conferinţa urma să-şi continue dezbaterile în Comitetele Economic şi cel Cultural, ambele funcţionînd nepublic. Dar, deşi nu s-a instituit un Comitet politic, era limpede că şedinţele neformale şi închise ale şefilor de delegaţii aveau să deţină cuvîntul hotărîtor. Singura decizie definitivă adoptată a fost: *hotărîrile se iau numai în unanimitate.*

„Marşul cel lung" începe...

„Lumea a treia" nu exista încă în vocabularul politic curent, dar la Bandung, pentru prima oară, ea a căpătat conştiinţa de sine şi de imensele ei posibilităţi. Pentru Leopold Sedar Senghor, care la obţinerea independenţei Senegalului va deveni, pentru vreme îndelungată, primul preşedinte, dar care în 1955 era deputat în Adunarea Naţională Franceză, „nici un eveniment de la Renaştere n-a îmbrăcat importanţa istorică a acestei bubuituri de tunet... Conferinţa a însemnat, la scara planetei, căpătarea conştiinţei demnităţii popoarelor de culoare, săracii lumii. A fost decesul complexului de inferioritate".

Pentru martorul ocular, pentru ziaristul — „omul nostru de la faţa locului" — după primele două zile ale cuvîntărilor inaugurale, Conferinţa devenise, însă, „invizibilă". Numitorul comun era căutat cu înfrigurare, în spatele uşilor închise, în cele două comitete, dar, mai ales, în reuniunile şefilor de delegaţii. Laconismul comunicărilor oficiale nu putea suplini lipsa de informaţii. Apăruse, în schimb, o inflaţie de zvonuri: divergenţele se menţin, Conferinţa va capota. Că divergenţe existau era clar, după cum nopţile se contopiseră cu zilele, iar animaţia oraşului nu cunoştea oprire. Zidul uman din jurul lui Gedung Merdeka continua să nu se destrame niciodată, deşi deliberările se mutaseră într-o altă clădire, Dwi Warna (două culori), de la marginea Bandungului. Excesul de pesimism, alimentat de unele delegaţii, nu era compensat decît parţial de reţinerea şi chiar mutismul în public ale celor care se ştia că acţionează tenace pentru a o

O întîlnire

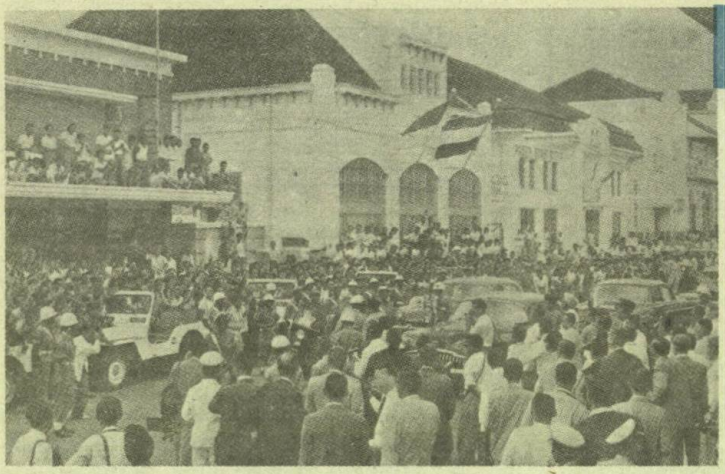

În așteptarea sosirii șefilor de delegații în fața clădirii Gedung Merdeka, unde au avut loc ședințele plenare

aduce la liman. Caruselul întrevederilor era amețitor și constituia singurul indiciu al dimensiunii efortului ce se întreprindea.

Un rol de prim plan îl avea primul ministru al Indiei, Jawaharlal Nehru. Era, atunci, la 65 de ani, printre cei mai în vîrstă dintre participanții la Conferință, cu un mare prestigiu acordat de îndelungata-i carieră politică, încununată, la obținerea independenței, de funcția de șef al guvernului. Era considerat, și pe bună dreptate, părintele spiritual a ceea ce, la vremea respectivă, se numea „neutralismul activ" sau „asiatic" care — fiind anticolonialist și antirasist —, urmărind promovarea păcii și cooperării internaționale, refuza „alinierea" în conflictele dintre marile puteri sau la pactele militare. În primele două zile ale Conferinței, s-a abținut să facă declarații publice, exceptînd remarci protocolare, și nu a rostit o „cuvîntare introductivă". Singura alocuțiune a fost cînd la Bandung s-a aflat de moartea lui Albert Einstein, survenită în primele ore ale zilei de 18 aprilie: „Sînt profund îndurerat... A murit cel mai mare savant al epocii noastre, care căuta numai adevărul și care nu știa ce înseamnă compromisul cu minciuna". Pe atunci nu se știa încă de faptul că lui Einstein îi atrăsese atenția, în ultimele zile ale vieții, reunirea iminentă a Conferinței de la Bandung și că îi trimisese un mesaj personal lui Nehru, pe care îl cunoscuse în 1949, mesaj în care își exprima satisfacția față de această inițiativă.

Ca și Zhou Enlai, Nehru era persoana cea mai urmărită de gazetari și fotoreporteri. Premierul indian, în tunică de culoare închisă, lungă pînă la genunchi, cu pantalon alb strîmt, de pînză groasă, purtînd o bonetă tot albă deasupra părului încărunțit, avea o privire inteligentă și, mi se părea, sceptic-melancolică. Întreaga energie Nehru și-a desfășurat-o în discuțiile cu ușile închise ale șefilor de delegații. Nu există procese verbale cunoscute ale acestor deliberări și nu s-au dat publicității texte oficiale asupra lor. Se spunea, însă, în sala telegrafului internațional unde se adunau ziariștii, că, după insistențele unui delegat de a se înscrie în documentele Conferinței o prevedere legitimînd participarea la pactele militare, Nehru ar fi replicat la 22 aprilie: „La dracu cu blocurile". Împreună cu primul ministru al Birmaniei, Nehru a pledat insistent „să trăim alături pașnic". Tot el a caracterizat S.E.A.T.O. „o reacție furioasă la Conferința de la Geneva". I s-a atribuit declarația că „fiecare țară are dreptul să se apere, dar de ce prin pacte militare și nu prin coexistență pașnică?"

O influență pozitivă a dovedit la Bandung faptul că, în ajunul Conferinței, au avut loc discuții la Rangoon, între șefii guvernelor chinez, indian, egiptean și birman. În zilele Conferinței „cu ușile închise", delegația chineză a întreprins un amplu program de contacte.

O senzație indescriptibilă s-a produs în ajunul încheierii Conferinței. La reședința președintelui reuniunii, primul ministru al Indoneziei, A. Sastroamidjojo, s-au întîlnit șefii delegațiilor Birmaniei, Ceylonului, Chinei, Indiei, Pakistanului, Filipinelor și Tailandei. S-a aflat că scopul discuției era examinarea modalităților de slăbire a tensiunii în Extremul Orient. Cu acest prilej, Zhou Enlai a făcut o declarație, care a fost apoi distribuită oficial: „Poporul chinez este prietenos față de poporul american. Poporul chinez nu dorește război cu Statele Unite ale Americii. Guvernul chinez este doritor să intre în negocieri cu guvernul Statelor Unite pentru a discuta problema relaxării tensiunii în Extremul Orient, în special problema relaxării tensiunii în zona Taivanului". În ultimii ani, m-am întrebat dacă acesta n-a fost și primul pas în drumul lung care a dus, în 1972, la comunicatul chino-american de la Shanghai...

Prima reacție, chiar în 23 aprilie 1955, a Departamentului de Stat a fost însă respingerea propunerii. La Bandung, această veste a stîrnit iritare și premierul Ceylonului a calificat-o drept „pripită". La Londra, ministrul de externe, H. McMillan, a declarat că „guvernul britanic primește favorabil" declarația lui Zhou Enlai. După cîteva zile, Dulles însuși, într-o manieră implicită, a retractat prima poziție a Departamentului de Stat. Aceasta a făcut ziarul *New York Post* să scrie: „Secretarul de stat Dulles a recunoscut, la Conferința de presă din 26 aprilie, că reacția inițială a Departamentului de Stat la propunerea lui Zhou Enlai a fost greșită". Urmări practice imediate nu au survenit. Dulles, care a demisionat din motive de boală în ianuarie 1959, avea o viziune a lumii în alb și negru, era obsedat de „conspirația comunistă". După cum scrie în *Memoriile* sale diplomatul american Charles Bohlen, „el a dăunat relațiilor noastre cu țările în curs de dezvoltare prin opoziția sa la neutralism. El a supraangajat Statele Unite prin legături de pacte regionale anticomuniste. El i-a înfricoșat pe aliații noștri prin discuțiile sale despre politica

pe marginea prăpastiei (războiului)... El a fost un secretar de stat puternic; dacă a fost şi înţelept este îndoielnic".

... Au trebuit să treacă foarte mulţi ani pentru ca din volumul unui istoric american, apărut în 1981, să aflu un fapt pe care participanţii l-a recepţie l-au ignorat. Datele autorului, Stephen Ambrose, se bazau pe dezvăluirile unei anchete a Congresului S.U.A. (Comisia Church) privind activitatea Agenţiei Centrale de Informaţii (C.I.A.) şi erau „sintetizate" astfel: „Un şef de staţie (rezidenţă) din Asia răsăriteană a trimis (în 1955) o telegramă Cartierului general C.I.A., conturînd o propusă campanie de propagandă prin presă. Acesteia i-a adăugat un plan în vederea asasinării omului numărul doi al Chinei comuniste, Zhou Enlai. Zhou participa la o conferinţă a lumii a treia la Bandung. Planul consta în plasarea, de către un agent indigen, a unei otrăvi nedetectabile în cupa de orez la banchetul final al Conferinţei de la Bandung. Zhou urma să moară două zile după reîntoarcerea la Peking" (Beijing). Din fericire, acestui proiect nu i s-a dat curs.

Primele organisme care, la Bandung, şi-au încheiat lucrările au fost Comitetele Economic şi Cultural. Conferinţa a ratificat ca participanţii să depună „eforturi în vederea unei colaborări culturale mai strînse." Pe plan economic, se preconiza: acordarea de ajutor tehnic reciproc în vederea dezvoltării producţiei proprii în fiecare ţară, lărgirea volumului comerţului multilateral, acţiuni pentru stabilizarea preţurilor internaţionale şi a cererii de materii prime, organizarea de consultări preliminare ale ţărilor participante în forurile internaţionale, în vederea promovării intereselor lor economice comune ş.a.m.d. Era un început modest, dar nu mai puţin un program. În Indonezia se putea vedea, la scara 1/1, ce însemna moştenirea colonială. Îmi notasem o afirmaţie care circula în 1955: „Indonezianul trăieşte ca şoarecele în orezărie. El vieţuieşte în mijlocul bogăţiei, însă nu ajunge la ea, iar apa care în fiecare dimineaţă se revarsă pe plantaţie îl îneacă". Viaţa dură şi scurtă a oamenilor nu avea nimic comun cu impresiile unui romancier călătorind în jurul lumii, care sublinia doar... magnificul peisaj. Dimensiunea problemelor ce confruntau această ţară, care atunci avea 80 000 000 locuitori, era sugerată şi de datele pe care ni le cita un profesor universitar: în 1945, din rîndul indonezienilor, existau mai puţin de o sută de ingineri, 240 de avocaţi, 450 medici şi cinci lingvişti.

Sîmbătă seara, 23 aprilie, după două îndelungi discuţii, şefii de delegaţii, după ce au aprobat rapoartele economice şi culturale, au decis să se întîlnească a doua zi pentru a finaliza comunicatul Conferinţei.

Ultima şedinţă plenară, în vederea adoptării publice a comunicatului final, a fost anunţată pentru duminică 24 aprilie orele 15.00. Ea a început după patru ore, vestind că, într-adevăr, „spiritul Bandungului" se născuse prin adoptarea *în unanimitate* a documentului. La Bucureşti, datorită diferenţei de fus orar, era amiază: Cîte ceasuri face telegrama? Pare curios, astăzi, dar aveau să mai treacă ani buni pînă la comunicările instantanee prin telex şi abia la începutul deceniului următor

Panou consacrat Conferinţei pe străzile Bandungului

s-a putut stabili legătura prin cablu, chiar din Denpasar — insula Bali, pînă în capitala noastră, la 12 000 kilometri.

Pentru cei 2 000 de oaspeţi ai Bandungului, delegaţi şi ziarişti, o experienţă unică se încheia. Optsprezece ţări au amplificat de la tribuna Conferinţei ecoul ei. „Noi, popoarele Asiei şi Africii, am arătat că putem coopera şi că pacea, pacea mai presus de orice, o dorim pentru popoarele noastre şi pentru întreaga lume" (preşedintele Conferinţei); „la această Conferinţă am venit cu mari speranţe şi sînt fericit că plecăm cu speranţe şi mai mari" (Afganistan); „nu e nici un secret că, de multe ori, ne-am găsit în impas, dar moderaţia, răbdarea, perseverenţa şi îndemînarea ne-au permis să găsim calea de ieşire şi să ajungem la un teren comun şi, în acest sens, Conferinţa a fost o demonstraţie concretă de coexistenţă paşnică" (Birmania); „înfăptuirile (Conferinţei) vor fi de mare folos în sarcina noastră comună de a ne opune colonialismului, de a apăra pacea şi promova cooperarea prietenească între noi" (China); „nu există îndoială că s-a realizat, la conferinţa noastră, un succes remarcabil" (Egipt); „am venit aici ca reprezentanţi ai destinului istoric şi am făcut aici ceva istoric" (India); „istoria va reaminti Conferinţa de la Bandung ca prima manifestare diplomatică a solidarităţii afro-asiatice" (Iran); „această conferinţă, în mod cert, ne-a lărgit orizontul internaţional şi a dat naştere la noi prietenii şi simpatii şi le-a întărit pe cele vechi" (Irak); „este un mare eveniment pentru pacea şi securitatea lumii" (Libia); „faptul cel mai remarcabil este că, în pofida diversităţii de interese şi a abordărilor noastre specifice a problemelor mondiale şi politicilor divergente, am fost în stare să ajungem la un acord unanim asupra unei declaraţii definind atitudinea noastră în problemele care reprezintă o sfidare pentru lumea de azi" (Pakistan); „am fost profund impresionat de încercarea sinceră a tuturor celor prezenţi de a crea nu o durabilă organizaţie, ci o trainică urmare şi, cînd spun *toţi*, înţeleg pe toţi" (Filipine); „acesta e numai un început şi sînt sigur că paşii noştri următori vor fi mai siguri şi mai fructuoşi" (Sudan); „sîntem unanimi azi, dar trebuie să fim unanimi

şi mîine" (Siria); „Conferinţa şi-a îndeplinit cu succes deplin scopul şi a adus un mare serviciu întregii umanităţi" (Turcia); „prin schimburi de vederi, contacte, atitudine conciliatoare şi bunăvoinţă, înţelegerea mutuală şi prietenia dintre ţările noastre au sporit" (Republica Democrată Vietnam).

Documentul adoptat — Comunicatul final al Conferinţei Asiatico-Africană — cuprindea următoarele secţiuni: cooperarea economică; cooperarea culturală; drepturile omului şi autodeterminarea; problema popoarelor dependente; alte probleme (rezolvarea paşnică a problemei Palestinei, sprijinirea poziţiei Indoneziei în legătură cu Irianul de vest, aflat sub controlul Olandei); promovarea păcii mondiale şi cooperării; Declaraţie asupra promovării păcii mondiale şi cooperării, care conţinea şi cele „zece principii".

Deşi n-au fost încorporate în Comunicatul final, s-a considerat că între hotărîrile conferinţei se includ şi alte două documente, unul referitor la discriminarea rasială, condamnînd apartheidul şi variantele sale „în diferite părţi ale Africii", şi altul privind studierea radioactivităţii răspîndite în atmosferă şi apele oceanelor (se înţelegeau Indian şi Pacific) de experienţele cu arme nucleare şi termonucleare. În textul Declaraţiei se spune: „Problema păcii este legată de problema securităţii internaţionale. În legătură cu aceasta, toate ţările trebuie să colaboreze, mai ales prin intermediul Organizaţiei Naţiunilor Unite, la înfăptuirea reducerii înarmărilor şi interzicerea armelor nucleare, sub un control internaţional eficace. În felul acesta poate fi promovată pacea mondială şi energia atomică folosită exclusiv în scopuri paşnice". Conferinţa a cerut „să se pună capăt rapid" colonialismului. O largă semnificaţie a avut-o înscrierea în Comunicatul final a faptului că, „pentru o cooperare efectivă în vederea păcii mondiale, participarea la Organizaţia Naţiunilor Unite trebuie să fie universală". În consecinţă, Conferinţa „a chemat Consiliul de Securitate să sprijine admiterea tuturor acelor state care conform Cartei sînt calificate să devină membre". În acel moment, O.N.U. avea 60 de membri, ceea ce însemna că, de la constituire, fuseseră admise doar nouă state. „Războiul rece" bloca primirea de noi membri şi, din 1950, nu a mai fost admis nici un stat. Decizia de la Bandung a fost printre factorii, desigur numeroşi, care a influenţat o primă breşă în imobilismul refuzării universalităţii O.N.U., produs la 14 decembrie 1955, cînd au fost primite în Organizaţia Naţiunilor Unite 16 ţări (Albania, Austria, Bulgaria, Kampuchia, Ceylon, Finlanda, Iordania, Irlanda, Italia, Laos, Libia, Nepal, Portugalia, România, Spania, Ungaria).

* * *

Gedung Merdeka era pustie în dimineaţa zilei de luni 26 aprilie. În sala telegrafului internaţional, de unde am expediat ultima corespondenţă spre Bucureşti, puţinilor ziarişti în trecere le era înmînată insigna comemorativă a conferinţei: pe fondul alb, contururile unui A galben şi unui A negru, cifrele 18.4.55 şi un C verde ca speranţa înconjurînd emblema municipalităţii din Bandung. Emblema părea să sugereze un vas.

Poporul nostru, cum se poate convinge oricine răsfoieşte colecţiile de ziare ale acelui timp, a urmărit îndeaproape, cu simpatie, lucrările conferinţei de la Bandung şi s-a bucurat de succesul ei, guvernul român apreciind-o drept „un eveniment care marchează, cu o nouă forţă, posibilităţile de slăbire a încordării existente pe arena internaţională".

Se spune că „memoria este literatura personală a fiecărui om". Desigur, raportat la istorie, trei decenii nu reprezintă nici măcar o fracţiune de secundă. Să nu uităm însă că, în 1955, nu existau nu numai tranzistorul şi casetofonul sau programul de televiziune, acesta doar în foarte puţine ţări, dar că omenirea trăia în umbra unei noi arme, abia apărută, bomba cu hidrogen, deşi rachetele intercontinentale încă mai erau în mapele secrete. Abia în 1955, U.R.S.S. şi S.U.A. au anunţat că vor încerca să lanseze sateliţi artificiali ai Pămîntului în cursul Anului Geofizic Internaţional (1957—1958). A fost anul vaccinului Salk împotriva poliomielitei, al publicării „Jurnalului Anei Frank", al „Americanului liniştit" de Graham Greene, cînd au cunoscut luminile rampei „Vedere de pe pod" de Arthur Miller şi „În aşteptarea lui Godot" de S.Beckett, iar o carte, al cărei titlu i-a depăşit conţinutul, purta semnătura lui I.Ehrenburg: „Dezgheţul". La 15 mai, U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie şi Franţa au semnat, la Viena, Tratatul de Stat cu Austria, restabilind independenţa şi suveranitatea acestei ţări, iar după două luni, şefii guvernelor celor patru puteri s-au întîlnit la Geneva. Tot în vară, s-a desfăşurat prima Conferinţă internaţională a savanţilor din domeniul fizicii nucleare, pentru a discuta folosirea paşnică a noii energii, dar, în toamnă, „războiul rece" a intrat, iarăşi, într-una din fazele lui acute.

Deşi destinele umane sînt trecătoare, fără ele actele istoriei nu au sens. Au dispărut, în aceste trei decenii, marea majoritate a celor care au animat scena Bandungului. Unii, ca urmare a schimbărilor produse în propriile ţări, chiar înainte de a-şi înceta existenţa fizică. Alţii şi-au continuat activitatea politică toată viaţa. Din 1964, nu mai este premierul J. Nehru, pe care în 1962 l-am auzit la Delhi transmiţînd „mesajul nostru de dragoste" poporului român. Nu mai e, din 1970, preşedintele Nasser. Nu mai e, din 1975, şeful delegaţiei Arabiei Saudite, prinţul Feisal, devenit, după Bandung, regele acestei ţări. În 1976, a încetat să bată inima lui Zhou Enlai, omul care, şi în cele mai dificile condiţii, se epuiza muncind pentru cauza căreia i se dedicase, deşi în ultimii doi ani ai vieţii a fost grav bolnav.

Zigzagurile istoriei au despărţit, ca persoane, pe unii dintre principalii protagonişti de la Bandung. Dar acţiunea comună întreprinsă atunci a rezistat încercărilor timpului, justificînd aprecierea retrospectivă că, la Bandung, a început şi „lungul marş" al unui nou curent în viaţa internaţională.

Principiile adoptate au exercitat o influenţă a cărei vitalitate se menţine. De asemenea, ideile de la Bandung au favorizat amorsarea, pe o altă bază şi la scară internaţională, a mişcării ţărilor nealiniate. Cînd, la orele două a.m. ale zilei de 7 septembrie 1961, de la locurile rezervate presei în amfiteatrul cafeniu al Scupşcinei din Belgrad, urmăream încheierea primei Conferinţe a 25 de ţări, marcînd actul oficial de naştere al mişcării de nealiniere, era cu neputinţă să nu mă gîndesc şi la rădăcina viguroasă care se trăgea de la Bandung.

Eugen Preda

Titulescu — victima unei conspiraţii

Preocuparea susţinută a României pentru asigurarea unui climat de pace şi securitate pe continentul european, pentru consolidarea instrumentelor de securitate regională existente, ca şi pentru crearea altora noi, poziţia fermă adoptată de ţara noastră faţă de atitudinile Italiei într-o serie de probleme şi evenimente ale vieţii internaţionale interbelice (şi e suficient să amintim aici problema Pactului celor Patru, dezbaterile în jurul înarmării Austriei, Ungariei şi Bulgariei), faţă de agresiunea Italiei împotriva Etiopiei ş.a. au determinat o îndelungată şi violentă campanie din partea cercurilor fasciste conducătoare din această ţară şi a oficiilor lor de propagandă împotriva României, a politicii sale net antirevizioniste, consacrată edificării unui sistem trainic de securitate colectivă şi instaurării păcii în Europa, a promotorilor acestui curs politic, printre care s-a înscris cu strălucire şi Nicolae Titulescu, faţă de care aceste cercuri au exprimat o duşmănie ireductibilă. O asemenea situaţie explică faptul că evoluţia relaţiilor româno-italiene a stat — în întreaga perioadă februarie 1933 — august 1936, dar şi, cu intermitenţe, în perioada premergătoare — sub semnul a numeroase elemente de tensiune şi conflict.

În 1937, în Însemnări asupra politicii externe a României, Nicolae Titulescu remarca extrem de sintetic: „De cîte ori nu s-a spus că tocmai din cauza mea România nu are relaţiile amicale cu Italia pe care ar fi trebuit să le aibă? Nu cunosc nici o legătură mai nedreaptă"[1]. „Italia nu mă repudiază pe mine personal, ci politica mea./ /Eu sînt simbolul politicii de dreptate împlinite în trecut şi al unui puternic antirevizionism pentru viitor./ /Dl. Mussolini simbolizează politica aşa-numitelor nedreptăţi actuale şi a revizionismului cu orice preţ în viitor./ /Acest punct de vedere nu trebuie să scape nici unuia dintre românii care sînt preocupaţi de prietenia cu Italia"[2].

Aprecierea lui Nicolae Titulescu nu constituia în nici un fel o „manevră diplomatică" disculpatorie, ci o constatare analitică profundă, conturînd în mod exact geneza şi aria conflictului său cu oficialităţile fasciste italiene, conflict în care s-au ciocnit, de fapt, două linii politice externe diametral opuse.

Această deosebire de esenţă va face ca, în camera de rezonanţă a cercurilor guvernamentale italiene, să se estompeze pînă la anulare ecourile favorabile faţă de declaraţii şi atitudini pozitive adoptate de Nicolae Titulescu, ca reprezentant oficial sau simplu particular, faţă de Italia. Cel mai semnificativ gest, în acest sens, rămînea desigur vizita oficială întreprinsă de Nicolae Titulescu în Italia, în 1927, ca ministru al afacerilor străine în cabinetul condus de Ion I. C. Brătianu. Întrerupînd o practică (căci prima călătorie pe care un nou ministru al afacerilor străine o făcea în străinătate se desfăşura întotdeauna la Paris), o asemenea vizită a determinat vii reacţii în presa şi cercurile politico-diplomatice franceze, ca şi în Parlamentul României, Nicolae Titulescu fiind acuzat de predispoziţie proitaliană.[3]

Fără pretenţia de a putea prezenta şi analiza toate aceste momente conflictuale, din perioada 1928—1932, ne vom referi la cîteva dintre ele, relevînd raţiunile care le-au determinat şi complicaţiile pe care le-au generat.

---

[1] *Nicolae Titulescu*, Însemnări asupra politicii externe a României, *1937 — A.M.A.E., Fond 77, T. 34, p. 10.*

[2] Ibidem, *p. 124.*

[3] Ibidem, *p.p. 110—111.*

„...impulsul de a ne sacrifica mai curînd viețile decît frontierele"

În primăvara anului 1928, Benito Mussolini rostește în calitate de ministru de externe, la tribuna Camerei Deputaților, un provocator discurs revizionist, în care leit-motivul era acela al „marii nedreptăți suferite de Ungaria mutilată". Discursul a provocat emoție, îngrijorare și, bineînțeles, indignare, lucru de înțeles dacă vom adăuga și faptul că Italia și România erau legate printr-un tratat de prietenie (cu anexă militară) semnat în 1926 de guvernul condus de Alexandru Averescu,[4] prin care înaltele părți contractante își garantau reciproc integritatea teritorială.

„O atare situație anormală a persistat în cursul misiunii mele la Roma, de la 1928 la aprilie 1931, și am găsit-o la întoarcerea* mea la postul de pe lîngă Quirinal în august 1932" — scria D.I.Ghika[5]. „Principiul directiv al ducelui era — și n-a schimbat — voința de a suprima Mica Înțelegere prin dezorganizare: România părea singura pană pentru a sparge acest lemn solid. Tratatul italo-român, alcătuit și semnat în 1926, a fost, mi se pare, unealta aleasă de Mussolini pentru acest scop; iscălindu-l, Mussolini a crezut că era în ajunul de a obține [...] ieșirea României din sistemul Micii Înțelegeri."[6]

Presa dădea expresie acelorași speranțe. Foarte semnificativ, în acest sens, ni se pare articolul publicat în 1933 de cunosctul ziarist Zingarelli în revista *Nuova Antologia.*[7]

Nerealizarea acestor speranțe face ca cercurile conducătoare fasciste italiene să-și exprime nedisimulat nemulțumirea.

În 1931, la Roma, Benito Mussolini declara lui Alexandru Em. Lahovary că „România a fost pentru noi o dezamăgire."[8]

Dino Grandi, la rîndul său, aprecia într-o convorbire avută în același an cu D.I. Ghika că „amiciția României nu ne-a adus ce am sperat."[9]

„În astfel de atmosferă, la scadența tratatului, Mussolini ne-a aplicat regimul prieteniei cu sticluța de farmacie, numărînd picăturile — adică cu reînnoiri din 6 în 6 luni; la observațiunile mele în această privință — scria D.I. Ghika— Mussolini se mulțumea să replice cu cordialitate, dar cu încăpățînare, fără deslușiri: «Poziționile statelor în Europa nu permit să știm ce va fi mîine». Cînd dl. Titulescu, reluînd portofoliul Afacerilor Străine, în toamna 1932 și, surprins de această situație ciudată, m-a însărcinat să insist din nou pentru o prelungire, măcar de 1 an — d-sa urmînd să vină în persoană la Roma pentru semnătură, cu scopul de a reda puțin lustru la acest instrument de amiciție anemică, șeful guvernului Italiei a rămas intransigent (cerînd, formal, chiar dispariția anexei tratatului, de caracter militar...). //Pe urmă, a venit «bomba» întăririi Micii Înțelegeri, prin noul statut elaborat la Geneva, în februarie 1933. Iritațiunea resimțită la Roma cu acest prilej — cu atît mai violentă cu cît presa italiană nu înceta de a proclama în fiecare zi că Mica Înțelegere era pe dric din pricina defecțiunii iminente a României — această iritațiune a luat în mod public un caracter antiromân. Pînă la această dată, Mussolini și corifeii fasciști șoptéau la urechea ministrului României: «Cum se poate ca România să rămînă alături de Cehoslovacia care nu sînt decît „vite" și dețin teritorii care urmează să fie restituite Ungariei?» (așa mi-a vorbit mareșalul Badoglio, în 1926, la București, unde eram secretarul general al departamentului, cu prilejul vizitei a.s.r. ducelui de Spoleto). Mussolini, bătînd cu pumnul în masă la Palatul Chigi, îmi spunea și îmi repeta (după faimosul său discurs asupra mutilațiunilor Ungariei, la Cameră, în 1928): «Am declarat contelui Bethlen: Să nu aveți speranța de a obține un centimetru pătrat din România mare...» (ceea ce, în bună logică, ajungea la această confesiune: că Italia, făcîndu-se capul sindicatului nemulțumiților, făgăduia Ungariei sprijinul său pentru a recăpăta ceva în dauna Cehoslovaciei și Iugoslaviei...)./ /După noul statut al Micii Înțelegeri, în februarie 1933, cercurile oficiale și întreaga presă italiană a șters România de pe lista prietenilor Italiei: campania violentă de injurii la adresa d-lui Titulescu și, în sfîrșit, caducitatea tratatului, care n-a fost prelungit de succesorul meu, d-l Lugoșianu, decît pentru 6 luni, fără reînnoire..."[10]

Adoptarea unei atitudini prorevizioniste din partea cercurilor fasciste italiene s-a conjugat, așa cum am spus-o deja, cu eforturile consecvente ale acelorași cercuri de a sparge unitatea de acțiune a Micii Înțelegeri. Procedura folosită de Roma a fost aceea a unei politici diferențiate față de statele

---

[4] *R., nr. 1921/12-a, Bruxelles, 8 noiembrie 1936, D.I. Ghika către V. Antonescu, la București — A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Italia Relații cu România, 1931—1936, vol. 63.*

* *Cel de-al doilea mandat, ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Roma, a fost deținut de D.I. Ghika între 1 noiembrie 1928 — 1 iulie 1933 — cf.* Anuar diplomatic și consular. 1942, *p.p. 180—181.*

[5] Idem.

[6] Idem.

[7] *Zingarelli afirma că „semnînd cu guvernul Averescu tratatul de amiciție, cu consecințele sale serioase pentru politica externă italiană, față de Soviete, Italia se credea în drept de a vedea România lepădîndu-se de Mica Înțelegere"* — Idem.

[8] Idem.

[9] Idem.

[10] *R., nr. 1921/12-a, Bruxelles, 8 noiembrie 1936, D.I. Ghika către V. Antonescu, la București — A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Italia Relații cu România, 1931—1936, vol. 63; cf. și Eliza Campus,* Politica externă a României în perioada interbelică (1919—1939). *Editura Politică, București, 1975, p. 39.*

„Cînd pacea este amenințată, nu se răspunde cu război, ci cu organizarea păcii"

„Trăim într-o epocă tulbure cum nu a fost niciodată în istorie. Se spune că voim să evităm războiul și totuși el este foarte aproape, dar ochii noștri refuză să-l vadă. /.../ Se spune că voim să trăim sub domnia legii internaționale și totuși lumea asistă nepăsătoare la violarea ei repetată și la zeificarea celor care o realizează, fericită dacă aceștia consimt să accepte o convorbire, chiar dacă faptele împlinite nu sînt niciodată puse în cauză. Lumea resimte azi o nevoie care primează asupra tuturor celorlalte: ordinea în gîndire."

„Dacă această ordine nu este repede restabilită, tot ce se va face este inutil și omul va cădea mai jos decît pe vremea triburilor primitive, căci pe atunci soarta care-l aștepta era ascensiunea, pe cînd soarta care-l așteaptă, în împrejurările actuale, pe omul de mîine este durerea de a cădea de pe piscuri într-o prăpastie. Să acționăm, acesta este cuvîntul de ordine al timpului nostru".

„În fața unei atari situațiuni, nici un om cu răspundere nu poate rămîne pasiv. Dar nici un om cu răspundere nu poate iarăși să considere că reacțiunea salutară a țării sale în asemenea împrejurări ar putea consta în împovărarea ei cu noi obligațiuni militare. Cînd

pacea este amenințată, nu se răspunde cu război, ci cu organizarea păcii".

membre, operînd cu subterfugii, persuasiuni, promisiuni, dar și cu amenințări, vizînd, toate la un loc, ruperea unei unități de acțiune. Procedeul a funcționat, fără prea multă imaginație, și față de România, prietenia italo-română fiind condiționată de abandonarea Micii Înțelegeri. „Totuși — remarca pertinent Nicolae Titulescu — simțeam că prietenia Italiei însemna sacrificarea Micii Înțelegeri. Într-adevăr, Italia sprijinea continuu revizionismul ungar și spunea celorlalte state ale Micii Înțelegeri: «Acest lucru nu este îndreptat împotriva voastră, ci împotriva vecinului vostru». Omul cît trăiește învață! Apărea că membrii Micii Înțelegeri nu puteau fi prieteni cu Italia decît dacă abandonau unul dintre statele Micii Înțelegeri./ /La început trebuia să fie sacrificată Iugoslavia; apoi venea rîndul Cehoslovaciei. Am simțit această tendință a Italiei mai ales atunci cînd s-a semnat noul Pact de Organizare a Micii Înțelegeri, la 16 februarie 1933".[11]

Cu ocazia semnării, la 16 februarie 1933, la Geneva, a Pactului de Organizare a Micii Înțelegeri, Nicolae Titulescu a ținut să reafirme guvernului italian interesul statelor membre ale Micii Înțelegeri pentru bunele relații cu Italia, invitînd — pe baza mandatului pe care îl avea din partea miniștrilor de externe ai Cehoslovaciei și Iugoslaviei — la o colaborare strînsă între Mica Înțelegere și Italia întru apărarea păcii și securității în Europa centrală și de sud-est. Demersul făcut în acest sens pe lîngă baronul Aloisi, reprezentantul Italiei la Geneva, a primit, la numai cîteva zile distanță, un răspuns negativ din partea Romei, atitudine reconfirmată la București, în martie 1933, de reprezentantul Italiei în capitala României, Ugo Sola: „În martie 1933, cînd m-am dus la București pentru a face o declarație în fața Parlamentului cu privire la noul Pact de Organizare și pentru a obține ratificarea lui, ministrul italian la București, dl. Ugo Sola, m-a vizitat și, cu această ocazie, mi-a spus răspicat, în limbajul său obișnuit: «Cunosc oferta pe care ați făcut-o baronului Aloisi. Italia nu va avea niciodată un acord cu Mica Înțelegere *en bloc;* cu părțile la Mica Înțelegere, s-ar putea. Există prea multe case de închiriat pentru ca Italia să consimtă vreodată să locuiască în calitate de chiriaș într-o casă denumită Mica Înțelegere.»/ */Mica Înțelegere ca inamic al Italiei? Oferta mea din 16 februarie 1933, făcută și în numele Iugoslaviei, care, pe vremea aceea, era în relații bune cu Italia, nimicește pentru totdeauna posibilitatea unei asemenea legende./* /Care a fost răspunsul Italiei la oferta de prietenie din partea Micii Înțelegeri? Pactul celor patru."[12]

Campania de presă împotriva Micii Înțelegeri, a politicii statelor membre ale acestui organism, a personalităților politice conducătoare din țările respective, a factorilor responsabili ai politicii lor externe a continuat cu aceeași violență și în cursul lunii martie 1933, distingîndu-se ziare și reviste ca *Giornale d'Italia* (Roma), *Il Messaggero* (Roma), *Corriere della Sera* (Milano), *Gazzetta del Popolo* (Torino), *Nuova Antologia*[13], care au publicat „comen-

[11] *Nicolae Titulescu*, Însemnări asupra politicii externe a României, *1937 — A.M.A.E. Fond 77, T. 34, pp. 111 — 112.*

[12] Ibidem, *p. 113.*

[13] *T.C., nr. 554, Roma, 6 martie 1933, D.I. Ghika către M.A.S.; R., nr. 760, Roma, 29 martie 1933, D.I. Ghika către G.G. Mironescu, la București — A.M.A.E. Fond 71, 1920—1944, Italia, Relații cu România, 1931—1936, vol. 63.*

tarii acre și răuvoitoare, pline de o ironie greoaie, mai mult germanică decît latină, dar, în total, ofensatoare și nedrepte față de România, calificată ca o țară cu intențiuni agresive și sabotînd opera de dezarmare de la Geneva"[14]. Un loc aparte în ansamblul articolelor cu acest profil, publicate în presa italiană, l-a avut articolul *La Nuova Piccola Intesa* (Noua Mică Înțelegere), semnat de Zingarelli, în revista *Nuova Antologia* din 15 martie 1933. Am amintit de el ceva mai sus. Conținutul său merită noi referiri, căci deslușește mai bine atitudinea adoptată de Italia după crearea Micii Înțelegeri. „Acest publicist, care se laudă că este prieten sincer al țării noastre — remarca D.I. Ghika — nu pierde nici un prilej, ba chiar îl creează — pentru a ponegri România și a face comentariile cele mai răuvoitoare cu cea mai rea credință. În special, de cînd s-a întors la Viena, unde s-a stabilit pentru a trimite ziarului *Stampa* din Torino informații tendențioase, dl. Zingarelli s-a distins prin corespondențele sale ostile României și, bineînțeles, pe tema Micii Înțelegeri. Susținînd puncte de vedere inspirate de Ministerul de Externe italian, sau oricum apropiate opiniilor acestuia, Zingarelli afirmă că șeful guvernului român, domnul general Averescu, ar fi emis părerea, vorbind cu ducele, că nu înțelege rostul intrării României în gruparea Micii Înțelegeri, cînd o atare grupare a fost înființată. Între rîndurile articolului — remarca șeful oficiului nostru diplomatic de la Roma — se ghicește că, după dl. Zingarelli, Italia n-ar fi semnat tratatul cu România dacă n-ar fi avut simțămîntul sau promisiuni că România era dispusă să iasă din blocul Micii Înțelegeri".[15]

„Cercurile diplomatice de aici /.../ — raporta trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar român la Roma — sînt consternate și revoltate de modul cum guvernul italian inspiră sau lasă ziarele să publice necontenit articole care nu sînt decît o serie de cele mai josnice injurii și colegii mei constată o reacțiune accentuată de dezgust și îngrijorare în partea sănătoasă a opiniunii publice, cu drept cuvînt conștientă că asemenea metode nu pot folosi Italiei".[16]

Față de această „campanie dusă cu un sincronism impresionant", apreciată ca „deplorabilă și dezgustătoare"[17] — inspirată, întreținută și stimulată prin toate mijloacele de cercurile guvernante italiene — șeful oficiului diplomatic românesc la Roma a luat atitudine energică, reafirmînd principiile și obiectivele politicii externe românești, rațiunile reorganizării Micii Înțelegeri, pe de o parte, efectele malefice ale acestei campanii asupra relațiilor dintre cele două țări, pe de altă parte.[18]

Răspunsurile date de oficialii italieni au fost un amestec de scuze și bîlbîieli incoerente, de justificări și insinuări. Palazzo Chigi a căutat să pună o surdină tonului adoptat de presa italiană, pentru a nu lăsa în cadrul opiniei publice italiene impresia unui eșec. Este semnificativ conținutul convorbirii avute de D.I. Ghika, la 23 februarie 1933, cu ministrul Buti: „Ministrul Buti nu a ascuns dezaprobarea sa asupra acestui ton care, în definitiv, dă opiniunii publice impresiunea că diplomația italiană a fost pusă în grav eșec".[19] Convorbirile cu baronul Aloisi, factor responsabil în Ministerul de Externe italian, lăsau ministrului nostru la Roma o impresie deplorabilă: „Ambasadorul a declarat că nimic nu s-a schimbat în ceea ce privește sentimentele guvernului italian față de România; pe urmă, cu o argumentare cît se poate de slabă și lipsită de orice logică și exactitate, domnia sa a încercat să arate, pe de o parte, că noua formațiune a Micii Înțelegeri este o mare greșală, pe de altă parte, că reacțiunea presei italiene era firească, dar nu inspirată, nici dorită de guvern".[20]

Proiectul lui Benito Mussolini privind elaborarea și semnarea Pactului celor patru puteri a determinat, după cum se știe, o puternică reacție din partea Micii Înțelegeri, în general, din partea României, în special, față de această inițiativă menită să ducă la instituirea unui adevărat directorat al marilor puteri în treburile europene, directorat care ar fi însemnat statuarea unui sistem de imixtiune în treburile interne și externe ale statelor continentului nostru, în general, și, în special, ale celor mici, sistem care ar fi însemnat încălcarea fără nici un fel de menajamente a independenței și suveranității naționale a majorității țărilor europene. Atitudinea fermă, solidară, adoptată de țările Micii Înțelegeri a provocat o nouă înăsprire a raporturilor dintre țările membre ale acestui organism, pe de o parte, Italia și Germania, pe de altă parte. Atacurile furibunde ale statelor fasciste nu au modificat însă atitudinea adoptată de România și celelalte țări membre ale Micii Înțelegeri.[21] „Cum era de prevăzut — informa Legația României la Roma — Comunicatul din Geneva al Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri, relativ la proiectul de pact de colaborare între cele 4 mari puteri, a dezlănțuit în ziarele italiene o campanie violentă; și faptul că ministrul afacerilor străine al României, venind la Paris, era arătat ca fiind mandatarul Consiliului Micii Înțelegeri, a concentrat de astă dată atacurile presei italiene asupra României; [...] personalitatea domnului Titulescu inspirînd în

[14] *R., nr. 576, Roma, 8 martie 1933, D.I. Ghika către G.G. Mironescu, la București* — Ibidem.

[15] *R., nr. 760, Roma, 29 martie 1933, D.I. Ghika către G.G. Mironescu, la București* — Ibidem.

[16] *T.C., nr. 554, Roma, 6 martie 1933, D.I. Ghika către M.A.S.* — Ibidem.

[17] *R., 576, Roma, 8 martie 1933, D.I. Ghika către G.G. Mironescu, la București* — Ibidem.

[18] *T.C., nr. 478, Roma, 24 februarie 1933, D.I. Ghika către M.A.S.; T.C., nr. 574, Roma, 7 martie 1933, D.I. Ghika către M.A.S.; R., 576, Roma, 8 martie 1933, D.I. Ghika către G.G. Mironescu* — Ibidem.

[19] *T.C., nr. 478, Roma, 24 februarie 1933, D.I Ghika către M.A.S.* — Ibidem.

[20] *T.C., nr. 574, Roma, 7 martie 1933, D.I. Ghika către M.A.S.; cf. și R., nr. 576, Roma, 8 martie 1933, D.I. Ghika către G.G. Mironescu, la București*— Ibidem.

[21] *Eliza Campus*, l.c., *p. 41.*

„În pacea creată de uniunea juridică omul își va putea împlini destinul său".

„Numai în ziua cînd politica se va confunda cu dreptul, cînd nu se va mai opune spiritul politic spiritului juridic, numai în ziua cînd se va înţelege că adevăratul spirit juridic se confundă cu spiritul politic cel mai ascuţit, pentru că el constă în a armoniza contradicţiile de moment cu cerinţele stăpînului care se numeşte legea, pentru că el ştie că dacă acesta nu mai merită să fie stăpîn trebuie înlocuit cu un stăpîn nou, adaptat exigenţelor noi, care se numesc tot lege, dar o lege nouă, numai în ziua în care dreptul va străluci ca un răsărit de soare în sufletul tuturor oamenilor, ca o directivă care călăuzeşte, ca un imperativ categoric care se impune, ca o autosupunere care se confundă cu libertatea organizată, numai atunci omenirea va fi salvată, pentru că în pacea creată de ordinea juridică omul își va putea împlini destinul său, potrivit comandamentului ideal creator".

reacţiunile de aici teama ca nu cumva, prin acţiunea sa la Paris, guvernul francez să fie reţinut pe mal, cu toate sforţările de la Londra de a arunca în apă pe guvernanţii francezi"[22].

Conştient de toate urmările acţiunii sale, Nicolae Titulescu a rămas cu fermitate pe poziţia antirevizionistă şi antifascistă adoptată, în ciuda deosebit de amplei şi violentei campanii dezlănţuite împotriva sa de cercurile guvernante fasciste italiene. Cu ocazia unei convorbiri avute la Londra, la 8 iulie 1935, Nicolae Titulescu reliefa adevăratele raţiuni care au făcut ca cercurile fasciste italiene, în frunte cu Benito Mussolini, să facă din el un principal duşman. „Desigur, el mă urăşte pentru că i-am distrus Pactul celor patru puteri. El nu a uitat şi nici nu-mi iartă acest lucru, mai mult decît formarea Înţelegerii Balcanice, care este îndeosebi opera mea".[23]

Cu altă ocazie, dezvoltînd aceeaşi idee, Nicolae Titulescu afirma: „Ce este, în două cuvinte, Pactul celor patru? / /Crearea unui directorat european, avînd drept scop revizuirea frontierelor Micii Înţelegeri şi ale Poloniei. / /Mica Înţelegere m-a împuternicit să lupt împotriva Pactului celor patru puteri la Paris şi la Londra [...]. Desigur, o asemenea acţiune din partea mea nu era de natură să fie pe plac Romei. / /Însă nu datorită vreunui sentiment antiitalian, ci tocmai datorită unui profund sentiment naţional am luptat eu împotriva Pactului celor patru puteri. / /Eu nu am luptat pentru a minimaliza gloria Romei, ci pentru a păstra pentru români pămîntul strămoşilor lor. Nu am luptat pentru a împiedica o apropiere franco-italiană, ci pentru a împiedica formarea unui trust european care ar fi înlocuit frontierele de abia stabilite în ultimii 16 ani prin noi frontiere. Nu am luptat ca un oponent al Romei, ci ca un descendent al Romei. Într-adevăr, Roma ne-a transmis, împreună cu sîngele, dragostea de pămînt, instinctul de conservare şi impulsul de a ne sacrifica mai curînd vieţile decît frontierele.[24]

Dizolvarea Gărzii de Fier a marcat o puternică activizare a atacurilor fasciştilor italieni împotriva lui Nicolae Titulescu, al cărui rol de autor moral şi factor activ în punerea acesteia în afara legii era bine cunoscut.[25] Campania dusă de presa italiană a făcut astfel ca, şi în anul 1934, relaţiile bilaterale româno-italiene să stea sub semnul încordării.

Deşi erau puşi în situaţia de a recunoaşte — aşa cum o făcea ministrul Italiei în România, Ugo Sola — „că, într-adevăr, campania presei italiene contra României este pătimaşă, nedreaptă şi bazată, de multe ori, pe informaţiuni inexacte",[26] reprezentanţii cercurilor politice şi diplomatice italiene căutau să justifice în fel şi chip atitudinea presei. „Dar — spune dînsul /*Ugo Sola — n.n. G.G.P.*/ — nu trebuie uitat că timp de zece ani presa italiană

---

[22] *R., nr. 834, Confidenţial, Roma, 6 aprilie 1933, D.I. Ghika către G.G. Mironescu, la Bucureşti — A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Italia, Relaţii cu România, 1931—1936, vol. 63.*

[23] Documents on German Foreign Policy (1918—1945). Series C (1933—1937). The Third Reich: First Phase, volume IV, April 1, 1935— March 4, 1936 — *United States Government Printing Office, Washington, 1962, doc. nr. 205, pp. 440—441.*

[24] *Nicolae Titulescu*, Însemnări asupra politicii externe a României, *1937 — A.M.A.E. Fond 77, T. 34, pp. 113—114.*

[25] *Ion M. Oprea*, Nicolae Titulescu, *Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p.p. 344—345; I.M. Oprea*, Nicolae Titulescu's diplomatic activity, *Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania, Bucharest, 1968, p. 157.*

[26] *R., nr. 431, Roma, 24 februarie 1934, I. Lugoşianu către N. Titulescu, la Bucureşti — A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Italia, Relaţii cu România, 1931—1936, vol. 63.*

nu a atacat niciodată România. Dacă în ultimul an atitudinea acestei prese s-a schimbat, este că Mica Înțelegere, prin importanța deosebită a reprezentantului său /*Nicolae Titulescu — n.n. G.G.P.*/ are un rol determinant, a adoptat o atitudine ostilă față de politica italiană /.../. //Nu trebuie apoi scăpate din vedere — adaugă ministrul Italiei la București — două lucruri:/ /1) Deși este indiscutabil că presa italiană este o presă inspirată și controlată de guvern — sofistica neconvingător Ugo Sola — nu este mai puțin adevărat că Direcția Presei se mărginește a da indicații ziarelor asupra politicii guvernului, indicații care, de cele mai multe ori, au un caracter negativ; despre ce anume chestii să nu se vorbească. În Italia nu există cenzură preventivă și în aceste condiții însăși Direcția Presei poate fi adesea surprinsă de articole și polemici pe care nu le dorește, dar împotriva cărora este adesea greu să se ia sancțiuni fiindcă directorii sau redactorii ziarelor sînt vechi și devotați partizani ai regimului și li se lasă o destul de largă libertate în ce privește politica externă./ /2) Trebuie să înțelegem că regimul are anumite necesități de politică internă și că presa fascistă [...] trebuie pentru consumația internă să prezinte evenimentele politice ale altor state ca marcînd o evoluție în sens fascist, împotriva liberalismului economic și regimului parlamentar. Așa se explică atitudinea pe care presa italiană a luat-o față de mișcarea Gărzii de Fier./ /O asemenea prezentare a lucrurilor nu este specială pentru România, ea poate fi întîlnită zilnic în presa italiană în ce privește interpretarea politicii interne a tuturor statelor care trăiesc sub un regim liberal și parlamentar./ /În fine, adaugă ministrul Sola, nu trebuie scăpat din vedere că, deși timp de zece ani presa italiană n-a avut decît o atitudine amicală față de România, în același timp presa democratică românească a avut totdeauna o atitudine neamicală față de Italia și regimul fascist, iar, în ultimul timp, ziarul *Lupta* și *Epoca* și-au manifestat sentimentele față de Italia, de regim și de dl. Mussolini în articole aspre și violente.// Totuși, dl. Sola își dă seama de inconvenientele unei asemenea atitudini a presei italiene față de România și a presei românești față de Italia. De aceea, a venit la Roma cu scopul de a provoca o schimbare a acestei situațiuni".[27]

Explicațiile date, nu de puține ori contradictorii, nu au convins și nu puteau convinge. Informînd asupra întrevederilor și convorbirilor avute pe această temă cu Sola, Suvich, Aloisi, Ciano, trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar român la Roma remarca: „Argumente ca cele de mai sus, nu pentru a scuza, dar pentru a explica atitudinea presei italiene, nu sînt greu de combătut. [...]. Chestiunea nu este o chestiune de presă, este o chestiune politică. [...]. Față de campania unei prese încadrate într-un regim de absolută autoritate, nu se poate trage altă concluzie decît că guvernul italian nu poate sau nu vrea să împiedice o astfel de campanie. Ipoteza că nu poate este exclusă [...]. Rămîne deci ipoteza că nu vrea. Aceasta este concluziunea pe care noi sîntem obligați să o tragem și atunci se pune întrebarea dacă guvernul italian dorește ameliorarea, pe care noi o dorim și pentru care noi lucrăm, raporturilor politice dintre Italia și România."[28] Atitudinile adoptate de ziarele și revistele italiene față de țara noastră, de ministrul român al afacerilor străine, își găseau explicația reală în adversitatea neîmpăcată a acestora față de politica externă a României, față de acțiunea ei antirevizionistă, de eforturile sale pentru bararea pretențiilor de acest fel.

Oficialitățile italiene cereau României — ca o condiție a încetării campaniei pe care o desfășura presa italiană — renunțarea la exprimarea categorică a atitudinii sale antirevizioniste, ca și la criticile pe care presa democrată din țara noastră le formula la adresa regimului fascist italian. „Dînsul /*Ugo Sola — n.n. G.G.P.*/ își dă seama că o reacțiune de apărare este necesară față de politica oficială revizionistă a Italiei; dar crede că o asemenea apărare se poate prezenta, din partea noastră, în forme mai puțin energice, cu atît mai mult cu cît revizionismul italian este pașnic și implică acordul tuturor celor interesați. România, de altfel, nici nu este vizată de doctrina revizionistă italiană, care, în principal, susține teza că tratatele nu sînt eterne, că ele evoluează și, ca atare, pot și trebuie să fie modificate, dar că revizionismul italian n-a avut niciodată un program precis de revendicare teritorială împotriva statelor Micii Înțelegeri, în general, și împotriva României, în special"[29]. În ceea ce privea pe Galeazzo Ciano, acesta „cere însă ca și guvernul nostru să ia măsuri identice cu privire la atacurile presei noastre contra Italiei, regimului fascist sau d-lui Mussolini"[30].

Promisiunile făcute de oficialitățile fasciste[31] nu au indus în eroare diplomația românească, acordîndu-li-se puțin credit. „Scepticismul — conchidea Ion Lugoșianu — este totuși permis, dacă ținem seama și de inconsecvența cercurilor responsabile

[27] Ibidem.

[28] Ibidem.

[29] Ibidem.

[30] Ibidem.

[31] *„Dacă, precum mi-a spus șeful guvernului italian, o revizuire a raporturilor Italiei cu Mica Înțelegere și cu România este posibilă, atunci trebuie lăsată poarta deschisă pentru o asemenea înțelegere. //Nu știu pînă la ce punct o asemenea prezentare a chestiunii va fi putut inspira la Palatul Chigi și la Viminal o convingere solidă și durabilă. Asigurările verbale pe care eu le-am primit concordă cu cele care au fost date ministrului Italiei la București. Nu mai departe decît ieri, ministrul Ciano, ginerele d-lui Mussolini și șeful serviciului de presă al acestuia, îmi confirma, din nou, dispozițiunile pe care le-a dat directorilor de ziare de a se abține de la atacuri contra guvernului nostru sau de la atacuri contra oamenilor politici români și-mi dădea asigurarea că Italia consideră România ca o țară prietenă și că dînsul, în ce-l privește, la presă, este decis să țină poarta larg deschisă pentru raporturi mai bune în viitor. Mi-a adăugat că, de curînd, a chemat pe dl. Interlandi, directorul ziarului* Il Tevere, *ziar foarte puțin citit la Roma și apropae necunoscut în străinătate din cauza atitudinii sale germanofile și din cauză că este specializat în polemici de ordin personal, spre a-i atrage atenția că trebuie să înceteze polemici ca cele făcute pînă acum la adresa României.// Dl. Interlandi, al cărui ziar a mai fost suspendat în*

„Pacea nu se proclamă, pacea se cucerește"

„Da, noi dorim pacea. Noi o dorim cu toată pasiunea acelora a căror istorie nu a fost decît o succesiune de războaie, dar și cu puterea pe care o dă convingerea că războiul cel mai fericit nu poate aduce omenirii atîta bine cît aduce munca unui singur an de pace. Dar noi știm, de asemenea, că pacea nu este un simplu cuvînt și că pentru a o obține nu ajunge s-o afirmi, trebuie s-o organizezi".

„Pacea nu se proclamă, pacea se cucerește.

Iar strădaniile depuse pentru ca ea să izbîndească sînt mai grele și mai îndelungate decît cele pe care le implică orice altă cucerire.

Iată de ce lupta pentru pace are un caracter sacru, căci ea trebuie să nimicească pe cei mai înverșunați dușmani ai muncii creatoare: îndoiala și descurajarea".

„Vreau pacea. Pentru aceasta ne trebuie alianțe și amiciții cu toate popoarele fără deosebire /.../. Eu vreau ca România să trăiască. Și va trăi, căci acțiunea ei nu consistă în a substitui o ostilitate altei ostilități, ci în a suprapune o prietenie peste altă prietenie".

italiene și de necesitățile politicii interne a regimului și de violența cu care se ciocnesc azi, în Europa, interesele diferitelor state. Un răstimp de acalmie pare, cu toate acestea, că ne este rezervat, mai ales în ce privește polemicile de ordin personal."[32] Armistițiul a fost de scurtă durată. Atitudinea de rezervă și tonul cvasidecent pe care cercurile politice, diplomatice și ziaristice au fost silite să și-l impună timp de cîteva luni de zile — în condițiile în care diplomația italiană a urmărit realizarea unui dialog cu Mica Înțelegere — au fost părăsite treptat, pînă la abandonarea lor completă.

Acționînd pentru dezagregarea Micii Înțelegeri, diplomația italiană nu s-a sfiit, în continuare, prin reprezentanții ei, să facă diverse intrigi, căutînd să saboteze solidaritatea membrilor acestui organism și relațiile de colaborare și prietenie ce legau pe miniștrii de externe ai țărilor respective.[33]

Au reapărut exploziile de nervozitate, condamnările severe ale României și ale șefului diplomației românești. Relatînd o discuție purtată în aprilie 1935 cu ambasadorul Italiei la Moscova, Attolico, trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar român în Uniunea Sovietică, Edmond Ciuntu, informa: „Apoi, cu o pasiune și o vehemență crescînde, a ajuns să vă acuze de a contracara sistematic orice inițiativă sau acțiune italiană, de a sabota Conferința de la Roma. Este și imoral și nepolitic să ne opunem la înarmările celor trei state, cînd s-a tolerat aceasta Germaniei. A o refuza Austriei este a-i micșora puterea de apărare și, deci, a lovi în Italia, care este cea mai interesată la independența și integritatea Austriei. Și nu se poate aceasta recunoaște Austriei fără ca, pe cale de consecință, să se acorde Ungariei și Bulgariei. A vorbit de grandomania Micii Înțelegeri sub impulsul domniei voastre. /.../. //În fondul discuțiunii, a evocat și Pactul Balcanic, voit și realizat de domnia voastră, pentru că la acea vreme putea apare ca un instrument antiitalian. /.../. // Ceea ce trebuie reținut este înverșunarea arătată față de persoana excelenței voastre. Cum ambasadorul Italiei personal mi-a manifestat în trecut o mare apreciere și deferență pentru domnia voastră — releva Edmond Ciuntu — nu pot vedea decît influența unor știri și directive din Roma"[34].

„Nu trebuie să uităm că orice stat ar putea deveni Etiopia cuiva"

Condamnarea de către România a agresiunii italiene împotriva Etiopiei și aplicarea de către țara noastră a măsurilor sancționiste adoptate de Societatea Națiunilor au condus la o nouă înăsprire a raporturilor româno-italiene și la o intensificare, în același timp, a atacurilor fascismului italian

cîteva rînduri, a prezentat ca principală scuză faptul că informațiile care i-au servit la redactarea articolelor sale au fost de proveniență românească" — Ibidem.

[32] Ibidem.

[33] *T.C., nr. 46, Moscova, 9 ianuarie 1935, Ed. Ciuntu către S. Rădulescu (sau M. Arion), la București* — Ibidem.

[34] *T.C., nr. 1590, Moscova, 22 aprilie 1935, Ed. Ciuntu către M.A.S. (pentru S. Rădulescu)* — Ibidem.

împotriva lui Nicolae Titulescu, considerat inspiratorul și promotorul acestei politici.

Șeful diplomației românești a rămas, însă, intransigent pe linia principială pe care o adoptase. Motivația profundă a unei asemenea atitudini era reafirmată sintetic dar relevant de către Nicolae Titulescu în 1937 în următorii termeni: „Poziția pe care am adoptat-o în privința sancțiunilor poate fi definită ca o respectare scrupuloasă a pactului Ligii Națiunilor, întrucît nu trebuie să uităm că orice stat ar putea deveni Etiopia cuiva."[35] „Își dă oare seama România ce soartă ar avea, dacă, sub simplul pretext că o anumită națiune este mai civilizată decît ea, teritoriul ei ar fi ocupat?"[36] „...Întreaga problemă nu consistă într-o politică ostilă a Italiei față de România din cauza lui Titulescu, ci din cauza unei asocieri politice din care România nu face parte datorită politicii pe care a avut-o pînă atunci."[37]

În ședința din 26 iunie 1936, a Consiliului Ligii Națiunilor care confirma ridicarea sancțiunilor, Nicolae Titulescu avea să declare: „«Pentru România, aplicarea sancțiunilor față de Italia a fost o experiență profund dureroasă. Prietenia pe care o nutrește poporul român față de poporul italian este de o asemenea natură, încît a trebuit să mobilizez întreaga tărie a ortodoxiei politice pe care o pretind pentru țara mea pentru a pune în aplicare Pactul fără șovăire. Nu cred că există vreun membru al Consiliului care să dezmintă faptul că, de la începutul acestei grave crize, România nu a șovăit nici o clipă în îndeplinirea obligațiilor ce-i revin în baza Pactului.// Ca ministru al afacerilor străine. am urmat o linie dreaptă, însă aceasta a fost linia dreaptă a glonțului care trecea prin inimă pentru a-și atinge ținta.»// Cunosc reproșul care mi-a fost adresat de unii dintre prietenii mei italieni: Franța și Anglia ar fi consimțit demult să ridice sancțiunile dacă Titulescu ar fi făcut un gest și în special dacă ar fi scos el castanele din foc, fiind primul el care cere ca ele să fie ridicate.// Ei bine, prietenii mei italieni greșesc. În tot cursul perioadei în care au fost discutate sancțiunile, eu am păstrat contacte atît de strînse și de frecvente cu miniștrii afacerilor străine ai Franței și Angliei, încît aș fi sesizat o asemenea dorință, dacă ei ar fi numit-o cu adevărat. Am avut impresia, în urma acestor contacte, că, dacă aș fi vorbit în modul dorit de prietenii mei italieni, aș fi rămas singur și aș fi atras oprobriul asupra mea și a țării mele.// Într-adevăr, dacă aș fi acționat în acest fel și dacă România ar fi fost atacată într-o zi, aș fi meritat să mi se spună: «Dv. cereți sancțiuni? Dv., care în timpul conflictului italo-etiopian, în loc să aplicați principiile securității colective ale Pactului Ligii Națiunilor la justa lor valoare (dar care poate fi amplificată), le-ați repudiat?»// Am avut foarte multă grijă să evit o asemenea politică greșită și am scutit România de consecințele ei."[38]

Aplicarea de către țara noastră a măsurilor sancționiste adoptate de Societatea Națiunilor a determinat contramăsuri diverse, nu de puține ori absurde, din partea cercurilor guvernante fasciste italiene. Este greu de făcut un inventar al acestora. Ne vom rezuma, de aceea, la numai cîteva exemple.

Cetățenii italieni, îndeplinind funcția de consuli onorifici ai României în diferite centre ale Italiei, și-au dat în mod demonstrativ demisia[39], la sfîrșitul anului 1935.

Supușilor români din Italia, care activau în domeniul cultural-artistic, le-au fost aplicate, începînd cu 1 decembrie 1935, o serie de contrasancțiuni severe. „Cum prin aceste măsuri restrictive au fost loviți și mulți supuși români — stabiliți de ani de zile în Italia — (în special artiști lirici, de circ, varieteu, revistă etc.) — nu am lipsit a interveni — scria Ion Lugoșianu — fie direct pe lîngă autoritățile italiene competente, fie la Palatul Chigi. //Am arătat personal domnului subsecretar de stat Suvich că România n-a aplicat nici un fel de sancțiuni personal supușilor italieni din România și că măsurile luate, cu titlul de represalii, contra sancțiunilor, de Ministerul Presei și Propagandei nu au niciun fel de temei juridic. Dacă România, ca represalii, am adăugat, ar decide să ia măsuri identice, ar fi loviți mii de supuși italieni, care au în țara noastră interese considerabile. // Cu toate repetatele noastre intervențiuni, răspunsul a fost însă complet negativ, așa încît chiar autorizațiunile date anterior pentru concertele maestrului Enescu și Georgescu au fost anulate.// În consecință, toți supușii români care se găseau în această categorie — prevăzuți cu bilete de liberă trecere în regulă și autorizații de exercitare a profesiunii pe timp nedeterminat și făcînd parte din cea mai umilă categorie socială — au rămas literalmente muritori de foame și nevoiți a se repatria, fie prin intermediul consulatelor onorare, fie prin al chesturilor de poliție.// Deseori li se dau termene scurte pentru a părăsi Italia și mulți sînt sfătuiți de către autoritățile italiene — pentru a-și putea exercita profesiunea în Italia — de a renunța la cetățenia română în favoarea celei italiene".[40]

În anii 1935—1936, invocînd aplicarea sancțiunilor, guvernul italian a trecut și la represalii cu caracter economic împotriva României. Suvich nu înceta să afirme însă lui Ion Lugoșianu, trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar român la Roma, că „măsurile ce Italia va lua ca răspuns la sancțiuni sînt, mai curînd, măsuri de apărare decît represalii"[41]. „În Italia — informa același Ion Lugoșianu, ca urmare a unei convorbiri avute cu Galeazzo Ciano, la 19 iunie 1936 — s-a amenințat adeseori cu represalii contra acestor țări /*sancționiste — n.n. G.G.P.*/, ale căror produse vor trebui boicotate în mod permanent și irevocabil. Multe cercuri italiene susțin că tratatele de comerț și

[35] *Nicolae Titulescu*, Insemnări asupra politicii externe a României, *1937 — A.M.A.E., Fond 77, T. 34, p. 115.*

[36] Ibidem, *p. 116.*

[37] Ibidem, *p. 115.*

[38] Ibidem, *p. 121.*

[39] *T.C., nr. 1737, Roma, 3|?| decembrie 1935, I. Lugoșianu către M.A.S. — A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Italia, Relații cu România, 1931—1936, vol. 63.*

[40] *R., nr. 2037|C, Roma, 30 decembrie 1935, I. Lugoșianu către N. Titulescu* — Ibidem.

[41] *T.C., nr. 1650, Strict confidențial, Roma, 10 noiembrie 1935, I. Lugoșianu către M.A.S.* — Ibidem.

„Situaţia fiecărui stat faţă de celelalte nu apare ca o stare de dependenţă, ci ca una de independenţă"

„Nu dau dreptul nimănui din afară să se amestece în treburile noastre lăuntrice; cer, dimpotrivă, ca directivele politicii noastre interne să fie pur româneşti /.../ Dar, tocmai pentru că vreau ca românul să fie stăpîn la el acasă, doresc să găsească el singur, în plina lui suveranitate, măsurile cele mai bune pentru păstrarea unităţii noastre naţionale".

„Nu există loc în organizarea actuală a comunităţii internaţionale pentru un suprastat. Acesta din urmă este înlocuit printr-o asociaţie voluntară de state libere, avînd obligaţia de a se supune legii acceptate de către ele în virtutea propriei lor suveranităţi /.../ Prin urmare, la ora actuală, legea internaţională apare pentru toată lumea nu ca o lege de subordonare, *ci ca o lege de* coordonare, iar *situaţia fiecărui stat faţă de celelalte nu apare ca o stare de* dependenţă, *ci ca una de* independenţă."

„Vrem prietenia tuturor marilor puteri fără deosebire: a Franţei, a Marii Britanii, a Italiei, a Germaniei şi a U.R.S.S.

Sîntem gata să dăm tuturor acestor puteri dovezile concrete ale sincerei noastre dorinţe de a trăi cu ele în pace şi prietenie.

Dar, în schimb, nu vom renunţa niciodată în favoarea nici uneia şi nici chiar în favoarea tuturor marilor puteri împreună la principiul egalităţii statelor, adică la dreptul suveran de a dispune fiecare de soarta noastră şi de a nu primi niciodată o hotărîre care să ne privească la care noi nu am fi consimţit".

convenţiunile de clearing nu sînt numai suspendate, ci anulate. A menţine această teză ar însemna ca Italia să continue prin faptul ei războiul economic"[42].

Prin reprezentanţii săi în diferite capitale, guvernul italian a acţionat pentru a obţine ridicarea sancţiunilor. S-au făcut demersuri în acest sens şi pe lîngă trimisul român în capitala Germaniei, Nicolae Petrescu-Comnen. De remarcat că, într-un mod abil, se promitea, în schimbul luării iniţiativei pentru ridicarea sancţiunilor, o schimbare a atitudinii Italiei faţă de România. „Acest gest ar produce o mare destindere — afirma Attolico, ambasadorul Italiei la Berlin — şi ar oferi României şi excelenţei voastre personal /*Nicolae Titulescu — n.n. G.G.P.*/ un bun prilej de a-şi dovedi bunele intenţiuni faţă de Italia"[43].

În primăvara anului 1936, în condiţiile unei conjuncturi internaţionale favorabile,[44] speculînd atitudinea conciliantă, lipsită de fermitate, a puterilor occidentale şi folosind din plin superioritatea numerică şi pe planul înzestrării tehnice a armatei italiene, Benito Mussolini desăvîrşeşte cucerirea Etiopiei.[45]

„Faites sortir ces sauvages !"

În aceste condiţii, se deschide la Geneva, la 30 iunie 1936, Adunarea extraordinară a Societăţii Naţiunilor.[46]

Venit la Geneva, cu scopul de a aduce la cunoştinţă Societăţii Naţiunilor hotărîrea poporului

---

[42] *T.C., nr. 751, Roma, 19 iunie 1936, I. Lugoşianu către M.A.S.* — Ibidem.

[43] *T.C., nr. 3652, Berlin, 10 martie 1936, N.P. Comnen către M.A.S.* — Ibidem.

[44] *La 7 martie 1936, Germania a ocupat zona demilitarizată renană.*

[45] *La 5 mai 1936, trupele italiene ocupă Addis Abeba, Hailé Selassie I fiind obligat să se refugieze în Marea Britanie. La 9 mai 1936, Italia ocupă Etiopia — cf. Andrei Oţetea, Horia C. Matei, Florin Constantiniu, Marcel D. Popa, Nicolae C. Nicolescu, Gheorghe Rădulescu,* Istoria lumii în date, *Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1969, p. 395.*

[46] *După cuvîntul inaugural rostit de Anthony Eden, Adunarea trimite o telegramă de mulţumiri fostului ei preşedinte, Edvard Beneš, care demisionase din funcţia de preşedinte al Adunării Societăţii Naţiunilor ca urmare a alegerii sale ca preşedinte al Republicii Cehoslovace, procedînd apoi la alegerea noului preşedinte al Adunării, Paul van Zeeland, preşedintele Consiliului de Miniştri al Belgiei* — Universul, *2 iulie 1936.*

etiopian de a continua lupta împotriva agresorului și pentru a face o ultimă încercare de a obține ajutor pentru cauza pe care o reprezenta, Haile Selassie I este întrerupt, în timpul cuvîntării pe care o rostea, de o obstrucție organizată de ziariștii fasciști italieni, aflați în tribuna presei.[47]

Scandalul amenință să se prelungească, președintele Adunării, timorat sau nevrînd să se angajeze, neluînd nici o măsură[48]. Îi revine ministrului român al afacerilor străine, Nicolae Titulescu, meritul de a fi protestat cu vehemență împotriva gestului huliganic al ziariștilor fasciști italieni. „Ieri /30 iunie 1936 — n.n. G.G.P/, în momentul cînd împăratul Abisiniei s-a urcat la tribună, cu o atitudine de demnitate desăvîrșită, și înainte de a deschide gura — scria Nicolae Titulescu — fluierături puternice au izbucnit din tribune. Președintele van Zeeland, deși un om foarte inteligent, probabil pentru a nu se angaja, nu a intervenit deloc. Delegații Adunării și-au pierdut capul și au dat spectacolul unei adevărate rușini. Cunoscător al situațiunii și neavînd cunoștință de la cine porneau fluierăturile, am înaintat în mijlocul incintei și am rostit cuvintele următoare: « Domnule președinte, în numele justiției, vă rog a interveni pentru a face să înceteze asemenea acte ». Adunarea întreagă a ovaționat această declarațiune [...]. Inamici de-ai noștri, fie ei unguri sau polonezi, s-au grăbit să telegrafieze la Roma că am cerut darea afară a sălbaticilor italieni. // De aș fi știut că sînt italieni, procedam la fel, pentru că dacă Societatea Națiunilor, după ce își reneagă principiile, nu rămîne cel puțin un club în care regulile gentilomilor să fie respectate, mai bine să se dizolve imediat".[49]

În telegramele trimise în țară, ca și în alte ocazii, Nicolae Titulescu a contestat veridicitatea informațiilor și relatărilor apărute în presa italiană în legătură cu incidentul de la Geneva[50].

---

[47] *Savel Rădulescu*, Nicolae Titulescu. 1882—1941, în Diplomați iluștri. *vol. I, Editura Politică, București, 1969, p. 419; Geneviève Tabouis*, Douăzeci de ani de tensiune diplomatică, *Editura Politică, București, 1965, p. 298;* Universul, *2 iulie 1936. După mărturiile unor participanți la această ședință, semnalul de începere al acestei obstrucții a fost dat de consulul italian la Geneva. În momentul în care s-a dat cuvîntul împăratului Etiopiei, generalul Speichel, consulul general al Italiei la Geneva, și comandantul fasciei geneveze, care se aflau în tribuna rezervată corpului diplomatic, au părăsit în mod ostentativ sala în care își desfășura lucrările Adunarea extraordinară a Societății Națiunilor — Geneviève Tabouis, l.c., p. 298;* Universul, *2 iulie 1936.*

[48] *Abia a doua zi, în ședința Adunării extraordinare a Societății Națiunilor din 1 iulie 1936, președintele Paul van Zeeland ia atitudine, condamnînd acțiunile de natură să tulbure bunul mers al lucrărilor Societății Națiunilor și exprimă hotărîrea de a proceda și pe viitor la pedepsirea celor vinovați de abateri în acest sens. Reproducem speech-ul președintelui Paul van Zeelanad, așa cum a fost el înscris în stenogramele Societății Națiunilor.* //Menținerea ordinii în sala Adunării: comunicarea președintelui.//*Președintele: Înainte de a trece la ordinea de zi, vă cer permisiunea să vă fac o scurtă comunicare.// Ordinea și demnitatea lucrărilor dumneavoastră au fost tulburate ieri printr-un incident exterior, profund regretabil. Nu există niciun membru al acestei Adunări care să nu-l fi condamnat în mod viu.// În scopul de a împiedica, pe cît posibil, repetarea sau, în orice caz, pentru a stabili semnificația exactă, cred util să vă reamintesc una din regulile esențiale ale oricărei adunări deliberative: nimic nu contează sau nu există pentru ea decît ceea ce se petreee în sînul său; nici o atitudine, niciun gest din afară — și în mod deosebit al tribunelor — nu ar putea s-o atingă nici în calitate de corp constituit, nici pe unul din membrii săi.// Dar o elementară datorie se impune acelora care au privilegiul de a asista la dezbaterile dumneavoastră ca spectatori: aceea de a se abține de la orice manifestare, oricare ar fi ea. Iată pentru ce ordinul de a-i expulza pe scandalagii a fost dat ieri imediat. Nu am intenția de a mă adresa de aici tribunelor, dar pot să vă asigur, domnilor, că dacă alte gesturi de natură să tulbure deliberările dumneavoastră — în orice sens ar fi — s-ar produce, vor fi luate imediat măsuri cu aceeași hotărîre și repeziciune ca și ieri, pentru a le pune capăt și a preveni o eventuală repetare*" — S.D.N., A. XVI (1936), Supplement special, *nr. 151, doc. nr. 91, p. 26.*

[49] *T.C., nr. 157, Geneva, 2 iulie 1936, N. Titulescu către M.A.S. — A.M.A.E., Fond 77, T. 34, vol. 9* — apud *George Macovescu, Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu,* Nicolae Titulescu. Documente diplomatice, *Editura Politică, București, 1967, doc. nr. 466, p. 788.*

[50] *Într-un interviu acordat în aprilie 1937, ca un sprijin în favoarea afirmațiilor sale, Nicolae Titulescu cita din scrisoarea pe care — spunea el — i-au trimis-o, la 5 iulie 1936, Mavrudi și Politis, reprezentanți ai Greciei la Societatea Națiunilor. „Dat fiindcă am fost prezenți la ședința Adunării de la 1 iulie* /30 iunie 1936 — n.n. G.G.P./, *putem atesta că niciun moment și sub nici o formă n-ați pus în cauză Italia sau pe cetățenii ei. Ați exercitat pur și simplu dreptul natural al oricărui delegat de a cere președintelui să nu permită tribunelor de a tulbura dezbaterile Adunării. Este, dealtfel, de notorietate publică că, departe de a fi ostil Italiei, dumneavoastră nutriți față de dînsa cea mai sinceră simpatie și că nu lipsiți de a exprima în mod public sentimentele dumneavoastră, ori de cîte ori se prezintă ocazia. Astfel, ne-a fost dat să ascultăm la ședința Consiliului de vineri, 26 iunie, discursul foarte călduros ce ați pronunțat la adresa Italiei. În consecință, nu putem decît să deplîngem atacurile presei italiene contra dumneavoastră, pentru că le considerăm nedrepte și absolut nefondate.*" — Universul, *27 aprilie 1937 — A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Italia, Relații cu România, 1937—1938, vol. 64. Într-o scrisoare adresată, cîțiva ani mai tîrziu, lui Ion Antonescu, în care își expunea pe larg liniile directoare ale acțiunii de politică externă pe care o desfășurase, referindu-se la incidentul din 30 iunie 1936, din Adunarea extraordinară a Societății Națiunilor, Nicolae Titulescu preciza: „Cît despre afirmația că aș fi calificat pe italieni drept sălbatici la Societatea Națiunilor, ea constituie un neadevăr sfrun-*

„Dezarmarea nu va fi grăbită prin prelungirea discutării acestei controverse"

„Dezarmarea sau, mai curînd, pentru a întrebuinţa expresia tehnică corectă, limitarea armamentelor, este o absolută necesitate a păcii /.../.

Dar din moment ce armamentele trebuie reduse în interesul păcii şi din moment ce lucrul nu se face din cauza unei temeri chiar nefondate, nu ne rămîne decît să ne sforţăm a risipi această teamă" !

Şi atunci cădem imediat în faimoasa controversă: trebuie ca securitatea să preceadă dezarmarea sau trebuie ca dezarmarea să preceadă securitatea, căci dezarmarea odată efectuată constituie securitate?

După mine, dezarmarea nu va fi grăbită prin prelungirea discutării acestei controverse. O altă metodă trebuie urmată. Fiecare parte îşi păstrează punctul de vedere — dealtfel n-ar renunţa nimeni la el — şi face o propunere concretă de limitare a armamentelor în interesul păcii.

Odată ce am ieşit din domeniul principiilor şi intrăm în domeniul faptelor şi al ajustărilor practice, este întotdeauna mijloc să ajungi la un acord.

Chiar în securitatea în stil vechi, adică în securitatea bazată pe înarmare, există o elasticitate care nu poate fi negată. Un stat e tot aşa de bine înarmat cu atît la sută în plus sau în minus. Să începem, în deplină sinceritate, să uzăm de această elasticitate în sensul contracţiunii. O primă etapă va fi fost astfel realizată. De îndată ce o primă etapă a fost atinsă, lucruri care înainte păreau imposibile par mai uşoare de împlinit. Acesta este secretul realizărilor prin etape.

Dar un început trebuie făcut. Lumea cere acte. Întîrzierea e vătămătoare".

Iată cum prezintă Nicolae Titulescu acest incident în cartea sa *Politica externă a României:* „La 1 iulie, Majestatea Sa Negusul Haile Selassie s-a urcat la tribună pentru a ţine o cuvîntare. Înainte de a fi rostit măcar un cuvînt, s-au auzit sîsîieli şi huiduieli din galeriile publicului, unde nu puteam spune cine este prezent. // Cînd preşedintele Motta s-a dus sus pentru a preda pe vinovaţi poliţiei, spre marele meu regret, nimeni nu s-a ridicat să protesteze în Adunare. // Tribuna Ligii Naţiunilor trebuie să fie o tribună a libertăţii şi a dreptăţii, căci altfel nu are nici o raţiune de a fi. // Am considerat că îmi revine datoria de a face un gest care să salveze onoarea Ligii. // Şi am intervenit pentru a-i cere preşedintelui să păstreze ordinea. // S-a spus cu această ocazie că i-am numit pe italieni sălbatici. // O dezmînţire, bazată pe declaraţiile reprezentanţilor statelor Micii Înţelegeri şi ai Antantei Balcanice, în calitatea lor de delegaţi la Liga Naţiunilor, a spulberat pentru totdeauna această invenţie [...] // În calitatea lor de delegaţi la Liga Naţiunilor, domnii Krofta, ministrul afacerilor străine al Cehoslovaciei, Tevfik Rüstü Aras, ministrul afacerilor străine al Turciei, ministrul Mavrudi, dl. Politis, ministrul Greciei la Paris, şi Purič, ministrul Iugoslaviei la Paris, mi-au dat dezminţirile lor scrise. // Declar că nu am criticat în nici un fel Italia sau pe cetăţenii ei, ci am exercitat doar dreptul natural al oricărui delegat de a cere preşedintelui să nu permită ca publicul de la galerie să conturbe discuţiile din Adunare. // Ei declară, de asemenea, că este un fapt binecunoscut că, departe de a fi ostil faţă de Italia, eu nutresc cea mai sinceră simpatie faţă de această ţară şi că nu pierd niciodată prilejul de a exprima în mod public aceste sentimente [...]. // Prin urmare, ei regretă profund atacurile presei italiene împotriva mea şi le consideră nedrepte, lipsite de tact şi total nefondate. // Chiar în momentul în care doream să public această dezmînţire,

---

tat — după cum o constată procese-verbale în regulă semnate de Rüstü Aras, ministrul de afaceri străine al Turciei, Politis, delegatul Greciei, Purič, delegatul Iugoslaviei etc. Eu am spus preşedintelui: «Je vous prie de faire cesser ce tapage» *(cauzat în tribune de italieni, lucru de care nu puteam avea cunoştinţă). Un jurnalist ungar a telegrafiat imediat la Roma că aş fi spus:* «Je vous prie, faites sortir ces sauvages». *Cu toate strădaniile ministrului nostru la Roma, n-am putut obţine publicarea rectificării, nici reproducerea articolului din* Universul, *care punea la punct chestiunea." — S. /Cannes, 1940/, N. Titulescu către I. Antonescu — A.I.S.I.S.P., Fond nr. XV, dosar nr. 355. Ziaristul B. Brănişteanu ne oferă şi o altă variantă, pe baza unei convorbiri cu Motta, conducătorul politicii externe a Elveţiei. În cadrul acestei discuţii, Motta afirma că, în timpul „incidentului de la Ligă, cînd ziarişti italieni fluierînd pe Negus — ceea ce nimeni nu a putut să aprobe — Titulescu a strigat:* «Sortez moi ces barbares!»" — *B. Brănişteanu,* N. Titulescu (Amintiri, note, reflexii), *Editura Socec et Co, S.A.R., 1945, p. 21.*

presa italiană m-a atacat într-o asemenea măsură încît, moralmente, nu puteam răspunde pe loc. // Există atacuri la care nu poţi răspunde imediat.// Guvernul italian fusese informat de ministrul nostru la Roma, dl. Lugoşianu, astfel încît Roma a cunoscut imediat faptele adevărate ale cazului. La cîteva zile după aceasta, campania de presă a fost oprită. // Oricine ar fi acţionat ca mine dacă ar fi cunoscut de la început genul de atacuri care au fost îndreptate împotriva mea [...]. // Mai tîrziu, cînd încordarea slăbise, am publicat dezminţirea mea din ziarul *Universul* din 27 aprilie 1937. // Toate cele de mai sus vin să dovedească că eu am arătat faţă de Italia o caldă prietenie, pe care am dorit să o folosesc ca bază a prieteniei italo-române, chiar cu riscul de a displace unor oameni. // Revizionismul italian a întreţăiat drumul pe care intenţionam să-l urmez."[51]

Nu puţini autori români — contemporani sau nu cu Nicolae Titulescu — au negat, de pe poziţii de evidentă simpatie faţă de acesta, că ministrul afacerilor străine al României ar fi avut vreo atitudine ofensatoare la adresa ziariştilor italieni prezenţi la Adunarea Societăţii Naţiunilor. „Este cea mai sfruntată minciună a insinua că dl. Titulescu ar fi avut vreun gest de ostilitate faţă de Italia."[52] „S-a spus de un ziar italian că cu ocazia discutării incidentului abisinian, dl. Titulescu ar fi rostit o frază ofensatoare şi anume, cînd a vorbit Negusul, la Geneva cînd a fost fluierat de gazetarii italieni, dl. Titulescu ar fi exclamat: «daţi afară pe aceşti sălbatici», frază care iarăşi este o sfruntată minciună. // Adevărul este acesta. Am văzut recent în corespondenţa d-lui Titulescu scrisori ale martorilor care au asistat la această şedinţă, că dînsul ar fi cerut preşedintelui numai să restabilească liniştea şi atîta tot — d-nii Politis, Krofta, Mavrudis, Purič, martori la scenă, confirmă cele menţionate de noi. // Dl. Titulescu nu a rostit cuvîntul «sălbatici», cuvînt care a fost exploatat de presa italiană contra noastră."[53]

În ciuda informaţiilor şi afirmaţiilor contradictorii, este sigur că, în momentul declanşării obstrucţiei organizate de ziariştii fascişti italieni, Nicolae Titulescu a păşit în mijlocul incintei în care se desfăşurau lucrările Adunării extraordinare a Societăţii Naţiunilor şi a strigat: *„Faites sortir ces sauvages !"*[54]

Nu este prea greu să înţelegem de ce, ulterior, Nicolae Titulescu a declinat paternitatea unei asemenea afirmaţii.[55] Omul de stat român a fost obligat să facă acest gest, pentru că presa fascistă italiană reuşise să solidarizeze o mare parte a opiniei publice italiene cu ziariştii fascişti, acreditînd ideea că ministrul român al afacerilor străine calificase drept sălbatici pe toţi italienii. Nicolae Titulescu căuta să salveze ceea ce se mai putea salva din relaţiile româno-italiene, a căror evoluţie avusese în ultimii ani (începînd mai ales din 1933) un curs eminamente negativ, şi aceasta, desigur, nu din cauză că ziariştii fascişti italieni fuseseră „jigniţi" la Geneva de către ministrul român al afacerilor străine.

---

[51] *Nicolae Titulescu*, Insemnări asupra politicii externe a României, *1937 — A.M.A.E. Fond 77, T. 34, p.p. 122 — 124.*

[52] *N.N. Petraşcu*, Opera d-lui N. Titulescu *(Conferinţă ţinută la Fundaţia Dalles, sub auspiciile Asociaţiei Louis Barthou, la 11 februarie 1937), p. 17.*

[53] Ibidem, *pp. 18—19.*

[54] *Veridicitatea acestei afirmaţii ne-a fost confirmată de către Savel Rădulescu în convorbirea pe care am avut-o în iunie 1966; cf. şi* Vendredi, *3 iulie 1936 — A.I.C., Fond Casa Regală, Cabinet Externe, dosar nr. 126/1936.*

[55] *O serie de autori au considerat — probabil insuficient informaţi — că Nicolae Titulescu nu a făcut nici o încercare de dezminţire a afirmaţiilor gazetarilor italieni. „Dar un fond de dreptate era în spusele lui, — afirma B. Brănişteanu — deşi nu e probabil că incidentul de la Geneva, în care, omeneşte, Titulescu a avut dreptate, a jucat rolul primar în demiterea lui. Adevărul asupra cauzei acestei demiteri trebuie căutat în faptul că regele Carol al II-lea, ca şi altădată vărul său Wilhelm al II-lea, a vroit să fie propriul său cancelar, de altfel, cu aceleaşi consecinţe. După cum era şi va rămîne, spre onoarea lui Titulescu, că n-a vroit să se preteze la vechea reţetă diplomatică, de a dezminţi o exclamaţie pe care o auziseră sute de persoane şi pe care toţi oamenii de bun simţ o găsiseră întemeiată sau cel puţin explicabilă. Totuşi, e adevărat că gesturile personale ale unui om politic trebuie să-şi găsească limita în interesele superioare ale ţării pe care el o reprezintă şi dacă din ele decurg dezavantaje pentru aceste interese, francheţea şi consecvenţa omului politic trebuie să nu fie menţinute decît dacă el se desparte de funcţiunea ce ocupă. Aceasta însă, încă o dată, în ipoteza că incidentul cu ziariştii italieni a avut sau ar fi putut avea repercusiuni asupra situaţiei politice a României, care se găsea atunci hotărît de partea puterilor Antantei, singurele, de altfel, pe lîngă care, după părerea lui Titulescu, ea îşi putea salvgarda interesele. Oricum s-ar aprecia însă gestul de atunci al lui Titulescu, cît şi acţiunea lui politică, criticată de Motta — ţinea să releve B. Brănişteanu — ele au luminat caracterul omului de stat român, care a fost şi va rămîne una din cele mai strălucite figuri ale vieţii noastre publice. Acest gest a fost spontan, sincer, izbucnirea unui om civilizat. Refuzul de a dezminţi a corespuns unui simţ de demnitate, care a putut să pară nediplomatic acelora care consideră ipocrizia, ca să nu zic falsitatea, ca sumă a abilităţii diplomatice, dar a apărut natural acelora care ştiu că omul face pe diplomat şi nu diplomatul pe om şi nu confundă deci şmecheria şi minciuna cu discreţia şi abilitatea diplomatică" — B. Brănişteanu, l.c., p.p. 23—24. Un punct de vedere identic acreditează şi următoarea afirmaţie a aceluiaşi B. Brănişteanu: „Şi Motta — arăta B. Brănişteanu — îmi povesti cum a căutat atunci să mijlocească între delegaţia italiană, adică guvernul din Roma, şi ministrul de externe al României, solicitîndu-l pe acesta să dezmintă că ar fi făcut acea exclamaţie, el, Motta, avînd asigurarea că guvernul italian va accepta această dezminţire, evident neîntemeiată şi va considera ca închis un incident, pe care*

„A ceda un centimetru pătrat din teritoriu este nu numai un act ilegal, dar şi un act ostil"

„Frontierele actuale ale Europei centrale sînt rezultatul unei evoluţii de secole, al unui proces de justiţie... Cererea /.../ de a ceda un centimetru pătrat din teritoriu /.../ este nu numai un act ilegal, dar şi un act ostil, fiindcă constituie o imixtiune în afacerile interne ale unei ţări suverane. Persistenţa în actele de ostilitate de această natură, departe de a pregăti pacea, pregăteşte războiul; căci dacă revizuirea nu poate să se facă decît cu consimţămîntul statelor interesate, şi dacă acest consimţămînt este refuzat net, ce înseamnă cererea de revizuire dacă nu masca sub care se ascund tendinţe agresive?

Iată de ce am susţinut totdeauna că revizuirea înseamnă război.

Eu vreau pacea, sînt slujitorul ei devotat şi credincios. Iată de ce sînt antirevizionist".

Gestul ziariştilor fascişti italieni a fost energic veştejit de imensa majoritate a reprezentanţilor statelor membre ale Societăţii Naţiunilor. În acelaşi sens au luat poziţie şi o serie de asociaţii profesionale ale gazetarilor de politică externă. Astfel, la 30 iunie 1936, Asociaţia internaţională a ziariştilor acreditaţi pe lîngă Societatea Naţiunilor a votat o moţiune de dezaprobare a gestului ziariştilor italieni, salutînd intervenţia energică, demnă, a lui Nicolae Titulescu.[56] Atitudinea ziariştilor italieni acreditaţi pe lîngă Societatea Naţiunilor, ca şi campania desfăşurată de cvasitotalitatea presei italiene împotriva lui Nicolae Titulescu au fost primite, de asemenea, cu dezaprobare în numeroase ţări.[57]

Motta îl socotea a fi cauza primară a demiterii lui Titulescu. De pe atunci, — conchidea B. Brănişteanu — mi-am dat seama că Motta a procedat la Geneva şi vorbea acum la Berna în calitatea sa de italian. Nu o dată a afirmat el faţă de ziarişti că, elveţian, el nu poate uita că limba lui maternă e italiana". — B. Brănişteanu, l.c., p. 21. Afirmaţia privind o asemenea încercare de mediere — faţă de care chiar B. Brănişteanu îşi exprima toată rezerva — nu avea nici o bază de susţinere. După cum am văzut mai sus, cercurile guvernante italiene au refuzat demersurile făcute de ministrul nostru la Roma în scopul de a obţine publicarea unei dezminţiri, fie la modul direct, fie la modul indirect, prin preluarea articolului publicat de ziarul Universul.

[56] *În moţiunea semnată de preşedintele Asociaţiei, Robert Nell, se spunea: „Asociaţia noastră deplînge şi condamnă atitudinea grupului de ziarişti italieni, care, uitînd regulile cele mai elementare de demnitate profesională, au provocat violente incidente, fără precedent în istoria Societăţii Naţiunilor, în cursul şedinţei Adunării din 30 iunie. Comitetul constată cu satisfacţie că niciunul din aceşti ziarişti nu face parte din Asociaţie. Totuşi, crede de datoria sa să prezinte, în numele presei, scuze atît maiestăţii sale împăratului Etiopiei, cît şi preşedintelui celei de-a XVI-a Adunări a Societăţii Naţiunilor" — A.I.C., Fond Casa Regală, Cabinet Externe, dosar nr. 126/1936;* Universul, *2 iulie 1936.*

[57] Echo de Paris *califica gestul ziariştilor italieni drept „un scandal nemaipomenit" —* Echo de Paris, *1 iulie 1936;* Le Journal *scria: „Din toate punctele de vedere această manifestaţie este inadmisibilă. Regulile cele mai elementare ale bunei purtări se impun ziariştilor, mai mult ca oricăror altor asistenţi la o adunare, pentru că ei sînt invitaţii Societăţii Naţiunilor şi trebuie să fie informatori nepărtinitori. Dealtfel, manifestaţia era îndreptată împotriva unui om* [Hailé Selassie I — n.n. G.G.P.] *a cărui atitudine o poţi respinge eventual, mai cu seamă dacă eşti cetăţean italian, dar a cărui nenorocire cere cel puţin respectul" —* Le Journal, *1 iulie 1936;* Petit Parisien *socotea incidentul „de neînchipuit, aproape un sacrilegiu, într-un asemenea loc şi într-un asemenea moment" —* Petit Parisien, *1 iulie 1936. Condamnînd gestul ziariştilor fascişti italieni,* L'Oeuvre *evoca profunda revoltă pe care acesta a determinat-o în rîndurile tuturor celor prezenţi în sala în care îşi desfăşura lucrările Adunarea Societăţii Naţiunilor —* L'Oeuvre, *1 iulie 1936;* Vendredi *scria: „Niciodată, după ştiinţa ziariştilor, nu s-a văzut în sala clădirii electorale, în care se ţine Societatea Naţiunilor, un asemenea lucru" —* Vendredi, *3 iulie 1936;* Daily Telegraph *dezaproba hotărît „încercările deplasate ale ziariştilor italieni de a împiedica pe Negus să-şi ţină cuvîntarea" —* Daily Telegraph, *1 iulie 1936 — A.I.C., Fond Casa Regală, Cabinet Externe, dosar nr. 126/1936. Ziarele germane şi maghiare s-au mărginit la a reproduce rezumate circulare ale articolelor apărute în presa italiană —* Ibidem. Vreme *afirma: „Colegii noştri italieni au făcut un gest care nu le serveşte spre onoare, nici în calitatea lor de oameni, nici în aceea de ziarişti. /.../. //Probabil că aceasta a fost o încercare de batjocorire a Societăţii Naţiunilor, a cărei demnitate,*

Folosind incidentul de la Geneva ca un pretext[58], aparatul de propagandă fascist italian a reluat campania ostilă României şi lui Nicolae Titulescu, Motivul real al acestei atitudini trebuie căutat în opoziţia permanentă pe care ministrul român al afacerilor străine a manifestat-o faţă de politica revizionistă şi agresivă a Italiei, în faptul că în Societatea Naţiunilor, Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică, Nicolae Titulescu a fost — şi nu exagerăm deloc cînd afirmăm acest lucru — unul din promotorii politicii de îngrădire, prin toate mijloacele, a agresorilor, de condamnare severă a agresiunii italiene împotriva Etiopiei.[59]

„În urma unor directive ale cercurilor conducătoare de la Roma, ziarele fasciste au pornit cea mai deşănţată campanie împotriva acţiunilor diplomatice prin care Titulescu a luat apărarea poporului etiopian devenit victima agresiunii italiene. Ca şi cu alte prilejuri, ziarele fasciste au urmărit, şi de această dată, să denigreze activitatea politică a lui Titulescu, să minimalizeze importanţa operei sale şi să spulbere încrederea opiniei publice în posibilitatea organizării unui sistem de securitate colectivă în Europa."[60] Ziarele italiene, din capitală şi provincie, dirijate de o singură baghetă, şi anume aceea a ministrului fascist al Presei şi Propagandei, au criticat cu o vehemenţă maladivă şi obscenă pe Nicolae Titulescu.[61]

„Domnul Mussolini poate să schimbe pe Graziani în Abisinia, dar nu pe ministrul afacerilor străine al României"

La 1 iulie 1936, ministrul italian al Presei şi Propagandei, Dino Alfieri, a adresat felicitări ziariştilor arestaţi la Geneva ca urmare a incidentelor provocate, exprimîndu-le, în acelaşi timp, simpatia şi solidaritatea sa.[62]

În aceeaşi zi, autorităţile fasciste din Roma au organizat o mare reuniune la Palatul Braschi, pronunţîndu-se cu violenţă împotriva Societăţii Naţiunilor şi a lui Nicolae Titulescu.[63]

Asociaţia ziariştilor fascişti din Roma a organizat, la 1 iulie 1936, o violenţă acţiune de protest, solidarizîndu-se cu „eroii" incidentului de la Geneva. Mai multe oficialităţi italiene au participat la adunare, prezenţa lor fiind, pe bună dreptate, interpretată cel puţin ca un acord, dacă nu mai mult, al cercurilor guvernante italiene, faţă de întreaga campanie ce se dezlănţuise cu numai o zi înainte.[64]

Asociaţiile ziariştilor fascişti din celelalte oraşe ale Italiei au avut atitudini identice, solidarizîndu-se — prin acţiuni desfăşurate la 2 iulie 1936 — cu actorii nefericitei scene de la Geneva şi condamnînd violent pe Nicolae Titulescu.[65]

Secretarul Sindicatului ziariştilor fascişti italieni, Gugliematti, trimitea unuia din cei arestaţi următoarea telegramă: „Presa fascistă face în între-

---

dealtfel, este micşorată. Oricare ar fi scopul acestui atac, el, pe lîngă expansiunea chibzuită a acelora care l-au executat, redă o notă foarte îngrijorătcare a pasiunilor neînfrînate, a încrederii în nepedepsire. Aceşti ziarişti italieni au surîs cinic întregii lumi, într-o oarecare măsură, ziarişti care au ştiut să umple coloanele ziarelor lor cu dreptul sfînt al cuceririi lor, pe motivul superiorităţii civilizaţiei lor faţă de barbari. Ce pot gîndi nefericiţii aceia de barbari despre noi, europenii civilizaţi, cînd, batjocorind un inamic învins, batjocorim lucrul cel mai sfînt al barbarilor, libertatea lor ca popor şi ca oameni" — Vreme, *2 iulie 1936; cf. şi R. , nr. 1801—2, Belgrad, 21 iulie 1936, E.I. Papiniu către N. Titulescu — A.M.A.E. Fond 71, 1920—1944, Italia, Relaţii cu România, 1931—1936, vol. 63.*

[58] *George G. Potra, 28—29 august 1936.* În culisele „cazului" Titulescu, *în* Magazin istoric, *an III, nr. 9 (30), septembrie 1969, p. 53.*

[59] *Ion M. Oprea,* Nicolae Titulescu, *Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1966, p. 345; A. Niri,* 30 de ani de la agresiunea împotriva Etiopiei, *în* Lumea, *an III, nr. 45 (106), 4 noiembrie 1965, p. 25. Contribuţia diplomatului român la demascarea agresiunii fasciste italiene şi adeziunea sa la lupta dreaptă a poporului etiopian au fost evocate cu admiraţie şi recunoştinţă de fostul împărat al Etiopiei, Hailé Selassie I, cu ocazia vizitei pe care acesta a întreprins-o în anul 1964 în România. „Nu voi uita niciodată sprijinul curajos pe care l-am primit din partea domnului Titulescu [...]; ceea ce Titulescu a făcut pentru poporul etiopian este înscris în inimile tuturor etiopienilor şi amintirea faptelor sale va trăi veşnic."* — Scînteia, *29 septembrie 1964.*

[60] *Ion M. Oprea,* l.c., *p. 345.*

[61] *T.C., nr. 820, Confidenţial, Roma, 2 iulie 1936, I. Lugoşianu către M.A.S. — A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Italia, Relaţii cu România, 1931—1936, vol. 63; R. de presă, nr. 292, Roma, 4 iulie 1936, I.A. Vassiliu către M.A.S.* — Ibidem.

[62] *T.C. nr. 820, Confidenţial, Roma, 2 iulie 1936, I. Lugoşianu către M.A.S.* — Ibidem.

[63] Idem.

[64] *O poziţie deosebit de dură a adoptat deputatul fascist Pavolini, care nu şi-a refuzat nici un fel de „extravaganţe" lingvistice pentru a înfiera pe Nicolae Titulescu. Presa italiană a făcut largă publicitate atitudinii adoptate la această adunare de Elena Bacaloglu, care a subliniat cu aplauze cuvîntarea deputatului Pavolini, deplîngînd ea însăşi, într-o scurtă alocuţiune, gestul şi cuvintele lui Nicolae Titulescu* — Popolo di Roma, *2 iulie 1936 — A.I.C., Fond Casa Regală, Cabinet Externe, dosar nr. 126/1936.*

[65] *T.C., nr. 820, Confidenţial, Roma, 2 iulie 1936, I. Lugoşianu către M.A.S.* — Ibidem.

„Bunul cel mai preţios al unei ţări este pacea prelungită"

„Prea multe veacuri de suferinţă au plămădit sufletul românesc pentru ca el să nu proiecteze spre viitor, în virtutea unui fel de compensaţie naturală, comandamentele instinctului său de justiţie. /.../.

Bunurile unei ţări care sînt numai teritoriul pe care ea îl ocupă, nu sînt numai populaţia care o locuieşte, nu e nici măcar dreptul de a dispune de cel dintîi în folosul celei de a doua în chip suveran.

Bunul cel mai preţios al unei ţări este pacea prelungită, care singură îngăduie unei naţiuni să-şi găsească drumul, care singură îngăduie să se aducă civilizaţiei generale binefacerile creatoare ale geniului naţional."

gime cauză comună cu camarazii care au răspuns insultei aduse naţiunii italiene victorioase."[66]

Au existat, fără îndoială, nuanţe diferite în atît de numeroasele articole publicate în presa italiană în acele zile. Numitorul comun a fost dat, însă, de violenţa agresivă, tonul pătimaş şi limbajul, în general deosebit de vulgar, trivial chiar; lipsa de rezonabilitate, de argumente, s-a unit stupid cu grandoarea ieftină, de cafenea. Se remarca în această tristă întrecere a producerii de calomnii *Giornale d'Italia*, *Popolo di Roma*, *Lavoro fascista*, *Il Messaggero*, *Corriere della Sera*, *La Stampa* etc. Răsfoim presa italiană din acea vreme cu scopul de a atrage atenţia asupra cîtorva poziţii semnificative. *Corriere della Sera* aprecia că cele ce s-au întîmplat la Geneva sînt „un episod al antifascismului internaţional cu sediul la Geneva, unde mişună oameni de toate rasele, de la Titulescu la socialistul Nicolle, de la campionii masoneriei, pînă la reprezentanţii anumitor interese care sînt lezaţi de fascism"[67]. Într-un mod asemănător se exprima şi *L'Avvenire d'Italia*[68]. Atitudinea exprimată de Nicolae Titulescu la adresa acestora era prezentată, implicit, ca aflîndu-se în contradicţie cu interesele şi sentimentele întregului popor italian, mai mult încă, chiar ca o jignire profundă adusă acestuia[69]. O serie de ziare au încercat manevra de a-l desolidariza pe ministrul român al afacerilor străine de opinia publică românească. La *Stampa*, sub semnătura directorului său, Signoretti, unul din ziariştii arestaţi la Geneva, afirma: „Noi l-am demascat totdeauna ca pe unul dintre cei mai violenţi duşmani ai ţării noastre, în serviciul tuturor, afară de interesele propriei sale patrii."[70] „Atîta vreme cît în fruntea politicii externe româneşti va rămîne domnul Titulescu — afirma *Giornale d'Italia* — Italia nu va relua relaţiile amicale cu România"[71]. „Prin acest avertisment — remarca cu judiciozitate Ion M. Oprea — ziarul fascist căuta să sugereze ideea că tensiunea survenită în relaţiile româno-italiene, ca urmare a sancţionării Italiei agresive, se datora exclusiv lui Titulescu şi în consecinţă el trebuia făcut răspunzător pentru aderarea ţării noastre la sancţionarea Italiei. Într-adevăr, Titulescu se manifestase ca unul din cei mai aprigi duşmani ai agresiunii fascismului italian împotriva Etiopiei, dar el nu exprima un punct de vedere personal, ci transpunea în viaţă o directivă a politicii externe româneşti, cu care guvernul era în principiu de acord."[72]

Realizînd o privire de ansamblu asupra atmosferei generale din Italia, a reacţiilor oficiale, oficioase şi de presă, a punctelor de vedere privind evoluţia ulterioară a relaţiilor româno-italiene, trimisul extraordinar şi ministrul plenipotenţiar al ţării noastre la Roma, Ion Lugoşianu, aprecia într-un raport trimis în momentul fierbinte al consumării acestor evenimente: „Fondul chestiunii se rezumă astfel: toată presa italiană se consideră ofensată de calificativul «sălbatici» adresat directorilor şi corespondenţilor de ziare italieni care au tulburat ordinea Adunării. Guvernul este solidar cu

[66] Giornale d'Italia, *2 iulie 1936 — A.I.C., Fond Casa Regală, Cabinet Externe, dosar nr. 126/1936.*

[67] Corriere della Sera, *2 iulie 1936* — Ibidem.

[68] L'Avvenire d'Italia, *3 iulie 1936* — Ibidem; *R. de presă, nr. 292, Roma, 4 iulie 1936, I.A. Vassiliu către M.A.S. — A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Italia, Relaţii cu România, vol. 63.*

[69] Giornale d'Italia, *2 iulie 1936;* Gazzetta del Popolo, *2 iulie 1936 — A.I.C., Fond Casa Regală, Cabinet Externe, dosar nr. 126/36.*

[70] La Stampa, *3 iulie 1936* — Ibidem.

[71] *R., nr. 1276, Roma, 15 septembrie 1936, V. Brabetianu către M.A.S. — A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Italia, Relaţii cu România, 1931—1936, vol. 63.*

[72] *Ion M. Oprea*, l.c., *p. 346.*

această atitudine. Comentarii violente sînt făcute din ordin [...]. Tendința generală, care reiese și din articolul transmis ieri al oficiosului *Giornale d'Italia*, este de a pune incidentul pe terenul politic al raporturilor cu România."[73]

În circumstanțele date, Nicolae Titulescu întîlnește de urgență pe Bova Scopa, reprezentantul Italiei la Societatea Națiunilor, comunicînd acestuia poziția față de recentele incidente și campania presei fasciste, precum și măsurile pe care Bucureștiul înțelegea să le ia.[74] „Domnul Mussolini — declara Nicolae Titulescu lui Bova Scopa — poate să schimbe pe Graziani în Abisinia, dar nu / pe / ministrul afacerilor străine al României. Aceasta nu o poate face decît maiestatea sa regele Carol sau ministrul afacerilor străine, el singur demisionînd"[75]. Punerea la punct făcută de Nicolae Titulescu ni-l relevă ca un om politic ferm, curajos și demn.

Situația dificilă creată ministrului român al afacerilor străine de mașina de propagandă fascistă, atît pe planul relațiilor internaționale, cît și pe planul politicii interne, a determinat întrunirea — la inițiativa lui Tevfik Rüștü Aras — a Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri și a Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice. Miniștrii de externe ai celor două organizații au exprimat omului politic și diplomatului român întreaga lor solidaritate. În discuțiile purtate, la 3 iulie 1936, Nicolae Titulescu a recomandat calm și moderație, respingînd acele măsuri sugerate care i-ar fi dat satisfacție personală, dar ar fi dus la o și mai mare înrăutățire a raporturilor cu Italia.[76]

Cît privește măsurile din interiorul României, ministrul afacerilor străine a cerut guvernului de la București confiscarea tuturor ziarelor italiene care-l insultau și care urmau să sosească în țară, precum și interzicerea telegramelor de presă provenind de la agenții de presă italiene.[77]

Autoritățile fasciste italiene au gîndit și au transpus în practică o serie de măsuri cu caracter politic, economic și militar, menite să fie, în concepția autorilor lor, un element de presiune suficient de convingător pentru a determina România să-și modifice pozițiile de principiu și atitudinea față de Italia.

În prima decadă a lunii iulie 1936, Oficiul monopolului petrolului din Italia a adus la cunoștința tuturor societăților petroliere hotărîrea să se restrîngă importul de produse petroliere din România pînă la eliminarea completă[78]. Informînd de urgență Centrala Ministerului Afacerilor Străine asupra convorbirii purtate cu directorul Oficiului monopolului combustibilului lichid, de pe lîngă Președinția Consiliului de Miniștri al Italiei, Ion Lugoșianu scria: „Santoro a confirmat existența acestei dispoziții. Ea nu va afecta executarea contractelor în curs, care vor fi respectate, cu rezerva că se recomandă restrîngerea lor la minimum posibil. Se interzic însă complet pe viitor noi angajamente de import din România. Este deci vorba de eliminarea completă a petrolului românesc de pe piața italiană după terminarea contractelor în curs. La întrebarea dacă măsura a fost luată și pentru alte țări, care este motivul și care este durata ei, directorul a răspuns că a dat dispoziții din ordin superior, pe care nu este chemat nici să-l discute, nici să-l analizeze. Poate însă afirma că ea privește numai România, că nu este dictată de considerațiuni de ordin valutar sau economic și că va dura probabil pînă se va lămuri situațiunea actuală. Situațiunea creată prin această măsură este delicată din punct de vedere politic și gravă din punct de vedere economic. Informațiunile ce am putut culege pînă azi nu lasă îndoială asupra substratului ei politic."[79]

Atitudinea luată de cercurile guvernante italiene împotriva României a fost condamnată de aliatele țării noastre din Mica Înțelegere și din Înțelegerea Balcanică. „În comunicatul italian relativ la renunțarea de a cumpăra în viitor petrol de la noi — informa Legația României la Belgrad — ministrul ajutor al Ministerului Afacerilor Străine vede continuarea acțiunii ostile a Italiei contra României și Micii Înțelegeri și speră că în România nimeni nu va fi înșelat de jocul politic italian. «Toate simpatiile noastre sînt pentru excelența sa domnul ministru Titulescu și — a adăugat domnia sa — avem cea mai mare nevoie de dînsul și sîntem extrem de bu-

---

[73] *T.C., nr. 820, Confidențial, Roma, 2 iulie 1936, I. Lugoșianu către M.A.S. — A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Italia, Relații cu România, 1931—1936, vol. 63.*

[74] *T.C., nr. 157, Geneva, 2 iulie 1936, N. Titulescu către M.A.S. — A.M.A.E., Fond 77, T. 34, vol. 9, —* apud *George Macovescu și colectiv*, l.c., *doc. nr. 466, p.p. 789—790.*

[75] Ibidem, *p. 789.*

[76] *Nicolae Titulescu s-a pronunțat împotriva propunerii lui Tevfik Rüștü Aras, ministrul de externe al Turciei, sugerînd ruperea relațiilor diplomatice ale țărilor membre ale acestor organisme cu Italia; el a respins, de asemenea, propunerea reprezentantului iugoslav Bojidar Purić, de a se organiza campanii de presă împotriva Italiei în fiecare din țările alcătuind cele două înțelegeri. În urma conferinței, care a exprimat solidaritatea ei cu ministrul de externe român, s-a hotărît ca în mod demonstrativ nici un reprezentant al țărilor alcătuind Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică să nu mai ia cuvîntul în dezbaterile respectivei Adunări extraordinare a Societății Națiunilor — T.C., nr. 158, Geneva, 3 iulie 1936, N. Titulescu către M.A.S. — A.M.A.E., Fond 77, T. 34, vol. 9 —* apud *George Macovescu și colectiv*, l.c., *doc. nr. 467 p.p. 790—791. Hotărîrea de a nu mai lua cuvîntul în aceste dezbateri apare cel puțin curioasă; fără a dezavantaja în mod cert Italia, ea punea într-o situație de defensivă pe reprezentanții Micii Înțelegeri și ai Înțelegerii Balcanice, făcînd să scadă șansele adoptării unor hotărîri care să contracareze politica agresivă a Italiei fasciste.*

[77] *T.C., nr. 157, Geneva, 2 iulie 1936, N. Titulescu către M.A.S. —* Ibidem — apud *George Macovescu și colectiv*, l.c., *doc. nr. 466, p. 790.*

[78] *T.C., nr. 845, Strict Confidențial, Roma, 8 iulie 1936, I. Lugoșianu către M.A.S. — A.M.A.E., Fond 71, 1920 — 1944, Italia, Relații cu România, 1931—1936, vol. 63.*

[79] *Idem*

curoşi de a avea în Mica Înţelegere un om de stat cu atît de mari calităţi»"[80]

Gravitatea deciziei italiene — care anula României una din principalele surse de devize[81] — determină cercurile guvernante de la Bucureşti, conştiente de faptul că „dacă dispoziţiunea se menţine, ea se va aplica succesiv şi celorlalte mărfuri româneşti"[82], precum şi de faptul că „Italia ar putea prelungi indefinit un război vamal"[83], să acţioneze viguros pentru anularea represaliilor italiene. Se impune a sublinia că, deşi situaţia era deosebit de gravă, România nu s-a lăsat şantajată de manifestările de imperialism economic, cu grave prejudicii pentru ţara noastră, adoptînd în continuare o poziţie demnă şi fermă.

La 11 iulie 1936, trimisul extraordinar şi ministrul plenipotenţiar român la Roma, excedat de subterfugiile cu care era întîmpinat de diferite oficialităţi, declara lui Galeazzo Ciano, ministrul de externe italian, că „explicaţiunea care mi s-a dat la Palazzo Chigi şi la Ministerul Corporaţiunilor sau în cercurile petroliere este inacceptabilă pentru ţară, pentru guvern, pentru ministrul meu şi pentru mine"[84]. Ministrul de externe italian se menţinea, de fapt, în limitele aceloraşi explicaţiuni, căutînd să prezinte cu această ocazie o măsură cu caracter eminamente antiromânesc şi definitiv drept o măsură impusă de „o politică de revizuire generală a raporturilor sale comerciale"şi avînd un „caracter strict provizoriu". Contrazicîndu-se, cel puţin parţial, în cadrul aceleiaşi audienţe, Galeazzo Ciano afirma că nu „poate ascunde însă că, dacă măsurile au fost luate întîi pentru România, cauza trebuie căutată în violenta tensiune din ultimul timp"[85].

Demersurile făcute de şeful misiunii noastre diplomatice la Roma — pe lîngă Galeazzo Ciano, la 4, 11 şi 28 iulie 1936, pe lîngă numeroase alte departamente şi personalităţi — au rămas fără urmare.

Măsurile de ordin economic, menite să fie — aşa cum precizam şi mai sus — un factor de presiune dintre cei mai eficienţi, cercurile guvernante italiene apreciind cu exactitate ponderea pe care vînzările de produse petroliere în străinătate, în general, şi în Italia, în special, o aveau în ansamblul exporturilor româneşti, au fost însoţite de măsuri în alte planuri, care, chiar dacă nu aveau o greutate comparabilă sub raportul implicaţiilor şi efectelor, traduceau aceleaşi intenţii ale autorităţilor fasciste.

Exponent al politicii externe româneşti, Nicolae Titulescu a concentrat toată adversitatea cercurilor guvernante fasciste din Italia, care au acţionat pentru demiterea sa, atît în cadrul cît şi prin intermediul repetatelor şi îndelungatelor campanii de presă avîndu-l în centrul atacurilor, ca şi prin demersuri directe făcute în acest sens pe lîngă politicienii români avînd o orientare de dreapta.

Campania deosebit de violentă desfăşurată de cercurile oficiale şi de presă italiene şi măsurile în domeniul economic şi în domeniul asistenţei militare adoptate de autorităţile fasciste italiene au creat o situaţie dificilă lui Nicolae Titulescu, atît pe plan intern, cît şi pe plan extern. Fără doar şi poate, întors la Bucureşti, în prima jumătate a lui iulie 1936, Nicolae Titulescu a trebuit să dea explicaţii largi regelui şi guvernului. Este aproape sigur că, chiar dacă nu i s-au cerut, Nicolae Titulescu a ţinut să dea explicaţii pentru a contracara acele reproşuri ce i se făcuseră chiar din interior, inclusiv din partea unor factori guvernamentali şi a unor parlamentari influenţi. Nu avem un document care să ne furnizeze informaţii amănunţite despre discuţiile purtate de Nicolae Titulescu în acest sens, în prima jumătate a lunii iulie 1936. Dispunem numai de o scrisoare-memoriu, adresată, în anul 1940, de fostul ministru al afacerilor străine generalului Ion Antonescu. Logica impune a accepta afirmaţia că, dacă Nicolae Titulescu a resimţit nevoia unei justificări în anul 1940, în anul 1936 prezentarea argumentelor şi contraargumentelor într-o asemenea problemă era de stringentă actualitate. Realizînd o adevărată sinteză a atitudinii României faţă de Italia, a poziţiei sale faţă de actele diplomaţiei italiene în perioada în care deţinuse portofoliul de ministru al afacerilor străine, Nicolae Titulescu scria printre altele: „Deşi eram legaţi de Italia printr-un tratat de amiciţie semnat de mareşalul Averescu care obliga ambele state să-şi apere — cel puţin diplomatic — fruntariile, puţin după vizita mea la Roma, ducele a făcut o declaraţiune revizionistă răsunătoare în favoarea Ungariei. Totuşi, în ce mă priveşte personal, continuam să mă bucur de un regim de favoare, presa italiană neavînd decît cuvinte de laudă la adresa mea [...]. Limbajul presei italiene la adresa mea s-a schimbat însă cînd am fost nevoit să combat ideea lui Mussolini de pact în patru, reuşind în lupta diplomatică ce am dus. Ce era pactul în patru? Substituirea a patru mari puteri — Franţa, Anglia, Germania şi Italia — Societăţii Naţiunilor în diferite domenii, şi în special acela al revizuirii. Or, ceea ce făcea forţa României în faţa Societăţii Naţiunilor e că ea se bucura în sînul acestei instituţiuni de o foarte mare majoritate, alcătuită în special din sud-americani, împotriva revizuirii [...]. Aş putea cita în cantitate voluminoasă discursurile revizioniste ale ducelui în favoarea Ungariei, încă înaintea sancţiunilor, în tot timpul cît a durat tratatul de amiciţie dintre Italia şi România [...]. De altfel, pentru ca să curm odată chestiunea răspunderilor în materia sancţiunilor, întreb: cînd statele lumii se împart asupra acestei chestiuni în două tabere — una care reprezintă planeta, iar alta este alcătuită din Austria, Ungaria şi Albania, sateliţi de pe vremuri ai Ita-

---

[80] *T.C., nr. 1871, Belgrad, 1 august 1936, E.I. Papiniu către M.A.S.* — Ibidem.

[81] *Potrivit datelor furnizate de Legaţia României la Roma, ţara noastră a exportat în Italia petrol în valoare de 83 milioane lire (1933) , 68 milioane lire (1934) şi 54 milioane lire (primul semestru 1935), aceste sume reprezentînd 53%, 67% şi 70% din exportul României pe anii respectivi.*

[82] *T.C., nr. 845, Strict Confidenţial, Roma, 8 iulie 1936, I. Lugoşianu către M.A.S.* — Ibidem.

[83] Idem.

[84] *T.C., nr. 867, Strict Confidenţial, Roma, 11 iulie 1936, I. Lugoşianu către M.A.S.* — Ibidem

[85] Idem.

liei — care ar fi fost ministrul de externe român care ar fi așezat România în tabăra a doua, iar nu în cea dintîi? [...]. De fapt, eu eram un antirevizionist înfocat. Departe de a-mi face un păcat din aceasta, îmi fac un merit. Italia, nemulțumită de soarta ei la Congresul Păcii din 1918—1921, era o țară revizionistă. Nu e o greșală din parte-mi, ci o contradicție între statele noastre — România fiind satisfăcută, iar Italia nu — explică criticile aduse mie de presa ei în ultimul timp."[86] Punctul de vedere exprimat în 1940 confirmă cu noi argumente luciditatea, consecvența și fermitatea lui Nicolae Titulescu, demnitatea sa exemplară de luptător aflat în primele tranșee ale luptei pentru pace, pe care izbucnirea războiului a rănit-o, dar nu a putut-o, în mod sigur, înfrînge.

Punerea în ecuație a tuturor termenilor dosarului conflictual al relațiilor româno-italiene atestă neîndoielnic că acesta își găsește originea în substanța, principiile și obiectivele politicii externe complet deosebite promovate de cele două țări, Italia înscriindu-se în rîndul protagoniștilor frontului revizionist, România fiind și rămînînd campion al luptei antirevizioniste. Exponent al acestei orientări, Nicolae Titulescu a concentrat toată furia cercurilor fasciste care au crezut — înșelîndu-se — că ministrul afacerilor străine al României promovează o politică cu caracter personal. Perioada de după 29 august 1936 avea să convingă de contrariul. Începută încă înainte de venirea lui Nicolae Titulescu în fruntea Ministerului Afacerilor Străine, continuată pe tot timpul mandatului acestuia, dar și după aceea, politica fascismului italian s-a constituit dintr-un amestec insolit de declarații și atitudini ostile țării noastre, din interpretări tendențioase și denigrări virulente ale pozițiilor și actelor de politică externă românească, de calomniere foarte adesea trivială a factorilor politici responsabili ai țării noastre, de intrigi, presiuni și șantaj (politic, economic, militar), în care s-au regăsit concomitent lipsa de scrupule, bufoneria, poltroneria și, nu în cele din urmă, agresivitatea proprie regimurilor fasciste. România a rămas cu demnitate pe pozițiile sale, răspunzînd acestei adevărate agresiuni printr-o atitudine fermă, susținută de dreptatea principiilor promovate și de solidaritatea celor care, la fel ca ea sau alături de ea, se opuneau fascismului, revizionismului, înțelegînd pericolul de moarte pe care acestea le implicau pentru securitatea și pacea popoarelor.

George G. Potra

[86] *S., [Cannes 1940], N. Titulescu către I. Antonescu — A.I.S.I.S.P. Fond nr. XV, dosar nr. 355*

Jogging

Omul care a „inventat" practic joggingul, Jim Fixx, 52 de ani, a murit într-un atac de cord în timpul alergării sale zilnice, în iulie 1984. În ultimii 15 ani, alergase cîte 80 de mile pe săptămînă, pentru a se menține în formă și a îndepărta riscul unui atac de cord, boală ereditară în familia sa. În 1978, Fixx publicase „The Complete Book of Running" (Carte completă pentru alergat), tradusă în 12 limbi, care i-a adus un milion de dolari. Doi ani mai tîrziu, publica o altă carte cu un titlu asemănător și un conținut similar. Cînd a murit, Jim Fixx se afla în statul Vermont, unde lucra la a treia carte despre jogging. A fost găsit de un motociclist pe marginea unui drum, în șort și adidași.

Vîrstă

Cel mai bătrîn om preistoric britanic are 2500 de ani; are mustață, barbă și favoriți și unghiile perfect tăiate. Descoperit în august a.c. într-un zăcămînt de turbă din Cheshire (nord-vestul Angliei), omul preistoric, al cărui corp s-a păstrat perfect conservat, datorită calităților chimice ale turbei, a fost arătat pentru prima oară, în cursul lunii octombrie, antropologilor de la „British Museum" Omul preistoric a murit strangulat spre anul 500 î.e.n., în epoca de fier; avea între 20 și 30 de ani, fiind în plină maturitate pentru vremea aceea. O frînghie găsită în apropierea corpului lasă să se presupună că a fost fie un criminal, fie o victimă de sacrificiu. În circa un an — a declarat dr. Ian Stead, conservator de antichități preistorice — corpul va fi expus la „British Museum".

Penurie

Emiratul Ras Al-Khaima a fost lipsit de curent electric în această toamnă din cauza lipsei de... petrol, necesar alimentării centralelor. Potrivit ziarului „Al-Khaliga" din Emiratele Arabe Unite, aprovizionarea centralelor — asigurată de Compania generală a petrolului, ce le deservește pe toate cele șapte emirate ale statului — a fost sistată, deoarece Ras Al-Khaima nu-și onorase o factură de 1,2 miliarde dirhami (328 milioane dolari). Ras Al-Khaima este unul din emiratele cele mai sărace din cadrul federației, marile producătoare fiind Abou Dhabi și Dubai, cu circa 1,1 milioane barili pe zi.

Îmi amintesc de Hiroshima

— mărturiile unui supraviețuitor britanic —

Hiroshima, 6 august 1945. O bombă de mici dimensiuni, dar de o putere nevăzută pînă atunci, este aruncată deasupra orașului de un avion american. Explodează în aer, produce o lumină orbitoare și degajă o imensă căldură care carbonizează arbori, pulverizează oameni și animale, topește metalul, forța ei se arată mai devastatoare decît a unui cutremur sau taifun, ciuperca enormă îngrozește supraviețuitorii, suflul înspăimîntător smulge acoperișuri și dărîmă ziduri, ploaia de cenușă, care îi urmează, arde și nimicește tot ce este viu.

Prima bombă atomică, cu zeci de mii de victime instantanee și alte zeci de mii care au murit în chinuri cumplite în zilele următoare sau lent, într-o agonie fără leac, în anii următori. Trei zile după explozia de la Hiroshima, o altă bombă era lansată deasupra orașului Nagasaki. Japonia militaristă, oricum înfrîntă, capitulează, și al doilea război mondial, cea mai îngrozitoare conflagrație din istoria omenirii, ia sfîrșit.

S-a scris enorm despre cercetările din laboratoarele de la Los Alamos, unde a fost concepută bomba, despre experimentarea ei în deșertul Alamogordo, despre pregătirile lansării, cu avionul „Enola Gay", de la Hiroshima, despre devastatoarea explozie și urmările ei — declanșarea nesăbuitei curse a înarmărilor nucleare. Studii, articole, istorii, amintiri. Oamenii nu pot uita. Mai ales victimele, cei care, prin șansă, hazard, miracol au supraviețuit. Vorbele și avertismentele lor sînt încă actuale, chiar mai actuale, acum, la patruzeci de ani de la acea primă explozie.

În fiecare început de august, la Hiroshima se adună militanți pentru pace din întreaga lume, politicieni, savanți, scriitori, ziariști, reprezentanți ai unor organizații internaționale, oameni simpli care se strîng în Parcul Păcii — unde a fost înălțat un Memorial pentru victimele atacului nuclear — și care transmit mesajul lor lumii întregi: Hiroshima să nu se mai repete!

În fiecare an, noi mărturii se adaugă voluminosului dosar al Hiroshimei. În fiecare an, noi martori rup tăcerea sfioasă și povestesc lumii cum au trăit ei explozia — iar mărturiile acestor oameni simpli impresionează mai mult decît istoria știută, de acum, în toate detaliile.

ATUNCI CÎND AMERICANII AU LANSAT BOMBA ATOMICĂ ASUPRA HIROSHIMEI, EDWARD SAWYER ERA PRIZONIER DE RĂZBOI ȘI LUCRA ÎN DOCURILE ORAȘULUI. Fusese capturat de către japonezi în februarie 1942, pe cînd se afla pe insula Tibor, din nordul Australiei, la o baterie antiaeriană.

În condițiile de infern ale prizonieratului, reușește să se abstragă propriei drame, scriind un jurnal zilnic și găsind în logodnica sa Mary, căreia îi era adresat, alungarea disperării și a fricii de moarte.

Precum cei mai mulți dintre prizonierii britanici, australieni și americani capturați în Orientul Îndepărtat (din 98 000 nu au supraviețuit decît 25 600), Sawyer și-a revenit cu greu, prea vulnerabil la suferința îndelungată, claustrare și boli. Cîntărea 47 de kilograme cînd a fost eliberat. Reîntors în Marea Britanie, a reușit — doar după doi ani de dificilă recuperare — să reintre în viața normală, și și-a întemeiat o familie. Edward Sawyer este acum un bărbat activ, la 67 de ani, la sfîrșitul unei cariere de tipograf.

39 de ani mai tîrziu, Edward Sawyer a încercat să redea în scris dimensiunea spirituală și fizică a dramei acelei zile de august, iar mărturia sa a fost publicată de „The Sunday Telegraph". „Nu voi uita niciodată ziua în care a fost bombardată Hiroshima — afirmă Sawyer —, chiar dacă, de atunci, lumea a învățat să trăiască cu amenințarea unui război nuclear. Dacă a avansat într-un ritm uimitor din punct de vedere tehnologic, natura umană nu s-a schimbat de-a lungul istoriei omenirii. Oamenii, și nu armele, fac războaiele."

Prezentăm în paginile care urmează textul încredințat de Edward Sawyer săptămînalului britanic.

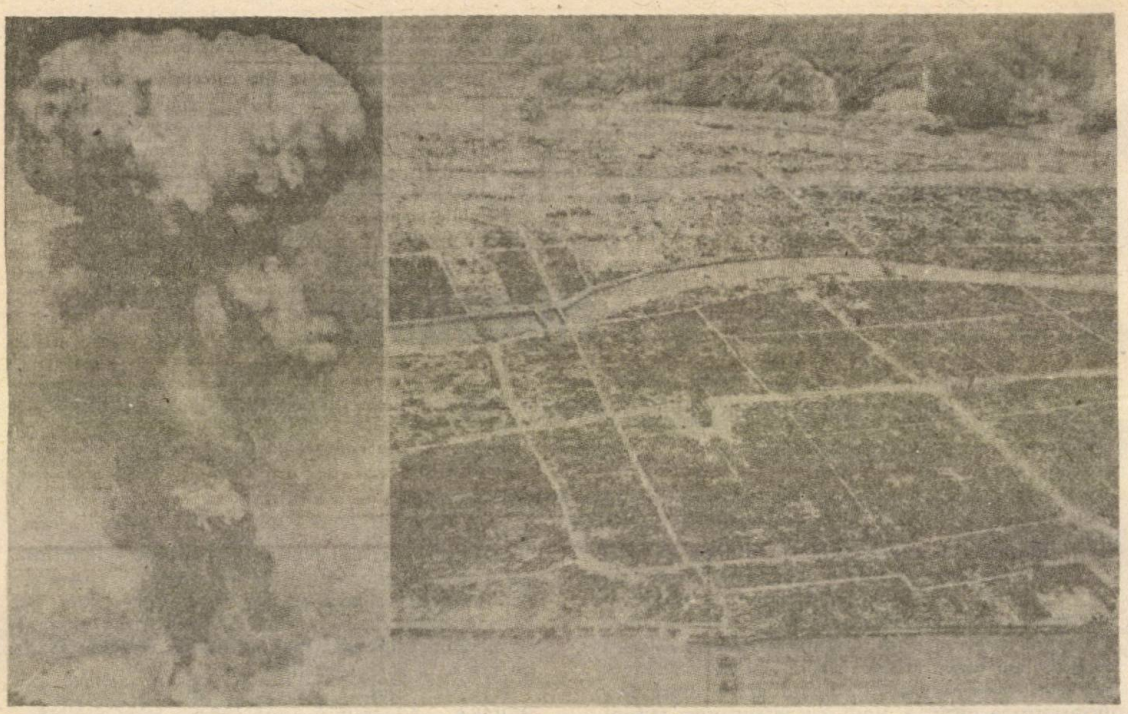

Prima bombă atomică explodează deasupra oraşului Hiroshima, care se transformă, în cîteva clipe, într-o ruină

Uşa se deschide, izbită cu piciorul, şi gardianul strigă: „Speedo!" „Tenko!". Apoi aleargă în lungul baracamentului de lemn, lovindu-şi taşca de stîlpii celor optzeci de paturi de cazarmă. Este ora şase dimineaţa, şi sînt azvîrlit din nou în mizeria unei alte zile, ca prizonier al japonezilor. Gardianul are peste 40 de ani, e prostănac şi cu uniforma prea lungă pentru corpul butucănos. L-am poreclit „Dopey" — „buimacul". Strădaniile lui sînt stimulate de viciosul sergent, postat la intrare, pîndind un motiv ca să pună în acţiune bastonul lung, plat şi alungit spre vîrf ca o sabie.

Dezgustat, mă înalţ într-un cot şi despachetez pantalonii de dril verde; mi-au slujit drept pernă, şi îi îmbrac peste izmenele lungi şi murdare; înăuntru vîr cămaşa kaki, pavăză contra muştelor, în timpul somnului. Mă încalţ cu *tabis* (cizme cauciucate japoneze cu un spaţiu separat pentru degetul mare) şi desfăşor învelitoarea ţesută din cîrpe, care ne fereşte şoldurile slăbite de scîndura patului.

Fiecare zi începe la fel şi după trei ani şi jumătate s-a instalat o acceptare apatică a acestor decepţii, a foamei chinuitoare, a bolii şi chiar a bătăilor.

Edward Sawyer, astăzi. Nu poate uita...

Aerul dimineţii e proaspăt, cerul limpede, lăsînd să se întrevadă o zi toridă şi soarele se înalţă în spatele colinelor ce înconjoară lagărul. Din clădirea administraţiei iese comandantul, se răsuceşte, salută steagul Soarelui-Răsare, care atîrnă boţit de stîlp, se întoarce cu faţa către compania de prizonieri de război alcătuită din americani, australieni, britanici, chinezi, olandezi, indieni şi malaezieni. Cu ochii aţintiţi înainte, ni se comandă să ne înclinăm adînc. El salută, apoi merge în sus şi în jos pe lîngă şiruri, împreună cu cortegiul său, şi, în final, se reîntoarce în clădire.

Aşteptăm cu teamă ce va urma, din momentul în care sergentul sanitar preia comanda. Are o faţă dură, cu maxilare pătrate; din tot lagărul, el stîrneşte cea mai feroce ură. Păşind cu încetineală de-a lungul şirurilor, caută cu privirea, prin ochelarii cu ramă metalică, orice urmă de slăbiciune. Se opreşte în faţa unui bărbat voinic, ciolănos, ce se clatină uşor în efortul de a se ţine drept. Îl priveşte ţintă în ochi şi, pe un ton scăzut, solicitant, îl întreabă ce se întîmplă. Sugîndu-şi burta, omul vorbeşte. „Sergentul" face un pas înapoi şi îl izbeşte în stomac. Victima se îndoaie cu genunchii chirciţi sub

Îmi amintesc de Hiroshima

el. Apoi, sanitarul cu crucea roşie prinsă de mînecă se transformă într-un sadic în delir. Urlînd acuzaţii de lenevie şi minciună, loveşte fără încetare cu piciorul în omul întins la pămînt.

O liniştе ameninţătoare se lasă, în timp ce ascultăm loviturile înfundate. Un clic puternic al unui automat, şi toţi ochii se ridică spre turnul de pază, de unde gura ţevii ocheşte spre noi. După ce sanitarul şi-a terminat distracţia, cheamă gardienii, şi victima, inconştientă, este tîrîtă în baracă.

Ni se aduce mîncarea de prînz în *bentos*, cutii de lemn de circa 500 de grame: o grămadă de orez roşcat, cu cîteva boabe de fasole, ridichi şi două şuviţe de peşte uscat la soare, de mărimea unor sardine mici. Sub capacul detaşabil, stau înfipte beţişoare de lemn. Astfel echipaţi, ne urcăm în camioane deschise, 20 de oameni cu cîte doi gardieni pentru fiecare, pentru o zi de muncă grea, în mina de cărbuni, în turnătorie, la grădinile de zarzavat sau la descărcatul mărfurilor în docuri. Pachetele trimise pentru noi de Crucea Roşie nu le vedem niciodată. Sînt deschise şi consumate de către cei ce ne-au capturat. Mergem în viteză cam patru kilometri, hurducîndu-ne şi legănîndu-ne pe drumuri pline de hîrtoape, şerpuind printre coline, oprind să lăsăm oameni. Ajungem în docurile deltei rîului Ota.

Sărim din camion, şi un hancho (şef de echipă japonez) îmi arată un cargobot de 5000 de tone legat la chei. Îl ştiu bine. În ultimele două zile, am descărcat marfa rău mirositoare, zahăr nerafinat, prada de război de la „Dutch East India Company". Sîntem opt, destui pentru două schimburi, din care patru — sus la depozitarea sacilor în magazia alăturată. Dăm cu banul ca să vedem cine coboară în cală pentru primele două încărcături; pierd, şi urc pe vas împreună cu Keith, Bluey şi Curly, toţi australieni. Sînt singurul prizonier englez pe vapor.

Coborîm lunga scară metalică, în atmosfera asfixiantă a celei mai de jos cale. Singura lumină vine de la un bec spînzurat pe un fir şi de la mici petice de cer, întrevăzute printr-o trapă aflată nouă metri mai sus. Ne dezbrăcăm pînă la talie şi începem să tragem de sacii de 200 de kilograme. Muştele care mişunau pe marfa lipicioasă îşi transferă acum atenţia asupra corpurilor noastre transpirate. Respirînd anevoios în aerul fetid, tîrîm sacii grei pe platforma de încărcare, coborîtă cu macaraua. „Nu depăşiţi 500 de kilograme", scrie pe plăcuţa prinsă de platformă. După ce patru saci au fost aşezaţi, semnalizăm prizonierilor de pe punte; ne îndepărtăm, în timp ce cîrligul macaralei întinde lanţurile de metal, iar încărcătura, în legănare, este scoasă din cală.

Recunoscători pentru un scurt răgaz, ne ştergem de sudoare şi umplem cu tutun tăiat din şuviţe de lemn minusculele boluri metalice ale pipelor japoneze, apoi scuipăm, pufăind şi aşteptînd ca platforma să fie coborîtă din nou. Chiar cînd începusem să o încărcăm, *hancho*, aplecat peste chepeng, ne ordonă să mai încărcăm un transport. Îi urlăm că ne-am făcut munca, dar, la ameninţările lui, ne întoarcem şi tîrîm alţi saci.

BRUSC, O LUMINĂ ALBĂ, STRĂLUCITOARE, UMPLE FIECARE COLŢ AL CALEI. *Orbiţi de strălucire, sîntem izbiţi în josul calei şi apoi împinşi în sus, spre punte, vasul părînd să fie absorbit de străfunduri: se rostogoleşte, se scutură, se cutremură în strînsoarea unei forţe uriaşe, apoi se ridică din nou pentru a se clătina violent către tribord, strivindu-şi coastele de cheiul betonat, cu o scrîşnitură asurzitoare. Bucăţi mari de metal plouă peste noi din pereţii ruginiţi. Afară vuietul ajunge la apogeu.*

Marea sfărîmă vasul şi auzim cum vîntul ciclonic smulge velatura de pe punte. Lumina electrică s-a stins; zăcem în întuneric. Am împietrit lîngă sacii lipicioşi, cu urechile vîjîind de un zgomot nepămîntesc.

Pe nesimţite, turbulenţa începe să se liniştească şi vasul revine la o poziţie normală. Pot auzi, deşi cu urechile vuind încă, voci cu accent australian:

„La dracu! Ce se-ntîmplă?"

„Cutremur!"

„Mai mult seamănă a taifun! Vîntul acela!" Privesc prin trapă cerul care, din albastru, a devenit gri, plumburiu.

„Dar ce-i cu explozia de lumină?"

„Ar fi putut fi o bombă deasupra docurilor."

„N-am auzit o explozie. A fost un bubuit?"

Nici unul dintre noi nu auzise ceva, deci nu fusese o bombă.

„Atunci ce este?"

Strigăm, cu mîinile făcute pîlnie la gură, în speranţa că cineva ne-ar putea auzi. Nici un răspuns. Temperatura în cală se ridicase dramatic şi arşiţa era aproape de nesuportat. Am hotărît să urcăm pe punte. Bluey înşfacă scara şi îi dă drumul cu un urlet. Metalul e încălzit la roşu; chiar şi pereţii aflaţi sub linia de plutire sînt calzi. Rămînem în cala fierbinte ca un cuptor, făcînd speculaţii şi temîndu-ne de ceea ce avusese loc.

Curînd, auzim bătaia ploii şi zărim picături mari, negre, pătrunzînd în cală prin trapă. Au ceva sinistru, şi ne schimbăm locul, cînd încep să se transforme într-un şuvoi continuu, înmuind şi pătînd sacii de pe platformă. Cu o fascinaţie morbidă, privim la ploaia întunecată, nepămînteasca, pînă cînd se opreşte, la fel de repede pe cît începuse.

După zgomotul asurzitor, după răpăitul ploii, s-a lăsat afară o liniştе stranie întreruptă doar, din cînd în cînd, de prăbuşirea zidurilor. Strigăm din nou, dar revine numai ecoul vocilor noastre, aşa că aşteptăm în bezna înăbuşitoare, simţindu-ne definitiv părăsiţi.

Trece mult timp, pînă ce se aud paşi pe punte. Sărim în picioare şi strigăm din nou. O faţă, acoperită cu o mască chirurgicală, priveşte în jos spre noi.

„Matte! Matte!" strigă în japoneză. „Aşteaptă! Aşteaptă! Rămîi unde te afli!"

„Ce s-a întîmplat?"

„Un pericol îngrozitor! Foc! Mulţi morţi! Aşteaptă!". Apoi dispare.

Neaflînd nimic, continuăm să aşteptăm. Acest doctor se întoarce peste o oră şi coboară cu o frînghie un coş. Înăuntru se află o sticlă de apă şi *bentos* cu găluşti de orez, înfăşurate în iarbă de mare. Orezul e alb, primul orez alb pe care îl mîncăm, după ani de zile. Pentru a omorî timpul, stăm pe jos, mîncăm şi ascultăm strigătele distanţate; se

fac din nou auziți pași pe punte. Trei fețe cu mască ne ațintesc de sus. O voce cu accent american ne spune că este medic, însoțit de alți doi medici japonezi. Ne aruncă patru haine cauciucate, spunîndu-ne să le îmbrăcăm înainte de a urca pe punte. Scara s-a răcit, și pătrundem într-o lume uscată și devastată.

Deasupra capetelor noastre, macaraua se leagănă periculos, cu macaragiul mort în cabină. Doborît pe o coastă, coșul vaporului a rămas o grămadă de fiare răsucite; puntea lucitoare e semănată cu bucăți de tablă, și podul este distrus; sub el, mai există însă clopotul vasului, atîrnînd într-o dungă, cu arama pătată, pe care cuvintele „Glasgow Clydeside 1912" se pot încă citi. Grilajul de protecție al tribordului este prins în marginea cheiului, dînd vasului o asemenea poziție încît, prin grilele dinspre port, putem vedea rîul. Duzini de trupuri arse, unele înlănțuite în grupuri, patetice, plutesc pe apele lui.

În sus pe rîu, se vede ceea ce a fost Hiroshima. Pe circa patru kilometri pătrați, aproape fiecare clădire a fost pulverizată în grămezi de moloz. Și peste tot acest dezastru plutește un giulgiu plumburiu de fum. Departe, sus, cerul mai este încă albastru.

Nici unul dintre noi nu văzuse un asemenea dezastru și, cînd doctorul (maior în marina americană, luat prizonier în Filipine) ne spune că totul a fost făcut doar de o bombă, nu putem înțelege.

Duhoarea copleșitoare este destul de reală ca, fără să mai pierdem timpul, să ne punem măștile, al căror dezinfectant reduce din mirosurile de carne arsă, fum acid și metal fierbinte. Cadavrul supraveghetorului zace lîngă probă și, printre cîteva metale căzute, se află corpul celui ce transmitea semnalele noastre macaragiului. Ne uităm la el, amintindu-ne de șederea în cală, apoi de urcatul pe marginea chepengului, pentru a-i vedea pe cei trei. Acoperișul depozitului fusese „suflat", lăsînd descoperite grinzile metalice.

Ceasul de pe perete este încă intact, cu limbile arătînd, pe cadranul înnegrit, tot opt și un sfert. Un camion militar al Crucii Roșii este parcat, și muncitori ai apărării civile încearcă să ridice morții împrăștiați peste tot. Unui cadavru pielea i se curăță ca un pulover.

Îmbolnăviți, mergem spre depozitul unde, sprijiniți de perete, obișnuiam să așteptăm încărcăturile. Acolo găsim cadavrele altor prizonieri de război: doi căzuți, un al treilea încă în picioare, cu privirea ațintită înainte, cu ochii topindu-se, cu încetul, în rîulețe de ceară de-a lungul feței roșii, tumefiate. Ne uităm fix, înlemniți.

„Să mergem", zice maiorul. Confirmîndu-se că sîntem unicii supraviețuitori, devine neliniștit. „Nu mai e nimic de făcut, să mergem". „Unde ne duceți?" „Mișcați-vă o dată de aici sau o să sfîrșiți ca ei!" .

Vrea să spună că văzuse destule astăzi ca să se teamă de represalii din partea supraviețuitorilor japonezi, așa că îl urmăm. Așteptăm, în timp ce schimbă iute cîteva cuvinte cu unul din medicii japonezi, care pare să înțeleagă engleza. Apoi, ne conduce în josul cheiului. Clădirile de lemn, care, odată, se ridicau dincoace de porțile docului, sînt acum grămezi de cenușă, cu rămășițele incinerate ale paznicilor docului zăcînd alături. Aproape că alergăm pe o distanță de un kilometru și jumătate, transpirînd sub hainele cauciucate ce ne ascund identitatea. Trecem de un grup de soldați japonezi aduși de la o garnizoană externă pentru dezgroparea supraviețuitorilor, trecem de stîlpi de telegraf doborîți, cu sîrmele încurcate, trecem de un zid înnegrit, cu urma fantomatic gri a unui trup omenesc — se sprijinea de el cînd explozia a avut loc. Maiorul ne chestionează, pe măsură ce mergem.

„Are cineva arsuri?"

„Nu."

„Ploaia neagră v-a atins?"

„Nu."

„E același lucru. Arde la fel. Lasă o pată gri pe piele. Mai bine vă spălați temeinic la reîntoarcerea în lagăr și cereți sanitarului să vă examineze".

Propria-i față este rănită și sîngerîndă într-o parte, și ne povestește de miracolul prin care s-a salvat atunci cînd spitalul în care lucra ca medic prizonier de război s-a prăbușit în jurul lui. Fusese îngropat sub molcz, dar și-a săpat drum cu mîinile, pentru a se alătura operațiilor de salvare. Ne povestește despre două femei care tocmai pătrundeau împreună în spital, cînd a explodat bomba. Una din ele a fost omorîtă de explozie; celei de a doua suflul i-a smuls hainele, lăsînd-o însă vie și cu corpul nevătămat.

La periferia orașului trecem printr-un scuar transformat în post de prim-ajutor. E înțesat de oameni așteptînd la coadă, mulți dintre ei arși și pierzînd sînge, cu fîșii lungi de carne atîrnînd din trupurile goale. Nici isterie și nici panică ; numai disperarea mută a grupelor de prim-ajutor ce-i îngrijesc pe răniți și pe șocați, privirile fixe ale celor care se uită. Simt durere și milă pentru japonezi.

„O, Isuse!", exclamă maiorul, clătinînd din cap. „Priviți la această îngrozitoare suferință. De ce-a fost necesară, pentru numele lui dumnezeu? Erau, oricum, aproape învinși. De ce-au făcut-o? De ce? De ce?" E o întrebare pe care, adesea, o pun soldații.

În ciuda sentimentelor de compasiune, simțeam teama maiorului pentru propria noastră soartă și, la un punct de întîlnire a camioanelor militare, urmăresc cu nervozitate discuția pe care o poartă cu ofițerul care le comanda. Apoi, un soldat, pînă în douăzeci de ani, ne escortează la un camion. Ne urcăm, ne scoatem salopetele cauciucate și le înapoiem maiorului, care se întoarce la postul său. Nu sîntem în stare să-i mulțumim pentru salvarea noastră. Ne mai amintește o dată de necesitatea unui examen medical.

Soldatul japonez se urcă alături de noi și leagă laturile prelatei. Așteptăm șoferul în tăcere, stupefiați de propria noastră supraviețuire printre atîta moarte și distrugere. Cînd camionul pornește, schimbîndu-și direcția și întorcînd de nenumărate ori pentru a găsi un drum liber afară din orașul strivit, soldatul se întinde, desface șireturile și privește afară. Prin despicăturile pînzei zărim fațada unei biserici creștine, încă în picioare, portalul arcuit, gotic, ducînd doar la

Îmi amintesc de Hiroshima

rămăşiţe arzînd mocnit. Camionul urcă colinele şi trecem pe lîngă pomi carbonizaţi şi desfrunziţi. Ajungem la lagăr: gardul e dărîmat, iar acoperişul unui depozit a fost smuls. Ni se spune că un vînt monstruos a pricinuit totul. Nu ne crede nimeni, cînd le povestim despre bombă.

La rezervor, ne turnăm apă pe noi de nenumărate ori, încercînd să ştergem definitiv cele văzute şi mirosite peste zi, apoi intrăm în baracă. Cădem pe paturile de lemn. Colonelul, vechi prizonier american, vine să ne vadă. De cînd eram în lagăr, circulau fără încetare zvonuri, şi încercăm să-i descriem cele văzute. Cînd afirmăm că totul a fost cauzat de o singură bombă, ne priveşte sceptic.

Îi povestim de maiorul de marină, şi ne trimite la medic, care îşi dă toată osteneala să ne examineze. Exceptînd şocul nervos, sîntem neatinşi fizic. Prizonierii care lucrează în turnătorie se întorc şi povestesc că au văzut o explozie, au auzit vîntul şi au simţit cutremurul. Muncitorii de la grădinile de zarzavaturi din apropierea lagărului au simţit vîntul şi au observat întunecarea cerului. Cei din minele aflate departe de coline nu aveau habar de ce se întîmplase.

Apelul de seară e mai scurt cu trei nume, şi numai Keith, Bluey, Curly şi eu cunoşteam oroarea morţii lor instantanee. Îl aşteptăm pe comandantul lagărului într-o atmosferă de teamă, deşi, în comparaţie cu alţii pe care i-am cunoscut, nu e chiar atît de rău. În viaţa civilă, predă într-o universitate şi nu-şi poate suferi slujba de acum, de aceea preferă să închidă ochii la excesele „Sanitarului". Un alt comandant ne adunase după raidul incendiar asupra oraşului Tokio, cînd teama înfrîngerii pusese stăpînire pe japonezi. „Forţele imperiale japoneze luptă pînă la moarte", urlase la noi din ghereta de lemn. „Fiecare om luptă pînă la moarte. Înainte de a muri — vă omorîm pe *voi!*" N-a lăsat nici un dubiu asupra intenţiilor sale, şi ne întrebăm ce se va întîmpla acum, cînd sfîrşitul războiului este iminent.

Apare comandantul cu suita şi ne înclinăm din mijloc, ca de obicei. Salută şi ne ordonă pe loc repaus. Este solemn şi începe să vorbească englezeşte.

„Astăzi America cad bombă mare pe Hiroshima". Vocea i se ascute de enervare, pe măsură ce povesteşte despre distrugeri şi pierderi de vieţi omeneşti, apoi apare o notă de sfidare. „America n-ar fi lăsat bombă dacă Japonia avea bombă mare. Japonia ar bombarda San Francisco..."

Asta o repetă iar şi iar, numind fiecare oraş american la care se gîndeşte, iar noi ascultăm mereu mai înspăimîntaţi, aţintindu-l pe mitralior. Apoi, sprea marea noastră uşurare, anunţă că lagărul trebuie evacuat şi vom fi transportaţi cu trenul la Niigata.

Zac pe patul de scînduri, ascultîndu-i pe ceilalţi cum vorbesc toţi deodată; unii jubilează, ca şi cum războiul s-ar fi sfîrşit ; alţii atrag atenţia asupra răzbunării japonezilor şi a riscului de a fi prinşi sub focul încrucişat al invaziei americane. Se stîrneşte o ceartă violentă, dacă să se facă o spărtură în gardul prăbuşit sau nu. Mă gîndesc la lagărul din Niigata, pe coasta de nord-est a insulei Honshu, unde am petrecut o iarnă mizeră lucrînd ore nesfîrşite în oţelării. Ştiu că este un port mare, ce ar putea fi bombardat asemenea Hiroshimei, şi incertitudinea plină de teamă legată de viitor îmi face rău. Sînt în cea mai proastă stare; nu mi-e nici măcar foame cînd se aduce cina.

Vine momentul să ne urcăm în camioanele ce ne vor transporta la cea mai apropiată gară. Mut una din scîndurile patului şi pipăi după caietul de note ascuns, care, timp de trei ani şi jumătate, mi-a folosit drept jurnal. Îl ascund în cămaşă, împreună cu fotografia cu colţurile rupte a logodnicei mele Mary. Cămaşa, pantalonii de schimb şi o pălărie uzată sînt împachetate strîns în rogojina de paie şi, apoi, acoperite cu o pătură. La gît, îmi atîrnă pipa de lemn. Cu toate bunurile mele lumeşti, mă alătur celor ce se aliniază lîngă camioane.

Coboară întunericul, urcăm în tren şi începem lunga călătorie către nord. Ascultînd zgomotul roţilor, încep să simt, după un timp, o rază de speranţă că acesta ar putea fi primul pas al călătoriei mele spre libertate.

Prezentare şi traducere de Marcela Ionescu

FOTOGRAFIE. *Experţii care cercetau arhiva de la National Portrait Gallery din Londra afirmă că au descoperit ceea ce ar putea fi singura fotografie ştiută a romancierei din secolul trecut, Charlotte Brontë. Fotografia, descoperită într-o colecţie veche, a fost prezentată într-o expoziţie de către biograful romancierei, Brian Wilks*

Cîte limbi se vorbesc pe glob

Nici un specialist, nici un institut de cercetări ştiinţifice n-ar putea să răspundă exact la această întrebare, aparent simplă. Dificultatea constă, pe de o parte, în faptul că mai există încă pe Pămînt regiuni în care lingvistul n-a pus deloc piciorul (deşi particularităţi ale unui mare număr de limbi vorbite, în colţurile cele mai izolate ale continentului african, sau de indienii din America de Nord şi de Sud, au tot continuat să intre, de la începutul acestui secol, în domeniul ştiinţei). Pe de altă parte (şi mai ales), datorită faptului că multe limbi sînt înrudite între ele, iar ştiinţa nu dispune de date precise pentru a diferenţia pe fiecare dintre acestea de variantele ei.

Nu ştiinţa limbilor este responsabilă de această regretabilă stare de fapt, ci extraordinara complexitate a acestui subiect — limba şi dezvoltarea sa în societăţile care o folosesc. Aşa se face că recurgerea, în mod exclusiv, la gramatica, vocabularul sau elementele fonetice ale limbilor pe care vrem să le comparăm nu poate clarifica întotdeauna dacă este vorba de limbi independente sau de variante ale unei singure limbi, pe care lingviştii le numesc dialecte.

3 000 de limbi, dar...

Criteriile pur lingvistice nu ajung pentru a răspunde la întrebarea care ne interesează. Sînt indispensabile date istorice şi sociologice, despre dezvoltarea scrierii, structurile statale şi o serie de alţi factori.

Problema este mai puţin complexă atunci cînd limba studiată dispune de o literatură. Dar dacă această limbă nu există decît sub formă orală? Iar forma orală nu are nici o unicitate (aşa cum se întîmplă în majoritatea cazurilor): locuitorii din sate vecine vorbesc uşor diferit, iar cei din localităţi îndepărtate nu se înţeleg decît cu greu? Cum se pot diferenţia, în această ipoteză, două limbi, sau recunoaşte mai multe dialecte ale uneia şi aceleiaşi limbi?

Toate aceste întrebări îi determină pe specialişti să privească cu un anume scepticism datele ce se găsesc în lucrările de referinţă: pe planeta

noastră s-ar vorbi 3000 limbi, totalizînd 12 000 dialecte. Aceste cifre sînt aproximative.

Distincţia dintre limbi şi dialecte nu este importantă numai pentru a permite clasificarea acestora, ci şi pentru alte motive esenţiale. Fiecare limbă este un mijloc primordial de dezvoltare a societăţii ce o utilizează; ea este pîrghia de neînlocuit care permite avîntul culturii, al ştiinţei, tehnicii, educaţiei popoarelor. Mai devreme sau mai tîrziu, orice limbă ia o formă scrisă: atunci, apare literatura, ziarele, revistele etc (dialectele rămîn doar un mijloc de comunicare orală între oameni pe un teritoriu de dimensiuni mai mici). Oricum, acest fenomen nu se produce spontan, ci numai atunci cînd condiţiile sociale au atins un anumit grad de maturitate. Au fost necesare secole pentru constituirea limbilor naţionale ale majorităţii popoarelor europene.

Astăzi, sîntem martorii dezvoltării accelerate a unor ţinere state din Africa, Asia, America Latină, care trebuie să ia măsuri urgente pentru ca populaţiile lor să-şi poată utiliza pe deplin limba maternă, în interesul progresului social, cultural şi ştiinţific. Aici, opinia lingviştilor şi a sociologilor are un caracter decisiv. Elaborarea manualelor în limba maternă, editarea dicţionarelor, punerea la punct a unui sistem de ortografie, organizarea presei şi a radiodifuziunii, publicarea de scrieri literare, elaborarea unei terminologii ştiinţifice şi tehnice — toate acestea absorb cantităţi de mijloace, timp şi energie. Şi, pentru a evita orice risipă, este indispensabil să se ia decizii bine gîndite: să nu se transforme, artificial, dialecte apropiate în limbi diferite, şi nici să nu se grupeze, tot artificial, mai multe limbi într-una singură. Altfel spus, trebuie promovată o politică lingvistică realistă, care să ţină seama de perspectivele de dezvoltare ale fiecărei societăţi.

Adesea, este formulată întrebarea dacă merită să fie dezvoltate limbi care n-au încă o gramatică studiată ştiinţific, în toate detaliile, care n-au literaturi importante. Dacă n-ar fi mai simplu ca toate popoarele lumii să folosească limbile cele mai răspîndite, cele de care se servesc mii de savanţi, cele în care sînt scrise capodoperele literaturii universale...!